

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MUSTAFA EL-ĞALÂYİNÎ VE CÂMÎ‘U‘D-DURÛSİ‘L-‘ARABİYYE ADLI
ESERİNDE İSTİŞHÂD YÖNTEMİ

Hazırlayan
Mehmet Emin KURNAZ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Yüksek Lisans Tezi

ŞIRNAK, 2021

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Mehmet Emin KURNAZ

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Mustafa el-Ėalâyiñi ve Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye Adlı Eserinde İstişhâd Yöntemi” adlı Yüksek Lisans, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan:

Mehmet Emin KURNAZ

imza

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

imza

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı

Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

imza

ÖNSÖZ

İnsanların birbirini anlamada ve iletişim kurmada kullandıkları en önemli araç dildir. İnsanoğlu yaşadığı bölge ve coğrafyalara göre farklı diller kullanmıştır. İnsanların hayatlarına yeni şeylerin girmesiyle, dillerine de bu yeni şeyleri ifade edecek yeni sözcüklerin girmesine imkan sağlamıştır. Böylece diller genişlemiş ve bu dilleri denetleyecek bazı kaide ve kuralların varlığı zorunlu bir hal almıştır. Bu kaide ve kurallar üzerinde birçok çalışmalar gerçekleştirilmiş ve birçok eser yazılmıştır. Mustafa el-Ğalâyîni de Arap dili grameri üzerinde önemli çalışmalar yapan bir şahsiyettir.

el-Ğalâyîni, dini ve sosyal alanda çalışmalar yapmış ve bu alanlarda birçok eser te'lif etmiştir. Fakat, el-Ğalâyîni daha çok Arap dilindeki çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Müellifin Arap dili ile ilgili eserleri, kolay bir dille yazıldığı gibi geniş kitleler tarafından rağbet görmüştür. Yazarın bu eserleri Arap dünyasındaki bazı eğitim kurumlarında ders kitabı olarak da okutulmaktadır.

Bu çalışma, el-Ğalâyîni'nin hayatını ve *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* adlı eserini tanıtmaya katkı sunacaktır. İlgili çalışma, giriş, iki bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında, Arap diline dair genel bir bakış sunulmuş olup çalışmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, kaynakları ve kapsamı hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, el-Ğalâyîni'nin hayatı ve edebi kişiliği ile eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde ise müellifin *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* adlı eserinde kullandığı istişhâd yöntemi araştırılmıştır.

Öncelikle bu çalışmada emeği geçen, çalışmanın başından sonuna kadar rehberlik eden, zaman belirlemeksizin kapısını her daim bana açık bırakan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ hocama teşekkür ederim. Ayrıca bana pek çok konuda katkı sunan Doç. Dr. Yaşar ACAT, Dr. Öğr. Üyesi Şehmus ÜLKER ve Dr. Öğr. Üyesi Mahmut TEKİN hocalarıma, söz konusu çalışmayı okuyarak katkı sunan Veli TATAR, Tahir SİDAR ve Mahmut KURNAZ'a, moral ve motivasyon sağlayan Mevlüt KONUK'a teşekkürü bir borç bilirim.

M. Emin KURNAZ

Şırnak, 2021

MUSTAFA EL-ĞALÂYÎNÎ VE CÂMÎ‘U‘D-DURÛSÎ‘L-‘ARABİYYE ADLI ESERİNDE İSTİŞHÂD YÖNTEMİ

Mehmet Emin KURNAZ

Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans / Aralık, 2021

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

ÖZET

Bugüne kadar Arap dili ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların önemli bir kısmını filolojik çalışmalar oluşturmaktadır. Mustafa el-Ğalâyînî de bu konuda önemli çalışmalar yapan bir dilcidir.

el-Ğalâyînî, sıkıntılarla dolu zorlu bir hayat yaşamıştır. Birçok kez hapse girmiş ve defalarca sürgün edilmiştir. el-Ğalâyînî, bütün bu zorluklara rağmen ilmi çalışmalardan geri kalmamıştır. Önemli bir şair ve hatip olan el-Ğalâyînî, başta dini ve sosyal konular olmak üzere dil ve ahlak gibi pek çok alanda eserler telif etmiştir. Ancak müellif daha çok Arap dilindeki çalışmalarıyla tanınmıştır. Arap diliyle ilgili yazdığı eserleri birçok alim ve araştırmacı tarafından övgüye mazhar olmuştur. Bu eserler medreseler, okullar ve üniversiteler gibi eğitim kurumlarında büyük bir şevk ile okunurken, bazı okullarda da ders kitabı olarak okutulmaktadır. Böyle bir alim ve eserlerinin önemine binaen, özellikle de müellifin Arap dilinde nam salmış *Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* adlı eseri araştırma konusu edilmiştir.

Arap dili üzerine yazılan eserlerin birçoğunda kaideler ve bazı kelimelerin manası verilirken bazı delillere dayandırılır. Söz konusu delillere dayandırmaya istişhâd denir. İstişhâd olarak getirilen unsurlar Kur‘ân ve kırâatleri, hadîs, şiir ve darbimeseldir. Söz konusu unsurlardan olan Kur‘ân ve kırâatleri ile istişhâd edilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Hadîs ile istişhâtta ise muhtelif görüşler söz konusudur. Şiirlerde de genel kanaat Câhiliyyûn, Muhadramûn, İslâmiyyûn ve Muvelledûn sınıflarından olan şairlerin şiirleriyle istişhâd edilmesi gerektiği yönündedir. Ayrıca Arap dilinde yazılan birçok eserde darbimesel ile istişhâda yer verilmiştir.

el-Ğalâyînî, ilgili eserinde gramer konularını ele alırken zikredilen istişhâd unsurlarından olan Kur‘ân ve kırâatleri, hadîsler, Arap şiiri ve darbimesellerden yoğun bir şekilde yararlanmıştır. Bu çalışmada el-Ğalâyînî‘nin istişhâd unsurlarına dayanma ve onları kullanma yöntemi ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagatı, Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye, el-Ğalâyînî, İstişhâd, Kur‘ân, Hadîs, Şiir.

**TESTIMONY METHOD IN MUSTAFA AL-GALÂYİNİ AND HIS WORK
CALLED CÂMI'U'D-DURÛSİ'L-'ARABIYYA**

Mehmet Emin KURNAZ

**Şırnak University, Graduate Education Institute, Department of Basic Islamic
Sciences, M.D. / December, 2021**

Advisor: Ass. Prof. Emin CENGİZ

ABSTRACT

Up to now, a lot of studies on the Arabic language have been carried out. These studies' important part is philological studies. Mustafa al-Galâyînî is also a philologist who works through important studies on this subject.

Al-Ghalayini experienced a difficult life full of troubles. He was imprisoned many times and exiled repeatedly. In spite of all these difficulties, al-Ghalayini did not fall behind from scientific studies. Al-Ghalâyînî, an important poet and orator, wrote works in many fields such as language and morality, especially on religious and social subjects. Nevertheless, the author is mostly known for his works in the Arabic language. His works on the Arabic language have been praised by many scholars and researchers. These works are not only read with great enthusiasm in educational institutions such as madrasahs, schools and universities, but they are also read as textbooks in some schools. Due to the importance of such a scholar and his works, especially the author's famous work in the Arabic language, Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye, has been point at issue.

In many works written on the Arabic language, the rules and the meaning of some words are based on some evidence. Basing it on the aforesaid evidence is called testimony. The facts brought as istişhâd are the Qur'an and its recitations, hadith, poetry and wise sayings. There has been no harm in making testimony with the Qur'an and its recitations, which are among the aforementioned facts. As for the hadith and testimony, there are different views. Also, the general opinion in poems is that poets from the Ignorance, Poets living their half lives as muslim and non-muslim (Muhadramûn), Muslims (İslamiyyun) and Persian or Ethiopian Slaves (Muvelledun) classes should be testimony with their poems. Moreover, in many works written in Arabic language, wise sayings and testimony have been mentioned.

Al-Ghalâyînî made extensive use of the Qur'an and its recitations, hadiths, Arabic poetry and wise sayings, which are the mentioned facts of testimony while dealing with grammatical issues in his related work. In this study, al-Galâyînî's method of based on testimonial facts and using them has been dealt with.

Key words: Arabic Language and Rhetoric, Al-Ghalâyînî, Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyya, Testimony, Qur'an, Hadith, Poetry.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	II
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Konusu	2
B. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
C. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	2
D. Araştırmanın Kapsamı	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
MUSTAFA EL-ĞALÂYİNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	5
1.1. Hayatı	5
1.1.1. İlmî Kişiliği	5
1.1.2. Yaptığı Bazı Görevler ve Bu Esnada Gerçekleştirdiği Bazı Çalışmalar	6
1.1.3. Arap Dili ve Edebiyatındaki yeri	9
1.1.4. Ahlak ve Sosyal Alandaki Konumu	11
1.1.5. Alimlerin ve Araştırmacıların el-Ğalâyînî Hakkındaki Sözleri	12
1.1.6. el-Ğalâyînî Hakkında Yapılmış Bazı Çalışmalar	13
1.2. Eserleri	14
1.2.1. Arap Dili İlimlerindeki Eserleri	14
1.2.2. Dini Alanındaki Eserleri	23
1.2.3. Ahlak ve Sosyal Alandaki Eserleri	27
1.2.4. Makale ve Araştırmaları.....	29

İKİNCİ BÖLÜM.....	31
MUSTAFA EL-ĞALÂYÎNÎ'NİN CÂMÎ'U'D-DURÛSÎ'L- 'ARABİYYE ADLI ESERİNDE İSTİŞHÂD YÖNTEMİ.....	31
2.1. İstişhâdın Sözlük ve Terim Anlamı	31
2.2. Kur'ân Âyetleri ve Kırâatlerle İstişhâd	32
2.2.1. Kur'ân Âyetleriyle İstişhâd	33
2.2.2. Kırâatlerle İstişhâd	41
2.3. Hadîslerle istişhâd	50
2.4. Arap Şiiriyle İstişhâd	61
2.4.1. Câhiliyyûn Şairleri	63
2.4.2. Muhadramûn Şairleri	66
2.4.3. İslâmiyyûn Şairleri	70
2.4.4. Muvelledûn Şairleri.....	73
2.5. Darbimesel ile İstişhâd.....	76
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA	81
ÖZGEÇMİŞ.....	86

KISALTMALAR

b. : Bin

bty. : Basım tarihi yok

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

çev. : Çeviren

DİA. : Diyanet İslam Ansiklopedisi

h. : Hicri

Hz. : Hazreti

M. : Milâdî

Nşr. : Neşir

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallâhu aleyhi ve sellem

sy. : Sayı

thk. : Tahkik

ts. : Tarihsiz

ÜİFD. : Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

y.y. : Basım yeri yok

vb. : ve benzeri

vs. : ve saire

GİRİŞ

Arapçanın da içinde yer aldığı sâmi dilleri, doğu ve batı olmak üzere iki kısımdan oluşur.¹ Arapçanın tarihi gelişimi ve yayılışı eski Arapça, klasik Arapça, orta Arapça, modern Arapça ve mahalli lehçeler olarak belirtilmiştir.²

Arapçanın şimdiki mevcut şekli Câhiliye devrinin sonlarına doğru meydana gelmiştir. Câhiliye devrinin sonlarında farklı lehçeler var olduğundan Arapçada bir dil birliğinden söz etmek oldukça zordur.³ Câhiliye devrinin hemen sonlarına doğru Arapça büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Birçok sebebe bağlı olmakla beraber özellikle Kur'ân'ın Kureyş lehçesi ile nazil olması bu lehçenin Arap yarımadasında ortak dil olmasına katkıda bulunmuştur.⁴

Arap dili oldukça zengin bir dildir. Öyle ki, bu dilde bazı varlıklara birden çok isim verilmiştir. Ayrıca Arapçada birçok eş anlamlı kelime mevcuttur.⁵

Arap dili çalışmaları Kur'ân'ın daha doğru okunması maksadına binaen başlamıştır. Bunun öncüsünün kim olduğu hakkında farklı rivayetler vardır.⁶ Kimileri bu çalışmaları ilk başlatan kişinin Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö.69/688) olduğunu savunurken; bazıları da muhtelif isimler üzerinde durmaktadır. Genel olarak Arap dili gramerini ortaya koyan kişinin Ebû'l-Esved olduğu yönündeki kanaat hakimdir.⁷ Arap dili filolojik çalışmalarının en başında şüphesiz nahv ilmi gelir. Dolayısıyla Arap gramer tarihinde nahv ilmine dair pek çok eser telif edilmiştir. el-Ğalâyînî'nin *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* adlı eseri, nahv alanında telif edilmekle beraber, sarf ve belağat gibi ilimlerin konularına dahil olan bazı bilgilere yer vermiş önemli bir eserdir.

Bu çalışmada el-Ğalâyînî'nin hayatı ve ilmi kişiliğini ele almak ile beraber asıl çalışma odağımız ise *Mustafa el-Ğalâyînî ve Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye Adli*

¹ Mehmet Hadin Tutkal, *İbn Hişam'ın Şerh-u Katri'n-Nedâ ve Belli's-Sadâ'da İstişhâd Ettığı Âyetler* (Basılmamış yüksek lisans tezi), Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl 2015, s. 1.

² Tutkal, *İbn Hişam'ın Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 1-3.

³ Mehmet Reşit Özbalkıç, *Kur'ân ve Hadîsin Arap Gramerindeki Rolü*, y.y., bty., s. 17-18.

⁴ Özbalkıç, *Kur'ân ve Hadîsin Arap Gramerindeki Rolü*, s. 20-21.

⁵ Tutkal, *İbn Hişam'ın Şerh-u Katri'n-Nedâ*, s. 3.

⁶ Sümeyye Sarmış, *Basra Dil Ekolü ve ez-Zeccâci'nin el-Cumel fi'n-Nahv Kitabı* (Basılmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2000, s. 6.

⁷ Sarmış, *Basra Dil Ekolü*, s. 6.

Eserinde İstişhâd Yöntemi olmuştur. Bu bağlamda müellifin eseri örnekler üzerinde incelenmiştir.

A. Araştırmanın Konusu

Söz konusu çalışmanın özünü *Mustafa el-Ğalâyîni ve Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye Adlı Eserinde İstişhâd Yöntemi* oluşturmaktadır.

el-Ğalâyîni, Arap gramerindeki çalışmalarıyla tanınan, bilinen aynı zamanda yazar ve şair olan bir alimdir. Konumuzun temel unsurunu teşkil eden *Câmi 'u-Durûsi'l-'Arabîyye* adlı eser el-Ğalâyîni'nin Arap gramerindeki en önemli çalışmalarındandır.

Bu çalışmada el-Ğalâyîni'nin hayatı, eserleri, ilmi kişiliği, yaptığı bazı görevler ve hakkında telif edilmiş eserler incelenmekle beraber, *Câmi 'u-Durûsi'l-'Arabîyye* adlı eserindeki istişhâd yöntemi incelenmeye tabi tutulmuştur.

B. Araştırmanın Amacı ve Önemi

el-Ğalâyîni, birçok alanda çalışmalar gerçekleştirmekle beraber özellikle Arap dili üzerindeki çalışmalarıyla şöhret kazanmıştır. Arap dili üzerine yazdığı birçok eser rağbet görmüş bu eserlerden bir kısmı özellikle Arap dünyasında bulunan bazı okullar, üniversiteler ve medreselerde ders kitabı olarak da okutulmuştur. el-Ğalâyîni'nin Arap dili üzerindeki *Câmi 'u-Durûsi'l-'Arabîyye* de en çok rağbet görmüş eserlerindendir. Söz konusu eser Arap dilindeki birçok konuyu detaylıca ele almaktadır. İlgili eserin kolay bir dille yazılmış olması, Arap dilindeki konuların çoğunu kapsaması gibi özellikleri onu okunmaya elverişli kılmaktadır. Yaptığımız araştırmalarda, Türkiye'de ilgili eserin sadece "harfi cer" konusu üzerine bir çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu denli değerli bir eserin daha iyi tanıtılması ve ilim dünyasına kazandırılması son derece önem arz etmektedir.

C. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu çalışmaya klasik kaynaklar başta olmak üzere literatür taraması ve ilgili eserlerin tespit edilmesi ile başlandı. el-Ğalâyîni'nin hayatı ile ilgili bilimsel çalışmalar detaylı bir şekilde incelenip tasnif edildi. el-Ğalâyîni ve ilgili eser hakkında yapılmış araştırmalar, makaleler ve tezler toplanıp mukayeseli bir şekilde incelendi.

Literatür ve kaynak taraması ile elde edilen bilgi ve belgeler okunarak çalışmamızla ilgili kısımlar belirlenerek bilgiler ayıklanmaya çalışıldı. Birçok farklı kaynaktan alınan bilgiler bir araya toplanarak çalışmanın orijinalliği muhafaza edilmeye çalışıldı.

Söz konusu çalışmada başta Arap dili olmak üzere konuyla irtibatı bulunan genel edebiyat tarihi gibi alanlardan yararlanıldı.

Çalışmada geçen birçok şahsın ölüm tarihleri geçtikleri ilk yerde parantez içinde belirtilmiş ve birçok kişi hakkında dipnotta tanıtıcı bilgiler verilmiştir. Garib kelimeler *Lisânü'l-'Arab* gibi klasik kaynaklardan verilmiştir. Söz konusu çalışmada dipnotlu kaynak gösterme yöntemi kullanılmıştır. Âyetlerin Türkçe mealleri çeşitli meallerden istifade edilerek ilgili âyetin geçtiği sûre isimleri ve âyet numaraları dipnotta verilmiştir. Hadîsler, Türkçeye tercüme edilerek, temel kaynaklardan tahrir edilmiş ve kitap ismi ile bâb ve sayısı dipnotta gösterilmiştir. Şiirler de Türkçeye tercüme edilmiş, kâillerine nispet edilmiş ve şiirin tercümesinden yararlanılan kitap ismi dipnotta verilmiştir. Arap kelamı da Türkçeye tercüme edilmiş olup bu hususta istifade edilen eserler dipnotta verilmiştir.

D. Araştırmanın Kapsamı

Mustafa el-Ğalâyînî ve Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye Adlı Eserinde İstişhâd Yöntemi adlı bu çalışma; giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

“Giriş” kısmında Arap dili ve tarihi hakkında özet mahiyetinde bilgiler verilmiştir. Böylece müellifin eserini hangi alanda yazdığına dair önceden bilgi verilmek istenmiştir.

“Birinci Bölüm”de el-Ğalâyînî’nin hayatı, ilmi kişiliği, yaptığı bazı görevler, Arap dili ve edebiyatındaki konumu, ahlak ve sosyal alandaki konumu, bazı alim ve araştırmacıların el-Ğalâyînî hakkındaki görüşleri ve el-Ğalâyînî hakkında yapılmış bazı çalışmalara yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde el-Ğalâyînî’nin eserlerine yer verilmiştir. el-Ğalâyînî’nin eserleri de Arap dili ilimlerindeki eserleri, dini alandaki eserleri, ahlak ve sosyal alandaki eserleri ve bazı makale ve araştırmaları şeklinde dört başlık altında ele alınmıştır.

“İkinci Bölüm”de ise Mustafa el-Ğalâyînî’nin *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* eserindeki istişhâd yöntemi ele alınmıştır. Bu bölümde istişhâd ile ilgili genel bir bilgi verildikten sonra, el-Ğalâyînî’nin *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*’deki istişhâdları

Kur'ân âyetleri ve kırâatlerle istişhâd, hadîslerle istişhâd, Arap şiiiriyle istişhâd ve darbimesel ile istişhâd şeklinde dört ana başlıkta ele alınmıştır.

“Sonuç” kısmında da çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA EL-ĞALÂYİNÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Tam adı Mustafa b. Muhammed Selim b. Muhyiddin b. Mustafa el-Ğalâyînî (ö. 1885-1944) olan müellif, Arap gramerindeki çalışmalarıyla bilinen önemli bir şair, hatip ve dilcidir.⁸ Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak 1886 yılında Beyrut'ta doğmuş ve yine aynı yerde 17 Şubat 1945'te vefat etmiştir.⁹ Ailesi köken olarak el-Huveytât'ın bir kabilesi olan el-Ğevât'e mensuptur.¹⁰ Arap kökenli olan bu kabile, bölge olarak Hicâz ve Arap yarımadası etrafında yer alan el-Akabe ile el-Vech'de, özellikle de Ürdün Krallığı'nın güneyindeki bölgede yayılmıştır.¹¹

1.1.1. İlmi Kişiliği

el-Ğalâyînî'nin babası alim olmamasına rağmen, ilmi ve irfanı seven Beyrut kökenli, erdemli bir şahsiyettir.¹² Kendisinin iki hamamının yanı sıra bazı Türk hamamlarını da işletmiştir.¹³ Çocuklarını daima ilme yönlendiren ilim aşığı bir kişidir. Zengin olan babasından kendisine büyük bir miras kalan el-Ğalâyînî, bu malının büyük bir kısmını ilim tahsilinde harcamış, geri kalanını da fakirlere infak etmiştir.¹⁴

el-Ğalâyînî, hayatını ilim talep etmekle geçirmiştir. İlim tahsiline ilk olarak Beyrut'un önemli camilerinden birinde başlamıştır.¹⁵ Küçük yaşta olmasına rağmen, verdiği vaazlar ve dersler o kadar etkileyiciydi ki, halk onun vaazını ve derslerini dinlemek için sohbetlerine akın etmiştir. Bu yüzden de bazen vaaz verdiği camilerde

⁸ Hulûsi Kılıç, "Mustafa el-Ğalâyînî", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI/301.

⁹ ed-Dehâmişe, Bâsım, er-Reymâvî vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu* (Basılmamış yüksek lisans tezi), el-Câmi'atu'l-Ürdüniyye, Kulliyetu-Dirâsati'l-'Ulyâ, Ürdün 2005, s. 16.

¹⁰ Eda Vahyûdî b. Udbeni'l-Betâvî, *el-Mezhebu's-Serfi fî Kitâbi Câmi'i'd-Durûsi'l-'Arabîyye li Mustafa el-Ğalâyînî* (Basılmamış yüksek lisans tezi), Kulliyetü'l-'Ulûmi't-Terbiyye ve't-Te'lîm, Cakarta 2009, s. 25.

¹¹ er-Reymâvî, Suheyle, ed-Dehâmişe vd. *eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu* nşr: el-Câmi'etu'l-Ürdüniyye, Dirâsetu'l-Câmi'eti'l-Ürdüniyye, el-'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye, 'Îmâdetu'l-Bahsi'l-İlmî, Ürdün 1999, XXVI/829.

¹² ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 16.

¹³ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 16.

¹⁴ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 16.

¹⁵ Eda Vahiyûdî, *el-Mezhebu's-Sarfi fî Kitâbi Câmi'i'd-'Durusi'l-'Arabîyye*, s. 13.

izdihamlar olmuştur.¹⁶ İlk tahsilini eş-Şeyh Recep Cemâluddin ve eş-Şeyh Muhyiddin el-Hayyât'tan (1875-1914) almıştır. Arap ilimlerinde bu iki hocanın kendisi üzerinde büyük etkileri olmuştur.¹⁷ Yine aynı camide bulunan bir diğer hocası ve üzerinde en büyük emeği olan eş-Şeyh Hasan Müdevver'den (1862-1914) dersler almıştır.¹⁸ el-Ğalâyînî, Beyrut'un büyük camilerinde düzenlenen ilim halkalarına katılmış ve özellikle de Camiu'l-'Umerî'de düzenlenen ilim halkalarını kaçırmamaya gayret göstermiştir.¹⁹

el-Ğalâyînî, Salih er-Râfîi'den Arap edebiyatı, şiir ve hitabet dersleri almıştır.²⁰ er-Rafîi'den fıkıh, kelam ve akaid derslerini alan el-Ğalâyînî, Beyrut müftüsü Abdalbâsit el-Fâhûrî'nin (1906-?) ilmi birikiminden de faydalanmıştır.²¹

Karakterinin şekillenmesinde, Arap dili ve edebiyatı gibi ilimleri elde etmesinde eş-Şeyh Abdurrahman el-Hût, eş-Şeyh Muhammed Mahmud eş-Şankîti (1829-1904) ve diğer birçok alimin katkısı olmuştur.²²

1902 yılının sonlarında Mısır'daki Câmî'u'l-Ezher'e giderek, o dönem Mısır diyarının müftüsü olan Muhammed Abduh'un (1905-?), Muhammed Ebû Raşid'in ve o dönemde gramer ilminin kaynağı sayılan Seyyid el-marsifi'nin (1931-?) derslerine devam etmiştir.²³

el-Ğalâyînî'nin ismi geçen ilim ehlerinden istifade etmesi, onların yolunda gitmesini ve kendi asrında meşhur alimlerin safında yer almasını sağlamıştır.²⁴

1.1.2. Yaptığı Bazı Görevler ve Bu Esnada Gerçekleştirdiği Bazı Çalışmalar

el-Ğalayini, ilmi çalışmalarının yanı sıra, bu ilmi başkalarına aktarmak üzere öğretmenlik gibi birtakım görevler icra etmiş bir alimdir. O, kendisinden çokça etkilendiği hocası Muhammed Abduh'un vefat etmesi üzerine, Beyrut'tan dönmüş ve

¹⁶ Usâmetu İsmâ'îl İsmâ'îl Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye 'inde's-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî Dirâseten Vasfîyeten Tahlîliyyeten* (Basılmamış yüksek lisans tezi), Câmî'etu'l-Ezher, Kulliyetu'l-Adâbi ve'l-'Ulûmi'l-İnsaniyye, Kahire 2013, s. 4.

¹⁷ Eda Vahiyûdî, *el-Mezhebu's-Sarfî fî Kitâbi Câmî'i'd-'Durusi'l-'Arabîyye*, s. 13.

¹⁸ Eda Vahiyûdî, *el-Mezhebu's-Sarfî fî Kitâbi Câmî'i'd-'Durusi'l-'Arabîyye*, s. 13.

¹⁹ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 3.

²⁰ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 3.

²¹ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 3.

²² Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 3-4.

²³ Mustafa el-Ğalâyînî, *Divânu'l-Ğalâyînî*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1. Baskı, Beyrut 1993, s. 34.

²⁴ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 4.

el-Küllîyyetü'l-Osmâniyyetü'l-İslâmiyye, el-Küllîyyetü's-Şer'îyye ve Câmi'u'l-'Umerî gibi müesseselerde takriben yirmi yıl öğretmenlik yapmıştır.²⁵

el-Ğalâyînî, II. Meşrutiyet'in ilanı ile bazı dostlarıyla birlikte İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne katıldıysa da aralarındaki uyuşmazlıktan dolayı cemiyetten ayrılmıştır.²⁶

el-Ğalâyînî, 1909'da yayın hayatına başlayan ve ömrü çok sürmeyen *en-Nibrâs* dergisinde siyasete dair yenilikçi düşünceleriyle eğitim, ekonomi, dini, edebi ve tarihi konularda makaleler yazmıştır.²⁷

1910 yılından başlayarak dört yıllığına Beyrut'ta Mekteb-i Sultânî'de Arap dili ve edebiyatı hocalığını yapmıştır.²⁸

el-Ğalâyînî, Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başındaki çalkantılı dönemini de görenlerdendir.²⁹ Bu dönemdeki yenilikçi hareketlerden Arap bölgeleri de nasibini almıştır.³⁰ Bu hareketlerden doğan değişimden etkilenenler arasında, Arap coğrafyasında; Mısır'da, Muhammed Abduh ile en-Nedîm, Şam'da ez-Zehrâvî, el-Kevâkibî (1854-1902), Reşîd Rızâ ve el-Ğelâyînî gibi alimler yer almıştır.³¹

el-Ğalâyînî, Beyrut Reform Cemiyeti aracılığıyla insanları bu değişime davet etmeye başladığı sıralarda 1. Dünya savaşı patlak vermiştir.³² O da Osmanlı bayrağı altında cihada olan davete icabet etmiştir, sonrasında Osmanlı'nın Şam'da olan dördüncü ordusuna katılarak vaizlik ve hatiplik görevlerini yapmıştır.³³ Bu esnada Şam'da bulunan eş-Şark Gazetesi'nde makaleler yazmıştır.³⁴

el-Ğalâyînî, Beyrut'un işgaline karşı sessiz kalmamış, bu işgale karşı sahada aktif olarak mücadele vermiştir. Bu kapsamda, Beyrut'un işgalinden sonra Dimaşk'a

²⁵ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302; Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 4.

²⁶ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302.

²⁷ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302; Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 4.

²⁸ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302; Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 4.

²⁹ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 2.

³⁰ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 2.

³¹ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 2.

³² Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 2.

³³ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302; Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 3.

³⁴ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302.

dönerek Gizli Genç Arap Cemiyeti'ne üye oldu ve gönüllü asker olarak el-Emîr Faysal b. Hüseyin'in (1883-1933) ordusuna katıldı.³⁵

Faysal'ın öncülüğünde Suriye'de yeni bir Arap devleti kurma çalışmaları esnasında (8 Mart 1920) Emir'in özel kalem müdürlüğü görevini yürütmüştür.³⁶

Fransa'nın Suriye'yi istila etmesiyle (24 Temmuz 1920) el-Ğalâyînî bir süreliğine hapsedildi ve hapisten çıktıktan sonra Beyrut'a dönmüştür.³⁷

1921 Nisan ayında Ürdün'e dönerek, Emîr Abdullah'ın (1882-1951) özel kalem müdürlüğü görevini yürütmüştür.³⁸ Bu esnada bir yıl süresince Emir'in evlatları olan Tallâl ve Nâyif'e şer'î ilimler ile Arap dili ve edebiyatı derslerini vermiştir.³⁹

1922 Mart ayında, ailesini Amman'a götürmek gayesiyle Beyrut'a gelen el-Ğalâyînî, Fransız mandasını kınama gösterileri sırasında Beyrut dahiliye müdürü Es'ad Hurşid'in öldürülmesinde parmağı olduğu şüphesiyle gözaltına alınmıştır. Ervâd Adası'nda yedi ay gibi bir süre hapis yattıktan sonra, serbest bırakılmıştır.⁴⁰ Serbest bırakıldıktan sonra Amman'a sürgüne gönderilmiştir.⁴¹

Ailesini görmek maksadıyla Beyrut'a döndüğünde, Fransızlardan izin almaması sebebiyle hapse atılmıştır.⁴² el-Ğalâyînî, 15 gün hapis yattıktan sonra 1924 yılında bu defa da Filistin'e sürgüne gönderilmiştir.⁴³

Hakkındaki sürgün kararının iptal edilmesiyle birlikte, doğduğu yer olan Beyrut'a dönmüştür.⁴⁴ Burada el-Külliyetü'l-İslâmiyye'de hocalık yapmaya devam etmiştir.⁴⁵

Akademi başkanı olan Muhammed el-Kürdî Ali'nin (1876-1953) isteğiyle Kudüs Konferansı ve Şam Arap Dil Kurumu (1927) üyesi ve Beyrut İslam Konseyinin reislik görevlerini üstlenmiştir.⁴⁶

³⁵ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 2.

³⁶ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302.

³⁷ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302.

³⁸ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302.

³⁹ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302.

⁴⁰ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302.

⁴¹ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 3.

⁴² Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302.

⁴³ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302; Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 3.

⁴⁴ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 3.

⁴⁵ Kılıç, "Mustafa el-Galâyînî", XXXI/302.

1933'te başladığı kadılık hizmetini 10 yıl kadar yaptıktan sonra görevlendirildiği şer'î mahkeme müsteşarlığı görevi esnasında (1944) Beyrut'ta yakalandığı ciddi deri hastalığından dolayı vefat etmiş ve devlet organizasyonu ile Bâşûre mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁷

el-Ğalâyînî'nin vefatından sonra, yaklaşık 2000'e yakın kitabı, Darü'l-Kutubi'l-Lübânîyye tarafından satın alınmıştır.⁴⁸

1.1.3. Arap Dili ve Edebiyatındaki yeri

Arap dili ve edebiyatına önem vermiş birçok âlim son dönemde de varlığını devam ettirmiştir. Bunlardan birisi de Mustafa el-Ğalâyînî'dir. Dili, toplulukların sembolü olarak niteleyen el-Ğalâyînî, Arap dilinin müdafaasını da Arap milliyetçiliğinin müdafaası olarak görmüştür. Hatta biraz daha da ileri giderek Arap dilinin Kur'ân'ın dili olmasından, bu dili müdafa etmeyi İslam'ı müdafa etmek olarak görmüş ve insanın hangi topluluk ve hangi cinsten olmasına bakılmaksızın Müslüman olması münasebetiyle bu dili müdafa etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁹ Bu bakış açısına sahip olan müellif, Arap diline son derece önem vermiş ve bu alanda kıymetli eserler yazmıştır.⁵⁰

Müellif Arap dili konusunda katı olmaktan ziyade yenilikçi ve ılımlı bir tavır sergilemiştir. Onun yenilikçi bir kişiliğe sahip olduğuna şu sözleri işaret etmektedir: “Klasik dilden tamamen kopuk olmamak kaydıyla akliselimin uygun gördüğü mecaz veya kıyas yoluyla dile yeni giren kelimeleri atalarımız kullanmamış olsalar dahi, kullanılmasına ihtiyaç duyulanı kullanmak gerekir.”⁵¹

Üstün zekâsı ve derin bilgisi ile insanların rahat anlayabileceği şekilde telif ettiği nahv kitaplarıyla, Araplara adeta paha biçilmez bir miras bırakan müellif, üstün yeteneğiyle de talebelerin eğitim seviyelerini göz önünde bulundurmuş, onların ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde çalışmalarını sürdürmüştür.⁵²

⁴⁶ Kılıç, “Mustafa el-Galâyînî”, XXXI/302; Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 3.

⁴⁷ Kılıç, “Mustafa el-Galâyînî”, XXXI/302; er-Reymâvî, vd. *eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî hayatuhu ve fikruhu*, XXVI/831.

⁴⁸ Kılıç, “Mustafa el-Galâyînî”, XXXI/30302.

⁴⁹ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 119.

⁵⁰ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 119.

⁵¹ Ahmed Rızâ, *Zikrâ el-Ğalâyînî, mecelletu'l-mecma'i'l-'Arabi*, Suriye 1945, III/191.

⁵² Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 20.

Öğrencilerin sadece ezbere dayalı eğitim yöntemini yanlış gören müellif, Arap kelamının anlaşılabilmesi için eserlerinde istiḥād getirme, örnekler gösterme ve bol miktarda uygulama yapmayı da önemsemiştir.⁵³ el-Ġalâyiñî, sadece alt seviyedeki öğrencilere dönük eserler neşretmekle yetinmemiş, üst kademelerdeki üniversite öğrencilerinin de faydalanabileceği gramer kitapları telif etmiştir.⁵⁴ O, Arap dilini anlatmada pratik yollara da başvurmuş, kolaydan zora doğru ilerleyen bir metot takip etmiştir.⁵⁵

Müellifin Arap dili ve edebiyatıyla alakalı eserleri gerek üslubu ve gerekse içeriği açısından büyük kitleler tarafından oldukça beğenilmiş ve birçok baskısı yapılmıştır.⁵⁶ Edebiyat alanında da uzman kabul edilen müellif, *es-Süreyye'l-Mudîe fi'd-Durûsu'l-Arûziyye* adlı eserini daha 16 yaşında iken yazmasına rağmen talebeler arasında çok rağbet görmüştür.⁵⁷

el-Ġalâyiñî'nin edebi vasfına atfen, Dımaşk'ta yer alan Arap Bilimsel Topluluğu'nun üyesi olan Ahmed Rızâ (1858-1930), el-Ġalâyiñî'yi anma töreninde şöyle demiştir:

*“Onun Arap milliyetçiliğine ve Arap ilimlerine olan tutkusu daha küçük yaşlarda başlamıştır. O bununla güçlenmiş ve bu doğrultudaki ilerleyişine, daha çocuk yaşta iken Allah (c.c.)'in ona verdiği temiz fitrat ile güzel zihin sayesinde şiire olan tutkusu başlamıştır. Nahvin ve aruzun daha ne olduğunu bilmiyorken şiirler nazmetmeye başlamıştır.”*⁵⁸

Rızâ, başka bir sözünde el-Ġalâyiñî'nin edebî kişiliğini şu sözlerle vurgu yapmıştır: *“O, vatanına olan muhabbetinden, hep yüce şeylere talip olmuştur. Söz ve fiillerindeki cesaretinden ve dilindeki güzel beyanatından doğan özellikleriyle zorluklara göğüs germiştir.”*⁵⁹

⁵³ Ebû Ġubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 20.

⁵⁴ Ebû Ġubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 20.

⁵⁵ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ġalâyiñî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 119.

⁵⁶ Kılıç, “*el-Galâyiñî*”, XXXI/302.

⁵⁷ Rızâ, *Zikrâ el-Ġalâyiñî, Mecelletu'l-Mecma'i'l-'Arabî*, III/191; ed-Dehâmişe vd. *Mustafa el-Ġalâyiñî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 18.

⁵⁸ Ebû Ġubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 5.

⁵⁹ Ebû Ġubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 5.

1.1.4. Ahlak ve Sosyal Alandaki Konumu

Daha önce de belirtildiği üzere 1. Dünya savaşı başlamadan önce el-Ğalâyînî, ahlak ve sosyal alanlarda Beyrut Reform Cemiyeti aracılığıyla insanları değişime ve ıslaha davet etmiştir.

el-Ğalâyînî, bu çalışmalarının yanı sıra Arap devletlerinin Fransız ve İngilizler tarafından istila edilmesi karşısında hem aktüel hem de yazısıyla büyük bir mücadele vermiştir. O, yazdığı eserlerle İslâm dinini, Arap gençlerini ve Arap dilini müdafaa ederek bu çalışmalarıyla halkı bilinçlendirmiştir.

el-Ğalâyînî, mütevazi bir kişiliğe sahip olup, iyiliği seven ve cömert bir şahsiyetti. Buna karşın itikad ve inancında bağlı ve son derece tutumluydu.⁶⁰

el-Ğalâyînî Arap halkını ilerlemeye ve kalkındırmaya davet ederken, şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “*Zaman dönüyor. Koşullar bugünün insanların dününkünden daha farklı olmalarını gerektiriyor. Mücadele edenler kurtulur, fakat mücadeleden geri duranlar geride kalır.*”

el-Ğalâyînî, ıslah ve ahlak konusunda hocası Muhammed Abduh’tan etkilenmiştir. Bu anlamdaki eğilimleri de yazdığı eserlerde görülebilmektedir.⁶¹ O, yenilikçi düşüncelerini kütüphanesinde veya notlarında gizlemeyerek, tam aksine uygun zamanlarda ve uygun şartlarda fırsat bulduğu her ortamda tüm açıklığıyla dile getirmiştir.⁶²

el-Ğalâyînî, ahlakında ve davranışlarında çok cesur bir kişiliğe sahipti. Onun cesaretli olduğunu kanıtlayan durumlarından birisi de şudur: O, daha Mısır’da Ezher’de öğrenci iken *el-Ahram* gazetesinde Ezher’in eğitim metodunun yanlış olduğunu söylemiştir.⁶³ Hocası eş-Şeyh Muhyiddin el-Ğayyat da onun cesareti hakkında: “*el-Ğalâyînî’yi, vasıflandırabileceğim en önemli niteliklerinden biri sözünde cesur ve işinde ihlaslı olmasıdır ki, zaten hayatın gayesi de budur*” diyerek öğrencisini methetmiştir.⁶⁴

⁶⁰ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 18.

⁶¹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Erîcu’z-Zehr*, el-Matba’atu’l-Ehliyye, Beyrut 1911, s. 449.

⁶² er-Reymâvî, suheyli, ed-Dehâmişe vd. *eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî hayatuhu ve fikruhu*, s. 831.

⁶³ Mecelletu’l-‘Arabî, Vezâretu’l-İ’lam el-Küveyt, matba’atu hukumeti el-Kuveyt 2017, sayı 707, s. 125.

⁶⁴ el-Ğalâyînî, *Erîcu’z-Zehr*, s.10.

1.1.5. Alimlerin ve Araştırmacıların el-Ğalâyînî Hakkındaki Sözleri

Arap yarımadasında büyük bir etki bırakmış olan el-Ğalâyînî hakkında, birçok alim ve araştırmacı görüş bildirmiştir. Onun hakkında görüş bildirenlerden birisi de hocası Muhyiddin el-Ğayyat'tır. el-Ğayyat, el-Ğalayîni'nin eseri olan *Erîcu'z-Zehr*'in mukaddimesinde el-Ğalâyînî hakkında şunları kaydeder:

“Bu kitabın sahibi eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, talebeler arasında ender rastlanan kişilerden birisidir. el-Ğalâyînî daha eğitiminin ilk iki ayında Arap gramer derslerini ezberlemede ve konuları en iyi bir şekilde anlamada mükemmel bir zekâyâya sahip olduğunu ispatlamıştır. O, daha gençlik çağına girmeden müthiş bir tarzda şiirler inşâd ederdi. el-Ğalâyînî'nin kelimelerindeki akıcılığı, dilindeki sadeliği ve güzel hitabeti üst seviyedeydi. O, kendi gayretiyle ve çabasıyla üstün mertebelerin merdivenlerini birer birer tırmanmıştır.”⁶⁵

el-Ğayyat, ilgili mukaddimenin devamında yine el-Ğalâyînî'yi övmeye devam etmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür:

“O, hak ve hukuku müdafaa konusunda sağlam bir duruşa sahipti. el-Ğalâyînî, daha 12 yaşında iken Semeratu'l-Fünun gazetesinde “eş-Şeri'etu'l-İslâmiyye” ve “Mutabeketu Hali'l-'Ukûli'l-Beşeriyye” adında iki makaleyi hak karşıtlarına karşı yayınlamıştır. Yine karşı görüşteki kişilere karşı sözünün doğruluğunu ispat etmek ve karşıdakilerini de susturacak deliller getirerek bir makale yazmıştır; fakat bu makale yayınlanmamıştır.”⁶⁶

el-Ğalâyînî hakkında Enver el-Cündî (1916-2002)'nin sözleri ise şu şekildedir:

“eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, ince duygulu bir kişiliğe sahip olup istediğinde nazımda yüz mısralık şiir yazabilen ender şairlerden birisidir. O'nun kolay bir ibaresi vardı; ama hakkı müdafaaada çok katı ve taviz vermeyen bir kişiliğe sahipti. O, şiiri, nesri, vatanseverliği, İslâmiyeti, siyaseti ve edebiyatı kendinde toplamış birisiydi. O; gazeteci, öğretmen, yazar, şair ve hatipti. Kitapları kolayca okunabilen, siyasette

⁶⁵ el-Ğalâyînî, *Erîcu'z-Zehr*, s. 9.

⁶⁶ el-Ğalâyînî, *Erîcu'z-Zehr*, s. 9-10.

ve reformda halkın dertleriyle ilgilenen ve sıkıntılarıyla kederlenen birisiydi.⁶⁷

Yûsuf Es‘ad Dâgır (1898-1981), el-Ğalâyînî hakkında şu görüşü dile getirir:

“Mustafa el-Ğalâyînî, Lübnanlı beliğ bir yazar, şair, hatip, parlak bir gazeteci, siyasi bir eleştirmen, mücahit, milliyetçi, katı bir vatansever ve yirminci yüzyılın ilk yarısında edebiyatın gelişmesinde ve ilerlemesinde önemli roller üstlenen birisiydi. O, Arap dilinde alim, beyan ilminde uzman olarak tanınan, Arap dili ve edebiyatına tutkulu, dönemindeki Lübnanlı gençleri eğiten, yazdığı kitaplar ile çalışmalarlarıyla akıllarını parlatan ve üzerlerinde büyük emeği bulunan bir eğitmendir.⁶⁸

Kehhâle de onun hakkında,

“O, kendi zamanında sarf, nahv ve aruzda öğrencilere bir set kitap yazmış ve bu kitaplarda Arap dilinin kaidelerini serdetmiştir. Bu dili öğrenmeye çalışan öğrencilere kolaylık sağlamak için büyük bir emek sarf etmiştir. O bu konularda eşsiz bir alimdir. Kendi benzerlerine nazaran ender bir zekâya sahipti.⁶⁹ açıklamasında bulunur.

Dönemindeki bazı araştırmacılar, el-Ğalâyînî'nin edebiyat ve Arap dilinde üst seviyede bir araştırmacı olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁰ Bazıları da onu Arap dilinde önemli uzmanlardan saymış, çalışmalarında özel bir bölüm de açarak; o bölümde, onun istişhâtteki görüş ve araştırmalarını incelemişlerdir.⁷¹

1.1.6. el-Ğalâyînî Hakkında Yapılmış Bazı Çalışmalar

Arap dili ve edebiyatında önemli bir yere sahip olan el-Ğalayini hakkında son dönemde yapılmış birtakım çalışmalar ve tezler bulunmaktadır. Söz konusu çalışmaları şöyle sıralayabiliriz;

- Hüseyin Batîha, *eş-Şeyh Mustafâ el-Ğalâyînî hayatuhu ve şi'ruh* (Doktora tezi, 1957-1958, Şam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi).⁷²

⁶⁷ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 18.

⁶⁸ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 18.

⁶⁹ Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu‘cemul Müellifin Terâcumî Musannifi ‘l-Kutubi ‘l-Arabiyye*, Muessetu‘r Risâle, Dımaşk 1957, III/881.

⁷⁰ Ebû Ğubn, *Kadaya ‘t-Teysîri ‘s-Sarfîyyeti ve ‘n-Nahviyye*, s. 6.

⁷¹ Ebû Ğubn, *Kadaya ‘t-Teysîri ‘s-Sarfîyyeti ve ‘n-Nahviyye*, s. 6.

⁷² Kılıç, “Mustafa el-Galâyînî”, XXXI/302.

- er-Reymâvî, Suheyle, ed-Dehamişe vd. *eş-şeyh Mustafa el-Ğalâyîni Hayatuhu ve Fikruhu*, (Dirasâtu'l-Câmi'etu'l-Ürdüniyye, el-Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye, Nşr: el-Câmi'atul'l-Ürdünüyye-İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî 1999).

- Enîs Ânûtî, *el-'Allâme eş-şeyh Mustafâ el-Ğalâyîni* (yayımlanmamıŝ yeterlik çalışması, 1973, Lübnan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Arap dili ve Edebiyatı).⁷³

- ed-Dehamişe, Basim, er-Reymâvî vd. *Mustafa el-Ğalâyîni Hayatuhu ve Fikruhu* (Basılmamış yüksek lisans tezi), (el-Câmietu'l-Ürdünüyye, külliyyet'i-dirâsatü'l-'ulyâ, el-Ürdün 2005).

- Fevzî Hıdır, *eş-şeyh Mustafâ el-Ğalâyîni fi 'Asrihi ve Edebihi* (Yüksek lisans tezi, 1400/1980, Lübnan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Beyrut).⁷⁴

- Münâ Hüseyin ed-Desûkî, *eş-şeyh Mustafâ el-Ğalâyîni fi Mefâhîmihi'l-İstilâhiyye*, (el-Mektebetu'l-'Asriyye).

- Ahmed Havs, *el-Ğalâyîni Nahviyyu'l-'Asr Dirâse fi Hayâtihi ve Mü'ellefâtihi ve Menhecihi'n-Nahvi*, (Dımaşk 1988).⁷⁵

- Ŗefik Mekniyye, *Ba'zu mâ Kile 'an Müellefâti'l-Merhûm eş-şeyh Mustafâ el-Ğalâyîni* (Beyrut).⁷⁶

1.2. Eserleri

el-Ğalâyîni'nin eserleri üzerinde yaptığımız araŝtırmada Arap dili ilimlerinde 10, dini ilimlerde 7, ahlak ve sosyal alanda 4 eseri bulunmakla beraber çok sayıda da makaleleri ve araŝtırmalarının olduğunu gördük. Bu bölümde el-Ğalâyîni'nin tespit edebildiğimiz eserleri, makaleleri ve araştırmaları hakkında bilgi verilecektir.

1.2.1. Arap Dili İlimlerindeki Eserleri

Müellifin Arap dili ile ilgili çeşitli eserler telif ettiği bilinmektedir. Bu eserler ve mahiyetleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

a. *Divânu'l-Ğalâyîni* / *ديوان الغلاييني*: el-Ğalâyîni, henüz 'arûz hakkında bilgi sahibi değilken, şiirler nazmetmiŝtir. O kendisi hakkında şöyle der:

⁷³ Kılıç, "Mustafa el-Galâyîni", XXXI/302.

⁷⁴ Kılıç, "Mustafa el-Galâyîni", XXXI/302.

⁷⁵ Kılıç, "Mustafa el-Galâyîni", XXXI/302.

⁷⁶ Kılıç, "Mustafa el-Galâyîni", XXXI/302.

“Ben daha küçük iken şiire ilgi duyardım. Aruzun ve nahvin ne olduğunu bilmiyorken çocukluğumda nağmeli şiirler nazmederdim. Medresede Lâmiyyetu’l-‘Acem, Lâmiyyetu’l-‘Arap, Lâmiyyetu İbn’il-Verdî, Râiyyetu Bişr b. ‘Avâne, Lâmiyyetu’s-Samaval, Maksûre b. Durayd, ve diğerlerinin muhtelif aruz kasidelerinden ezberlediğimi, manzûm ve lirik şiir tarzında yazardım. Aruzu öğrendikten sonra bunun tahkikini yaptım ama buna pek ihtiyaç da yoktu.”⁷⁷

Sürgünler, el-Ğalâyî’nin şiirlerini gurbette yazmasına neden olmuştur. Kendisi bunu şöyle dile getirmektedir: “Ben bunları Filistin’in Hayfâ kentinde iken derleyip düzenledim. Ben memleketimden, ehlimden, çocuklarımdan ve sevdiklerimden uzaktaydım.”⁷⁸

Söz konusu dîvân, seksen dört kaside ve el-Ğalâyî’nin kendince seçtiği bazı bölümlerden oluşur. Bunları da yedi bâbta tertip etmiştir. Bâbların sıralaması şu şekildedir: Ulusal marşlar, ulusal siyaset, hapisteki şiirleri, hamâset, fahr, edep, hikmet, gazel, nesîb ve muhtelif bölümler.⁷⁹

b. *‘İlmu’l-Edebi’l-‘Arabi’ / علم الادب العربي*: el-Ğalâyî’nin bu eserinin varlığı, kendisinin “*Ricalu’l-Mu‘allakâti’l-‘Aşr*” adlı kitabında, bu eserden bahsetmesi ile bilinmektedir. Kendisi söz konusu eser hakkında şöyle demiştir:

“Bu kitabın müellifinin “*‘İlmu’l-Edebi’l-‘Arabi*” adlı önemli bir eseri vardır. Abdulkahir ve diğerlerinin metodunu bir araya getirmiştir. Bu kitabında belâğat ilmini, inşâyı, hitabeti, aruzu, kardü’s-şi’ri ve buna tabi edebi sanatları derç etmiştir. Fakat matbaada basılmamıştır.”⁸⁰

Müellif, *Ricâlu’l-Mu‘allakâti’l-‘Aşr* adlı eserinde çoğu kez bu kitabından alıntılar yapmıştır.⁸¹

c. *Ricâlu’l-Mu‘allakâti’l-‘Aşr / رجال المعلمات العشر*: Müellif, bu kitabın mukaddimesinde şu ifadeleri kullanmıştır:

“Bu çalışmada, kitapların içinde dağılık şiir söyleyenlerin tarihlerini, neseplerini, güzel şiirlerini ve buna tabi olan Arap tarihini,

⁷⁷ el-Ğalâyîni, *Dîvânu’l-Ğalâyîni*, Matba‘atu’l-Abbasiyye, Hayfa 1925, s. 33-34.

⁷⁸ el-Ğalâyîni, *Dîvânu’l-Ğalâyîni*, s. 5.

⁷⁹ el-Ğalâyîni, *Dîvânu’l-Ğalâyîni*, s. 38.

⁸⁰ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Ricâlu’l-Mu‘allakâti’l-‘Aşr*, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Saydâ-Beyrut, 1998, s. 28.

⁸¹ Ebû Ğubn, *Kadaya’t-Teysîri’s-Sarfîyyeti ve’n-Nahviyye*, s. 11.

*sosyal durumlarını, üstün ahlaklarını, başarılarını, sonsuz iftiharlarını, üstün edeplerini ve ulvi erdemlerini zikrettik.*⁸²

Sözlerinin devamında da ilgili kitabı yazma sebebini şöyle dile getirmektedir:

*“Biz bu kitabı, Beyrut’taki “el-Mektebu’s-Sultâniyye” de okuyan son sınıf öğrencilerine ders kitabı olarak arzettik. Daha sonra gerek bu mübarek dilin edebiyatının neşri ve gerekse yazılmasında geçecek zamandan tasarruf edilmesi için basılmasını uygun gördük. Ayrıca “el-Mekâtibu’s-Sultâniyye” deki dördüncü ve beşinci sınıflardaki öğrencilere ve “el-Mekâtibu’l-İ’dâdiyye” deki altıncı ve yedinci sınıftaki öğrencilere, ayrıca halk okullarındaki benzer yaşlardaki öğrencilere ders kitabı olarak okutulması için matbaada basılmasını uygun gördük”*⁸³

İki mukaddimededen oluşan kitap edebiyat, tarih ve dil hakkındadır. Birinci mukaddimede Arapların İslam’dan önceki tarihi özetlenmiştir. İkincisinde ise Câhiliye döneminde, Sadru’l-İslâmda, Emevî döneminde, Abbasi dönemlerinde, onlara tabi devletler döneminde ve bu dönemdeki (müellifin zamanındaki) Arap dili edebiyatı tarihi özetlenmiştir. Birinci mukaddimede Arapların ülkeleri, yerleri, nesepleri, tabakaları, İslâmiyet’ten önceki krallıkları, ahlakları ve adetleri yer almaktadır. İkinci mukaddimede ise Arap dilinden; sarf, nahv, belâğat, edebiyat, ‘arûz, kardu’ş-şi‘ir, kendilerinden dil öğrenilen Araplar, Arap edebiyatı, Arap edebiyat tarihi, tehzîbu’l-luğât, Câhiliye döneminde, sadru’l-İslâmda, Emevî döneminde, Abbasi döneminde, onlara tabi devletler döneminde ve modern dönemdeki Arap dilinin hususiyetleri yer almaktadır. Ondandır da mu‘allakât sahipleri İmru’u’l-Kays b. Hucr (ö. 540 ?), Tarafe b. Abd (ö. 564), Züheyr b. Ebû Sülâmâ (ö. 609 ?), Lebîd b. Rebî‘a (ö. 40/660), Amr b. Külsum (ö. 580 ?), Antere b. Şeddâd (ö. 614 ?), el-Haris b. Hillize (ö. 570 ?), el-‘Aşâ Meymûn (7/629 ?), Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. 604 ?) ve Abîd b. Ebras (ö. 555 ?) hakkında bilgiler verilmektedir.

d. *es-Süreyye’l-Mûdiyye fi’d-Durûsi’l-‘Arûziyye / الثريا المضئية في الدروس العروضية*: Bu kitap aruz sanatı hakkındadır. Müellif, ilgili kitabın mukaddimesinde eseri hakkında şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

⁸² el-Ğalâyîni, *Ricalu’l-Mu‘allakâti’l-‘Aşr*, s. 4.

⁸³ el-Ğalâyîni, *Ricalu’l-Mu‘allakâti’l-‘Aşr*, s. 4.

“Bu risale ‘arûz sanatındaki zorlukları gideren ve kapalı yerleri açıklayan bir kitaptır. Bu ilmi okumaya başlayan okuldaki çocukların ve diğer kesimlerin kısa bir zamanda bu ilimde ilerlemeleri için bu eseri yazdım. Kolayca idrak edilmesi ve anlaşılması için modern ve basit yolu tercih ettim. Hem yeni başlayanlara faydalı olmak, hem de bitirenlere hatırlatmak babından bu esere “es-Süreyya’l-Mudîe fi’ d-Durûsi’l-‘Arabiyye” adını koydum ve otuz dört ders şeklinde tertip ettim”.

Bu kitap, aruz ilmi hakkında bilgi veren bir mukaddime ile başlar ve sonrasında şiir bahirleri (vezinleri), bahirlerle alakalı bazı konuları (zihaf, veted, sebeb, illet gibi), aruzdaki bazı ıstılahları (sadr (birinci mısra), ‘acz (son satır), mısra, şatr (yarım satır) vb.) konuları kapsar. Kitabın sonunda da en çok kullanılan muhtelif ‘arûz beyitlerinden alıştırma bulunmektedir.

Müellif, bu kitabın sonunda kitabı bitirdiği vaktin rebû’l-evvel ayının dokuzuncu günü, yıl olarak da hicri 1913 olduğunu ifade ederken, kendisinin o zaman daha on dokuz yaşında olduğunu beyan etmiştir.⁸⁴

e. *Süllemu’ d-Durûsi’l-‘Arabiyye / سلم الدروس العربية*: Müellif sözkonusu kitabın mukaddimesinde, eseri hakkında şunları dile getirmiştir:

“Arap fen ilimlerinde öğretici ve öğrenciye kolaylık sağlayacak bazı kitaplara ihtiyaç olduğunu gördük. Biz de “ed-Durusu’l-‘Arabiyye” kitabını yazmaya koyulduk. Şu ana kadar sarf ve nahv kaidelerinde dört kitaptan oluşan bir seriyi tamamladık. Anlamlarının açıklığı ve üslubunun kolaylığından dolayı “el-Emîriyye” ve “el-Ehliyye” okullarının müdürleri bunu kabul ettiler. Bu serideki kitaplara ulaştıracak merdiven misali bir mukaddimenin gerekli olduğunu gördük ve bu eseri yazdık. Bu kitap, nahv ve sarfta öğrencilerin yaş ve zekâlarına uygun latif mukaddimleri kapsamaktadır. İlkokul müdürlerinin bunu kabul etmesini temenni ederiz.”⁸⁵

Müellif, bu kitabı yazma gayesini anlatırken; öğrencilerin ilk aşamadaki kaideleri anlamalarına dikkat çekiyor. Bundan dolayı öğreticilerden kaideleri açıklayıcı konumda olmayan fazlalıkları kesinlikle eklememelerini istemiştir.

⁸⁴ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *es-Süreyya’l-Mudîe fi’ d-Durûsi’l-‘Arûziyye*, 1. Baskı, y.y., ts., s. 43.

⁸⁵ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Süllemu’ d-Durûsi’l-‘Arabiyye, Dâru’z-Zahiriyye*, 1. Baskı, el-Küveyt ts. 2017, s. 3.

Öğrencilerin kafasını karıştıran uzun i‘rab konularının kesinlikle zikredilmemesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁶

Müellif, kitabının eğitim metodu hakkında da bilgi vermiştir. Kitabını öğrencilerin en kısa zamanda kolaylıkla kaideleri öğrenebildikleri, örnekten kaideye (istikrâ) gitme şeklinde yazıldığını belirtmiştir.⁸⁷ Bu metodundan dolayı çalışmasına örneklerle başlayarak ardından bu örnekleri yavaş yavaş şerh ederek; kaide daha gelmeden öğrencinin kaideyi öğrenmesini amaçladığını belirtmiştir.⁸⁸ Sonra da bu izahlara bol bol örnekler getirdiğini, ardından kaidenin özetini getirdiğini ve en sonda da alıştırmalar eklediğini belirtmiştir.⁸⁹

f. *ed-Durûsu'l-'Arabiyye li'l-Medârisi'l-İbtidâiyye / الدروس العربية للمدارس الابتدائية*: Müellif, bu kitabın yazılma gayesini şöyle dile getirmektedir:

“Arap fenni ilimlerinde öğretici ve öğrenciye kolaylık sağlayacak bazı kitaplara ihtiyaç duyulduğunu gördük. Bu ihtiyaca binaen, bizde nahv ve sarf ilminde “ed-Durusu'l-'Arabiyye” kitabını yazmaya karar verdik. Bu kitap nahv ve sarfta öğrencilerin yaş ve zekâlarına uygun latif mukaddimeler kapsamaktadır.”⁹⁰

Bu kitap dört ciltten oluşmaktadır. Öğrencilerin kolaylıkla anlayabileceği şekilde yazılmıştır. Müellif, bu kitabında da örnekten kaideye (istikrâ) ulaşma metodunu izlemiştir. Yine birinci cüzde verdiği bilgiyi ikinci cüzde de ilave bilgiler ekleyerek işlemiştir. Diğer cüzler de bu şekildedir. Söz konusu eser Lübnan’da hükümet okullarındaki mevcut resmi yönetmeliklere uygun olmadığından, artık eskisi kadar rağbet göremiyordu.⁹¹ Naşir de resmi yönetmeliğe uygun bir duruma getirmek için esere bazı eklemeler yaparak ve bazı yerlerini de düzelterek bu sorunu gidermiştir.⁹²

g. *ed-Durûsu'l-'Arabiyye li'l-Medârisi's-Sâneviyye / الدروس العربية للمدارس الثانوية*: Bu eser, 1913 yılında yazılmış dört ciltlik bir kitaptır. Ortaokulu bitirmiş lise düzeyindeki öğrenciler için yazılmıştır. İlk üç cildi nahv ile sarf hakkındadır.

⁸⁶ el-Ğalâyînî, *Süllemu'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, s. 3.

⁸⁷ el-Ğalâyînî, *Süllemu'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, s. 4.

⁸⁸ el-Ğalâyînî, *Süllemu'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, s. 4.

⁸⁹ el-Ğalâyînî, *Süllemu'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, s. 4.

⁹⁰ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *ed-Durûsu'l-'Arabiyye li'l-Medârisi'l-İbtidâiyye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts., 5. Baskı, Beyrut-Lübnan, s. 7.

⁹¹ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 121.

⁹² ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 121.

Dördüncü cildi ise ‘arûz ve belâğat ilimleri hakkındadır. Bu kitap da diğerleri gibi anlamları açık, üslubu kolay ve sistematik bir düzende oluşturulmuş bir eserdir. Müellif, bu eseri; öğrencilere rahatlığı sağlayıp, öğretmenlere de yol rehberliği sağlamak için yazdığını belirtmiştir.⁹³ Bu eser de fayda verme konusunda kolaylığına riayet edilmiş ve öğrencilerin yetenek ve zekâ seviyeleri göz önünde bulundurulmuştur. Diğer kitaplarında olduğu gibi ilk ciltte verdiği bir konuyu ikinci ciltte daha fazla bilgi ekleyerek tekrar etmiş ve diğer ciltlerde de bu yolu izlemiştir.

Şunu da belirtmemiz gerekir ki; müellifin *ed-Durûsu’l-‘Arabiyye li’l-Medârisi’l-İ‘dâdiyye* adında bir eseri de vardır. Ancak yapılan araştırmalarda o kitabın *ed-Durûsu’l-‘Arabiyye li’l-Medârisi’s-Sâneviyye* adlı kitapla aynı olduğu görülmüştür.⁹⁴

h. *Nezarâtun fi’l-Luğati ve’l-Edeb / نظرات في اللغة والأدب*: Bu kitabın içeriği dil eleştirisi, dil felsefesi, türeme ve çekim konularını kapsar. Bu eser, İbrahim el-Münzir’in *el-Münzir* adlı eserinin eleştirisi için yazılmıştır. *el-Keşşâf* dergisinin analisti Ömer el-Fâhûrî, el-Ğalâyînî’den bu kitabı yazma talebinde bulunmuş ancak el-Ğalâyînî özür beyan ederek yazmamıştı.⁹⁵ Daha sonra kitabın sahibi el-Münzir, ona bir mektup göndererek, kitabı hakkında görüşlerini belirtmesini talep etmesi üzerine bu kitabı yazmıştır.⁹⁶ Bazı sözcüklerin yeni anlamda kullanılmasına ve önceki nesillerin kullandığı bazı kelimelerden türemeye ihtiyaç duyulduğu böyle bir zamanda, el-Münzir’in mecaz kapısını kapatmasını eleştirmiştir.⁹⁷ Bu eser, dil ile ilgili 92 konu ile türeme, kıyas ve şâz gibi diğer bazı konuları kapsar. el-Ğalâyînî, dilin aslına muvafık kalınması şartıyla mecaz, kıyas vb. yollarla zamanın ihtiyacına binaen dilde genişlemeyi uygun görmüştür.⁹⁸ Daha önce de belirtildiği üzere, el-Ğalâyînî’nin dilde yenilikçi biri olduğunu ve kıyasa muhalif olunmaması şartıyla, önceki nesillerin kullandığı sözcükler olma şartı aranmaksızın, yeni kelimelerin zamanın ihtiyacına binaen kullanılmasına meyilli olduğu belirtilmişti. Dımaşk’ta yer alan Arapça Bilimsel Topluluğu’nun bir üyesi, makalesinde bu kitabın yazılmasının

⁹³ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *ed-Durûsu’l-‘Arabiyye li’l-Medârisi’s-Sâneviyye*, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrut 1993, s. 5.

⁹⁴ Ebû Ğubn, *Kadaya’t-Teyşîri’s-Sarfîyyeti ve’n-Nahviyye*, s. 13.

⁹⁵ el-Ğalâyînî, *Nezarâtun fi’l-Luğati ve’l-Edeb*, y.y., ts., s. 2.

⁹⁶ el-Ğalâyînî, *Nezarâtun fi’l-Luğati ve’l-Edeb*, s. 2.

⁹⁷ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 124.

⁹⁸ Ebû Ğubn, *Kadaya’t-Teyşîri’s-Sarfîyyeti ve’n-Nahviyye*, s. 14.

gerekliliğini belirtmiş ve içindeki önemli bilgileri serdettikten sonra da makalenin sonunda şunları dile getirmiş:

“Bu dil üzerine yazılan güzel eserin yazılmasından dolayı dostumuz el-Ğalâyîni’nin bu değerli çabasına minnettarız. Dil ve edebiyatı sevenlerin, müellifin ilminden ve nurundan istifade etmeleri için bu kitabı temin etmelerini tavsiye ediyoruz.”⁹⁹

1. *Eshelu Menâl li-Ta’lîmi’l-Etfâl / أسهل منال لتعليم الأطفال*: Bu eser, çocuklara dillerini eğitme şeklini öğreten çok basit bir kitaptır. Müellif “damme”, “fetha”, “kesra” ve “sükun”un dudaklarla nasıl okunması gerektiğini ele alır ve ism-i işaretlere dair alıştırmalar ekleyerek kitabı sonlandırır.¹⁰⁰

j. *Câmi’u-Durûsi’l-‘Arabiyye / جامع الدروس العربية*: Bu eser, el-Ğalâyîni’nin Arap dilinde yazdığı kitap serisinin üçüncü kademesini teşkil eder. Müellif, ilgili eserinin mukaddimesinde bu eserin yazılma gayesini açıklarken; üçüncü kademedede olduğuna dair şöyle atıfta bulunmuştur:

“Ne zaman ki, Arap dilinde üslubu kolay, anlamı açık, kaideleri öğrencilerin zihnine ulaştıracak ve öğreticilerin zorlandığı bazı konuları kolaylaştıracak kitaplara ihtiyaç duyuldu; biz de “ed-Durûsu’l-‘Arabiyye”yi yazmaya niyet ettik. Dört ciltlik kitabı ilkokullulara, üç ciltlik kitabı da liseler için yazdık. Öğretmenler ve öğrenciler tarafından kabul görülen bu kitaplar, büyük bir rağbet görerek, defalarca baskısını yaptık. Bundan sonra da nahv ve sarf kaidelerini ele alan üç ciltlik “Câmi’u’-d-Durûsi’l-‘Arabiyye” kitabını yazdık...”¹⁰¹

Müellif, bu eseriyle (*Câmi’u’-d-Durûsi’l-‘Arabiyye*), üniversite öğrencileri ve daha üst düzeydeki kesimleri hedeflediğinden, bu kesimlere uygun konuları geniş bir şekilde ele almıştır.¹⁰²

Üç ciltten oluşan eser, bir mukaddime, on iki bâb ve bir hâtimedden oluşmaktadır. Üç cildin tamamı 1912’de Beyrut (eş-Şam)’da yazılmıştır.

⁹⁹ Ebû Ğubn, *Kadaya’t-Teyşîri’s-Sarfîyyeti ve’n-Nahviyye*, s. 14.

¹⁰⁰ Eda Vahyûdî, *el-Mezhebu’s-Sarfî fi Kitâbi Câmi’i’-d-‘Durusi’l-‘Arabiyye*, s. 28.

¹⁰¹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi’u’-d-Durûsi’l-‘Arabiyye* (Ali Süleyman Sebâre), 1. Baskı, Mu’essetu’r-Risâle Nâşîrûn, Beyrut 2016, s. 17.

¹⁰² Eda Vahyûdî, *el-Mezhebu’s-Sarfî fi Kitâbi Câmi’i’-d-‘Durusi’l-‘Arabiyye*, s. 13.

Bu kitap Arap gramerini çok kolay bir üslupla ele alır. Bu eser çoğunlukla nahv konularını içermekle beraber, bazı sarf konularını da içermektedir.

Mezkûr eserde birçok âlimin görüşünü mukayese eden müellif, bu görüşleri âyet hadîs ve Arap dili ile delillendirmiş ve sonrasında kendi görüşünü de belirtmiştir. Müellif kendi görüşünü belirttiğinde, الحق, افصح, الصحيح, الراجح (doğrusu, en fasih, sahih, tercihe şayan) gibi kelimeler kullanmıştır.

Kitabın başlıca konuları şunlardır:

Birinci cildin konuları: Birinci bâb fiil ve kısımlarını içerir. İkinci bâb isim ve aksamaları hakkındadır.

İkinci cildin konuları: Üçüncü bâb fiillerin tasrifleri hakkındadır. Dördüncü bâb isimlerin tasrifleri hakkındadır. Beşinci bâb isim ve fiillerin ortak tasrifleri hakkındadır. Altıncı bâb fiillerin i'râbı hakkındadır. Yedinci bâb isimlerin i'râbı hakkındadır. Sekizinci bâb merfû' olan isimler hakkındadır.

Üçüncü cildin konuları: Dokuzuncu bâb mansûb olan isimler hakkındadır. Onuncu bâb mecrûr olan isimler hakkındadır. Onbirinci bâb tevâbi' ve i'râbı hakkındadır. Onikinci bâb harflerin manaları hakkındadır. Hâttime ise, farklı i'râb konuları hakkındadır.

Kitabın içerisindeki bütün beyitler, alfabetik bir şekilde kitabın sonuna eklenmiştir.

Üslubunun kolay olması ve konuları uygun bir şekilde ele alması birçok okul ve üniversite gibi müesseselerin onu tercih etmelerine olanak sağlamıştır.¹⁰³

Kitabın birden fazla baskısı yapılmış olup tahkiki, Ali Süleyman Sebâre tarafından yapılmıştır. Sebâre, tafsili gerekli bazı yerlerin açıklamasını yapmış, bazı beyitlerin i'râbını ilave etmiş, bazı kelimelerin sarfî asıllarına değinmiş olup hadîslerin ve Arap dilinden şiir ve atasözlerin tahririni de yapmıştır. Sebâre, bu eserde geçen beyitlerin başka eserlerde geçtiği yerleri de göstermiştir. Sebâre tarafından tahkiki yapılmış bu kitabın bir özelliği de iki ayrı punto ile yazılmış olmasıdır. Bunu da naşir, kitabın naşirin mukaddimesinde şu sözlerle dile getirir:

“Kitabın eski nüshalarına baktığımızda müellifin kitabını iki yazı şekliyle yazdığını gördük. Bu yazılardan biri büyük, diğeri bundan biraz

¹⁰³ Eda Vahyûdî, *el-Mezhebu 's-Sarfî fi Kitâbi Câmi 'i 'd- 'Durusi 'l- 'Arabiyye*, s. 30.

daha küçük olmakla beraber iki parantez içindeydi. Birinci yazı tipiyle yazılan kısım kitabın temelini oluşturmakta, diğer yazı tipi ile yazılan kısım ise bunun açıklayıcısı mahiyetindedir. Bizde kitabın asıl şekliyle kalmasına riayet ederek, açıklayıcı mahiyetindeki kısmı daha küçük yazdık ve iki parantez içine aldık.”¹⁰⁴

Sebâre tarafından tahkiki yapılmış olan bu eserin bir diğer özelliği de kitabın sonunda iki ekin getirilmiş olmasıdır. Bu eklerin birincisinde ‘arûz ilmi hakkında bilgiler verilmiş. Diğer ekte ise belâğat ve belağat ilimleri hakkında bazı bilgiler verilmiştir.

Sebâre, önceden bu kitabın kalın iki ciltte basıldığını belirtir. Sonradan eski birinci cildin bir kısmını ve eski ikinci cildin bir kısmını toplayarak ikinci cildi oluşturduklarını, eski ikinci cildin kalan kısmı mansûb olan esmâlardan kitabın sonuna kadardan da üçüncü cildi oluşturduklarını belirtir.¹⁰⁵

Bu kitabın bir diğer baskısında, Abdulmun‘im Halîl İbrâhîm’in üzerinde gerçekleştirdiği bazı çalışmalarıyla beraber basılmıştır. Halîl İbrâhîm’in, Sebâre’den farkı, hadîs ve Arap dilinden atasözlerin tahririni yapmamış olmasıdır. Halîl İbrâhîm de bu eserde geçen şiirlerin tahririni yapmış, eserde geçen beyitlerin, bu eser dışında geçtiği yerleri beyan etmiş, bazı kelimelerin açıklamasını, bazı yerlerin iraplarını yapmış ve bazı kelimelerin sarfi asıllarına değinmiştir.

Bazı âlim ve araştırmacıların ilgili eser hakkındaki görüşleri şöyledir:

Bu kitap âlimler tarafından övgüyle bahsedilmiştir. Bu kitabı övenlerden biri Muhammed Rıdvân ed-Dâye’dir. ed-Dâye, bu eser hakkında sözlerini şöyle dile getirir:

“Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye kitabı, Mustafa el-Ğalâyînî’nin kitabıdır. el-Ğalâyînî, Selim el-Ğalâyînî’nin oğlu Muhammedin çocuğudur. Mustafa el-Ğalâyînî, şair, hatip ve yazar birisidir. el-Ğalâyînî, hatiplik, öğretmenlik, kadılık ve askeriye hizmetlerini yapmış birisidir. Onun, şiir divânı ve birçok meşhur eserleri vardır. Onun “Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye” adlı eseri, nahv ve sarf konularını içermektedir. Bu eser, bir mukaddime ve on iki bâbdan müteşekkildir. Bu

¹⁰⁴ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye*, s. 11.

¹⁰⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye*, s. 481.

*eserin basit üslubu, güzel bölümlemelere ayrılışı ve konuları uygun bir şekilde ele almasından dolayı okullarda, üniversitelerde ve bireysel şahıslar tarafından da yaygın kullanılan bir kitaptır. Bu kitabın birçok baskısı mevcuttur.*¹⁰⁶

Bu eseri öven bir diğer âlim de Ahmed el-Ğûs'dur. el-Ğûs, sözlerini şu şekilde dile getirir:

*“Bu görkemli eser, Arap dilimizden nahv ilmini içermektedir. Bu kitap, üslubu, tutumu ve konularıyla, üniversitedeki öğrenciye, nahvde araştırma yapan kişiye ve edebiyat dersini alanlar için kaçınılmaz bir eserdir. Bu kitap her okulda, her evde ve her eğitilmiş birinin yanında olması gereken bir eserdir.”*¹⁰⁷

Müellif, bu eserde kaideleri delillendirmede en çok Kur’ân âyetlerinden yararlanmıştır. Kur’ân dışında hadîs, Arap kelamı ve şiirlerden de yararlanmıştır.

Sözkonusu eser üzerine yapılmış bazı çalışmalar:

- Muhammed Ali Taha ed-Dürre, *Fethu Rabbi'l-Beriyye İ'râbu şevâhidi Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*.
- Riyâd b. Hasan el-Havvâm, *İ'râbu's-şevâhidi'l-Kur'âniyyeti ve'l-ehâdîsi'n-Nebeviyyeti's-Şerîfeti ve ekvâli's-Sahâbeti RadiyeAllah'u 'anhum fî Kitâbi Câmi'i'd-Durûsi'l-'Arabiyye li's-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî*.
- Eda Vahyûdî b. Udbeni'l-Betâvî, *el-Mezhebu's-Sarfî fî Kitâbi Câmi'i'd-Durûsi'l-'Arabiyye li Mustafa el-Ğalâyînî* (Basılmamış yüksek lisans tezi), Kulliyetü'l-'Ulûmi't-Terbiyye ve't-Te'lîm, Cakerta 2009.
- Khadija İben Khayat Zougari, *Arapça Harf-İ Cerlerin Anlam Özellikleri Ve Türkçe Karşılıkları: Câmiu'd-Durûsi'l-'Arabiyye Bağlamında Bir İnceleme* (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Erzincan 2018.

1.2.2. Dini Alanındaki Eserleri

a. el-İslâm Rûhu'l-Medeniyye / ed-Dînu'l-İslamî ve'l-Lôrd Crômer / الإسلام / روح المدنية أو الدين الإسلامي واللورد كرومر: Müellif, bu kitabını, İngilizlerin Mısır'da

¹⁰⁶ Eda Vahyûdî, *el-Mezhebu's-Sarfî fî Kitâbi Câmi'i'd-'Durusi'l-'Arabiyye*, s. 30.

¹⁰⁷ Eda Vahyûdî, *el-Mezhebu's-Sarfî fî Kitâbi Câmi'i'd-'Durusi'l-'Arabiyye*, s. 30.

görevlendirdiği Lord Cromer'in eseri olan Mısır el-Hedîse adlı kitabındaki İslam dini hakkındaki hakaretlerine cevap olarak yazmıştır. Cromer, Mısır el-Hedîse adlı kitabında İslâm dininin, Müslümanların geri kalmalarında gizli bir sebep olduğunu iddia etmekteydi. Cromer, İslâm dini hakkındaki iddialarının devamında İslâm dininin akla aykırı ve medeniyet ile çeliştiğini öne sürmüştür. el-Ğalâyînî de bu iddialara cevap olarak el-İslâm ruhu'l-Medeniyye adlı eserinde İslâm'ın medeniyetlerin ruhu, fitrat dini, en hayırlı din olduğunu ve her zaman, her yerde onunla amel etmenin uygun olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸ Bu kitap dört bâb ve bir hâtimedden oluşmaktadır. Birinci bâb beş fasıldan oluşmaktadır. Bu bâbta İslâm medeniyetinin müdafaası ve İslâm'ın, medeniyetin ruhu olduğu konuları işlenmiştir. İkinci bâb dört fasıldan oluşur. Bu bâbda da İslâm ahlakı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bâb üç fasıldan oluşur. Bu bâbda İslâmiyet'te kölelik konusu işlenmiştir. Dördüncü bâb dokuz fasıldan oluşur. Bu bâbda İslâmiyet'te kadın ve onunla bağlantılı konular işlenmiştir.

el-Ğalâyînî'nin bu kitabı diğer kitapları gibi üslubu kolay, garip ibaretlerden arındırılmış ve okuyucunun rahat anlayabileceği şekildedir.¹⁰⁹ Cromer'in İslâm dini hakkındaki iddialarına hep âyet ve hadîslerle cevap vermiştir.¹¹⁰ Cromer'e verdiği cevaplarda hiddetli olmasından dolayı bazı insanlar o ibarelerin hazfedilmesi durumunda kitaba rağbetin artacağını belirtmişlerdir.¹¹¹

b. *ed-Din ve 'l-İlm ve hel Yunâfî ed-Dinu'l-İlme / الدين والعلم وهل ينافى الدين العلم*: Bu kitap, batıya gidip sonra da memleketlerine dönen öğrencilerin batıdan elde ettikleri davranışlarına cevap niteliğindedir.¹¹² Bu öğrencilerin batıdan getirdikleri Arap adetlerine ve geleneklerine aykırı bazı davranışlar yüzünden milletin tepkisini çekmiş ve bu öğrencilerin davranışları kınanmış hatta ilmin bu davranışları teyit ettiği düşüncesiyle ilimden de soğumalar başlamıştır. Bundan dolayı el-Ğalâyînî bu eseri yazmaya gerek duymuştur. Bu kitapta din ve ilimin kardeş olduğu ve toplumun maslahatı ortak paydasında birleştiği üzerine durulmuştur.¹¹³

¹⁰⁸ el-Ğalâyînî, *el-İslâm Rûhu'l-Medeniyye*, y.y, b.t.y, ts., s. 2.

¹⁰⁹ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 27.

¹¹⁰ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 27.

¹¹¹ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 27.

¹¹² Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 7.

¹¹³ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 7.

el-Ğalâyînî diğerk kitaplarında olduğu gibi bu kitapta da kolay bir dil ve üslup takip etmiş, ayrıca bu kitabında görüşlerini destekleyecek Kur'ân âyetleri ve bazı yabancı yazarların din ve ilimde yazdıklarıyla deliller getirmiştir.¹¹⁴

el-Ğalâyînî'nin bu kitapla belirtmek istediği şudur: Batıyı körü körüne taklit etmenin yanlış olduğunu, bu taklit şeklinin batılı fikir adamların planları olduğunu, gençlerden batı kültüründen aldıkları bilgilerin akideleriyle uyumlu olması gerektiğini ve bunun dışında olanın terk edilmesi gerektiğini belirtmek istemiştir.¹¹⁵

c. *el-Bid'etu fî Salâti'z-Zuhri Ba'de'l-Cumu'e* / البدعة في صلاة الظهر بعد الجمعة: Biz bu kitabın varlığını, *Mu'cemu'l-Muellifine'l-Mu'âsirin* kitabından biliyoruz. Bu kitaptan bahsederken: Beyrut'ta 1420'de Dâru İbn-i Hazm'da 3. baskısıyla basıldığını belirtiyor.¹¹⁶ Kitabı temin edilemediğinden içeriği ve metodu hakkında bilgi edinemediştir.¹¹⁷

d. *Lubâbu'l-Hiyâr fî Sîreti'l-Muhtâr* / لباب الخيار في سيرة المختار: Müellif kitabının yazılma gayesini ve içeriğini bu eserin mukaddimesinde şu sözlerle belirtmiştir:

“Rahim, şefkatli ve kerîm Peygamberimizin (s.a.v) hayatının, vasıflarının, faziletlerinin bilinmesi en mühim konulardan olmasına rağmen, avâm arasında ve özellikle de gençler arasında bilinmemesi sebebiyle hayır elde etmek için siyerler arasında ortanca bir siyer yazdık.”¹¹⁸

Her Müslümana gerekli olan bilgileri yazmış, uzunluk ve kısalık durumunu da gözetmiştir.¹¹⁹ Bu kitaptaki bilgileri Beyrut'taki İslâmi külliyesindeki öğrencilere önce şifahi olarak vermiş, sonra da bu dersleri birer birer yazıya dökmüştür.¹²⁰ Bu kitabın önemli bir bölümü efendimizin (s.a.v) durumu ve amelleri hakkındadır.¹²¹ Müellif Hz. Peygamberin bütün gazvelerini ele almış ve hâtimede de çocukları,

¹¹⁴ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 29.

¹¹⁵ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 29.

¹¹⁶ Muhammed Hayr Ramazan, *Mu'cemu'l-Muellifine'l-Mu'âsirin*, Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vataniyye, er-Riyâd 2004, II/780.

¹¹⁷ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysiri's-Sarfıyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 7.

¹¹⁸ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Lubâbu'l-Hiyâr fî Sîreti'l-Muhtâr*, el-Matba'atu'r-Rahmâniyye, 3. Baskı, Mısır 1924, s. 2.

¹¹⁹ el-Ğalâyînî, *Lubâbu'l-Hiyâr fî Sîreti'l-Muhtâr*, s. 2.

¹²⁰ el-Ğalâyînî, *Lubâbu'l-Hiyâr fî Sîreti'l-Muhtâr*, s. 2- 3.

¹²¹ el-Ğalâyînî, *Lubâbu'l-Hiyâr fî Sîreti'l-Muhtâr*, s. 3.

hanımları, amcaları, ahlakı, yaşayış tarzını ve bazı örnek mucizelerini anlatarak en sonunda da alfabetik sıralamaya göre 220 hadîs zikrederek kitabını bitirmiştir.¹²²

Kitabını olayların zaman sıralamasına göre tertip etmiş, zor ibareleri şerh etmiştir. Kolay üslubu tercih eden müellif, tahlilinde de âyet ve hadîsten yararlanmışır.¹²³ Bu kitabı yazdığında küçük yaşta olmasına rağmen eseri büyük rağbet görmüş ve birçok defa basılmıştır.¹²⁴

e. *Nuhbetun mine'l-Kelâmi'n-Nebevî / نخبة من الكلام النبوي* / Bu kitap, *Lubâbu'l-Hiyâr fî Sîreti'l-Muhtâr* adlı eserden alıntı yapılmış bir bölümdür.¹²⁵ Kitabın tertibi, istifade edilebilir kolaylıkta, zaptı sağlam, alfabetik olarak tertip edilmiş ve şerhi tam meramı karşılayacak şekildedir.¹²⁶ Kitabın içeriği Hz. Peygamber'in (s.a.v) hadîslerinden derlenmiş İslâm ahlakı hakkındaki pek çok hadîsi içermektedir.¹²⁷ Müellif bu eseri avâmın anlayıp amel etmesi için bastırıldığını belirtmiştir.¹²⁸

f. *Nazarâtun fî Kitâbi's-Süfûr ve'l-Hicâbi'l-Mensûbi ile'l-Ânîse Nazîre Zeyni'd-dîn / نظرات في كتاب السفور و الحجاب المنسوب إلى الأنسة نظيرة زين الدين* / el-Ğalâyînî bu kitabı Nazîre Zeyniddin'in *Kitâbi's-Süfûr ve'l-Hicâb* adlı kitabına cevap olarak yazmıştır.

Nâzire, eserini el-Ğalâyînî'ye okuması ve görüşlerini de alması için göndermiştir. el-Ğalâyînî, bu eseri Hristiyan ve Yahudi gibilerinin birlikte telif ettiğini ve Müslümanları dininde, tarihlerinde, dilinde, edebiyatlarında vd. konularda zihinlerini bulandırma gayesiyle yazdıklarını biliyordu.¹²⁹ Fakat içeriğinin bu kadar hatalarla dolu olduğunu, eseri okuduktan sonra gördü. el-Ğalâyînî, Nâzire ve babasının büyük bir ihtimalle kandırıldıklarına veya bazı ajanlarla birlikte çalıştıklarına kanaat getirdi.¹³⁰

Birçok kişinin özellikle de gençlerin el-Ğalâyînî'den talebi, Nâzire'nin bu eserine bir cevap vermesi olmuştur. el-Ğalâyînî bu talepleri olumlu karşılamış ve üç

¹²² Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfıyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 7.

¹²³ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 31.

¹²⁴ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 31.

¹²⁵ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Nuhbetun Mine'l-Kelâmi'n-Nebevî*, 5. Baskı, Matba'atu'l-Misbâh, Beyrut 1929, s. 2.

¹²⁶ el-Ğalâyînî, *Nuhbetun Mine'l-Kelâmi'n-Nebevî*, s. 2.

¹²⁷ el-Ğalâyînî, *Nuhbetun Mine'l-Kelâmi'n-Nebevî*, s. 2.

¹²⁸ el-Ğalâyînî, *Nuhbetun Mine'l-Kelâmi'n-Nebevî*, s. 2.

¹²⁹ Eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Nazarâtun fî Kitâbi's-Süfûr ve'l-Hicâb el-Mensûbi ile'l-Ânîse Nazîre Zeyni'd-dîn*, Metâbi'u Kôzma, Beyrut 1347, s. 3.

¹³⁰ el-Ğalâyînî, *Nazarâtun fî Kitâbi's-Süfûr ve'l-Hicâb*, s. 4.

cuma günü üst üste cuma namazından sonra Beyrut'taki Câmi'ü'l-Mecîdiyye'de dersler vermiş. Bu derslerle, ilgili kitabı yazarların ve diğer alakalı kesimlerin İslâm dini ve kadına yönelik yürüttükleri entrikaları bütün açıklığıyla halka anlatmıştır.

Nâzire, 38 sayfalık bu eserini aslında el-Ğalâyînî'nin *el-İslâm Rûhu'l-Medeniyye / ed-Dinu'l-İslâmî ve'l-Lôrd Crômer* adlı eserine cevap olarak yazmıştır.¹³¹ Ancak el-Ğalâyînî kendi ağzıyla *Nazarâtun fî Kitâbi's-Süfûr ve'l-Hicâb el-Mensûbi ile'l-Ânîse Nazîre Zeyni'd-din* adlı eserini, Nâzire'nin iftiralarına karşı kendini savunma amaçlı yazmadığını, yazma gayesinin sadece İslâm dinine, Müslümanlara ve örtünmeye karşı söylenen iftiralara bir cevap niteliğinde olduğunu belirtmiştir.¹³² Bu eser hicrî 1347 yılında Beyrut'ta Metâbi'ü Kôzma'da basılmıştır.¹³³

Bu eser bir mukaddime, oniki bölüm ve bir sonuçtan ibarettir. Mukaddimedeki Müslüman kadınının tarihi hakkında özet şeklinde bilgi verilmiştir. Akabinde Müslüman kadına kurulan entrikalar ele alınmış ve Nâzire'nin *es-Süfûr ve'l-Hicâb* adlı eserinin özeti ve gayesi yazılmıştır. Birinci bölüm, Nâzire'nin kadının örtüsünü kaldırmak için yabancı güçlerden yardım alması ile ilgilidir. İkinci bölüm, *es-Süfûr ve'l-Hicâb* adlı eserin entrikaları hakkındadır. Üçüncü bölüm, örtünün şer'î olup olmadığı hakkındadır. Dördüncü bölüm, örtünün Müslüman kadının ilerleyişine mani olmadığı hakkındadır. Beşinci bölüm, erkek ve kadının birbirine karışması meselesi hakkındadır. Altıncı bölüm, kadının evinden ayrı bir yerde çalışması hakkındadır. Yedinci bölüm, erkek ve kadının akıllarının mahiyeti hakkındadır. Sekizinci bölüm, erkeğin kadının efendisi olduğu hakkındadır. Dokuzuncu bölüm, kadına nazardan sakınmak ve kadının zînetini saklaması gerektiği hakkındadır. Onuncu bölüm, ihtiyaç dışında kadının evde kalması gerektiği hakkındadır. Onbirinci bölüm, örtünmesi vacip olan yerler hakkındadır. Onikinci bölüm, örtünmenin anlamı hakkındadır.

g. *el-Hilâfetu'l-Hâşimiyye / الخلافة الهاشمية*: el-Ğalâyînî'nin, Hz. Hüseyin'in halifelîğe yeltendikten sonra hakkında kaside tarzıyla inşâd ettiği kitabıdır.¹³⁴

1.2.3. Ahlak ve Sosyal Alandaki Eserleri

¹³¹ el-Ğalâyînî, *Nazarâtun fî Kitâbi's-Süfûr ve'l-Hicâb*, s. 189.

¹³² el-Ğalâyînî, *Nazarâtun fî Kitâbi's-Süfûr ve'l-Hicâb*, s. 190-191.

¹³³ el-Ğalâyînî, *Nazarâtun fî Kitâbi's-Süfûr ve'l-Hicâb*, s. 192.

¹³⁴ Eda Vahyûdî, *el-Mezhebu's-Sarfî fî Kitâbi Câmi'i'd-'Durusi'l-'Arabîyye*, s. 27.

a. *Erîcü'z-Zehr* / أريج الزهر: el-Ğelayînî'nin bu eseri ahlak, edebiyat ve toplumsal yapı ile ilgili konuları içerir. Müellif, bazı dergi ve gazetelerde yayınlanmış olan muhtelif bazı konuları bu kitapta toplamıştır. O, kitabı yazdığına hocası eş-Şeyh Muhyiddin el-Hayyât'a takdîm etmiş, hocası inceledikten sonra onu överek, eserin başına bir mukaddime yazmıştır.¹³⁵ Müellif, bu kitabı bir diğer hocası olan Muhammed Abduh'a hediye olarak arz etmiştir.¹³⁶

b. *İzatu'n-Nâşiîn* / عظة الناشئ: Söz konusu eser ahlak, edep ve sosyal konuları içeren bir kitaptır: Müellif söz konusu eserin yazılış amacını şu şekilde ifade etmektedir:

*“Bu kitap, el-Müfîd gazetesinde Ebû Feyyâd'ın imzasıyla “İzatu'n-Nâşiîn” başlığı altında yayınladığım pasajlardır. Bu yazıların okuyanlarda oluşturduğu büyük tesirden dolayı, birçoğu bunların bir kitap halinde basılmasını ve bu gazeteyi okumayanlar arasında da neşredilmesini güzel gördüklerinden, gençlere de bir ışık olması hasebiyle neşredilmesini arzu ettim.”*¹³⁷

el-Ğelayînî, bu kitap aracılığıyla gençlere güzel adet ve ahlakın pozitif yönlerini açıklamıştır. Ayrıca gençleri bu kitaba sarılmaya davet ederken, kötü adet ve ahlakın zararları hakkında onları uyarılmış ve bu kötülüklerden sakınmalarını istemiştir.¹³⁸

c. *et-Te'âvunu'l-İctimâ'i* / التعاون الاجتماعي: Müellifin bu kitabı sosyal işbirliği hakkındadır. Müellif, her bölgede Arap topluluğuna musallat olmuş ve onları dağıtıp, zayıflatan sorunlara kendi fikrinde onlara bir dayanışma/iş birliği mahiyetinde bu eseri kaleme almıştır.¹³⁹ Müellif yazarlara da seslenerek; kitabında manası kapalı kalmış olanları açıklığa çıkarmalarını, atlamış olup eksik kalan yerleri tamamlamalarını ve hata yaptığı yerleri de düzeltmelerini istemiştir.¹⁴⁰ Kitap on kısa fasıldan ibarettir. Birinci fasıl, canlı varlıkların ihtiyaç duyduğu iş birliğinin genel

¹³⁵ el-Ğalâyînî, *Erîcu'z-Zehr*, s. 3.

¹³⁶ el-Ğalâyînî, *Erîcu'z-Zehr*, s. 2.

¹³⁷ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *İzâtu'n-Nâşiîn*, 12. Baskı, y.y. Beyrut 1982, s. 2.

¹³⁸ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 36.

¹³⁹ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 9.

¹⁴⁰ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 9.

kavramına tahsis edilmiştir.¹⁴¹ Diğer dokuz fasıl sosyal, çevresel, toplumsal, dini, bilimsel, edebiyat, millilik, ekonomik ve ıslahât konuları hakkındadır.¹⁴²

d. *Kelimetâni li'l-Ğalâyîni* / كلمتان للغلابيين: Bu eser, el-Ğalâyîni'nin şâir Ahmed Şevkî'yi (1870- 1932) araştırdığı kitabıdır. Bu kitabın birinci bölümü, el-Ğalâyîni'nin Mekke operası evindeki törende, İslâmî Konseyi Topluluğu adına ümmeti gafletten uyandıran şahıslar hakkındaki konuşmasını içerir.¹⁴³

1.2.4. Makale ve Araştırmaları

el-Ğalâyîni, farklı gazete ve dergilerde birçok makale yayımlamıştır. *el-İhrâmu'l-Misriyye* gazetesinde Câmî'u'l-Ezher'in eğitim sistemini eleştirdiği birçok makalesi yayımlanmıştır.¹⁴⁴

Toplum, kültür, bilim, edebiyat, tarih, ekonomi ve siyaset gibi konuların yayımlandığı ve takriben iki yıl yayım hayatı olan *en-Nibrâs* dergisi, el-Ğalâyîni tarafından oluşturulmuş ve birçok makalesi bu dergide yayımlanmıştır.¹⁴⁵ el-Ğalâyîni, bu derginin ilk sayısının başında sözlerini şöyle dile getirir:

“Allah (c.c.) şahittir: ben bu önemli işi maddi bir menfaat elde etmek için yapmıyorum. Benim tabiatımdan gelen ilim, edebiyat ve topluma hizmet isteğimden dolayı bu işe giriştim. Yoksa başka işlerin kar yönünden bundan daha faydalı olduğunu herkesten iyi bilirim. Beni bu dergiyi oluşturmama yönlendiren biri de aynı zamanda benim bu dergide yazar olmamı da dileyen “el-İttihât” gazetesinin sahibidir.”¹⁴⁶

el-Ğalâyîni, bu dergide yayınladığı bazı makalelerinin konularını, şu sözlerle belirtir.

“Bu derginin konuları toplum, kültür, bilim, edebiyat, tarih ve siyaset gibi önemli konulardır. Ayrıca bu dergide Arap toplumunu yıpratıcı bazı zararlı adet ve ahlak eleştirisi hakkında da özel bir bölüm ayrılmıştır...”¹⁴⁷

¹⁴¹ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 9.

¹⁴² Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 9.

¹⁴³ Eda Vahyüdü, *el-Mezhebu's-Sarfî fî Kitâbi Câmî'i'd-'Durusi'l-'Arabîyye*, s. 28.

¹⁴⁴ el-Ğalâyîni, *Erîcu'z-Zehr*, s. 10.

¹⁴⁵ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyîni Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 129.

¹⁴⁶ ed-Dehâmişe, vd. *Mustafa el-Ğalâyîni Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 129.

¹⁴⁷ ed-Dehâmişe vd. *Mustafa el-Ğalâyîni Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 130.

el-Ğalâyiî, 1908-19011 yılları arasında bazı farklı makaleleri, o zaman yayımlanan bazı gazetelerde ve özellikle de *el-Müfîd* gazetesinde neşretmiştir.¹⁴⁸

Yine el-Ğalâyiî'nin, *el-Keşşâf* dergisinde “*Keyfe Neşet el-Herakâtu fi'l-Luğati'l-'Arabiyye*” adında filolojik bir araştırma makalesi yayınlanmıştır.¹⁴⁹

1908-1909 yılları arasında el-Ğalâyiî'ye *el-İttihâdu'l-'Osmâniyye* gazetesinde “*min Hevâdiri'l-Hakîka*” başlığı altında bir köşe ayrılmış, o da bunun aracılığıyla Arap toplumu ve İslâm üzerinde tesiri olan bazı siyasi, toplumsal ve ekonomik durumlar hakkında eleştirel bir üslupla bazı makaleler yazmış.¹⁵⁰

Makalelerinin yayınlandığı diğer bazı yayın organları şunlardır; *el-Haris* dergisi, *el-Hukûk Beyâfâ*, *ez-Zehrâbi'l-Kahire*, *ez-Zehre fi Hayfâ*, *ez-Zuhûr*, *et-Tarîk*, *el-İrfân*, *el-Muktebis*, *el-Mektebe* ve *el-Muntekâde*'dir.¹⁵¹

¹⁴⁸ ed-Dehâmişe vd. *Mustafa el-Ğalâyiî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 131.

¹⁴⁹ Ebû Ğubn, *Kadaya't-Teyisiri's-Sarfıyyeti ve'n-Nahviyye*, s. 14-15.

¹⁵⁰ ed-Dehâmişe vd. *Mustafa el-Ğalâyiî Hayatuhu ve Fikruhu*, s. 131.

¹⁵¹ Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, III/881.

İKİNCİ BÖLÜM

MUSTAFA EL-ĞALÂYÎNÎ'NİN CÂMÎ'U'D-DURÛSÎ'L-‘ARABİYYE ADLI ESERİNDE İSTİŞHÂD YÖNTEMİ

Bu bölümde müellifin adı geçen eserdeki istişhâd yöntemine geçmeden önce istişhâd terimini ele almanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2.1. İstişhâdın Sözlük ve Terim Anlamı

İstişhâd kavramı, şe-hi-de (شهد) kökünden istif'âl bâbında bir masdardır. Sülâsi olan bu bâb sözlükte “hazır olmak, gelmek” manasında kullanılır. Bu kök علی harfi cer ile geldiğinde “kesin olarak haber vermek, tanıklık etmek” anlamını ifade eder.¹⁵² Bu kökten türeyen şehâdet (شهادة) kelimesi ise “bir şeyin hakiketine varmak, onu kesin olarak tanımak, gelip görmek, tanıklık etmek” anlamına gelir.¹⁵³ Aynı kökten gelen ve konumuzla ilgili olan şâhid (شاهد) sözcüğü ise “hazır”, ”tanık” manalarında kullanılır. İstişhâd (استشهاد) kelimesine gelince, istif'âl bâbı vezninde bir kelimedir. İstif'âl bâbındaki (س) harfi talep manasını ifade etmek için getirilmiştir. Bu nedenle istişhâdın lügat manası “tanıklığı istemek, şâhid olmasını istemek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵⁴

İstişhâd teriminin ilim dallarına göre farklı tanımları bulunmaktadır. Çalışmamızda Arap diliyle ilgili tanımına yer vermemiz uygun olacaktır.

İstişhâd, Arapçada bir kelimenin veya cümlenin sıhhatini, bir kaidenin doğruluğunu ispat etmek için doğruluğundan emin olunan bir söz ile ispat edilmesidir.¹⁵⁵

Bazı kaynaklarda istişhâd yerine احتجاج (ihticac) ve استدلال (istidlâl) terimleri de kullanılmıştır.¹⁵⁶ İstişhâd konusu nahv ilminde kullanılan önemli bir

¹⁵² Emin Cengiz, *Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Mardin 2018, s. 213.

¹⁵³ Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Ali Ahmed b. Manzûr el-Ensârî er'Ruvefî'î, *Lisânü'l-'Arab*, “şe-hi-de maddesi”, (Thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Şâzelî), Dâru'l-Me'ârif. Kahire ts. IV 2348-2351.

¹⁵⁴ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem, *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sadr, Beyrut 1414, III/ 239-240; İbrahim Toprak, *Zemahşerî'nin El-Musaffal Fî Sinâ'Ati'l-İ'Râb İsimli Eserinde Kur'an-ı Kerim Âyetleriyle İstişhâd Yöntemi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2020, s. 24.

¹⁵⁵ Muhammed Ali Tehânevi, *Keşşâfu'l-İstilahâtî'l-Fünun*, Mektebetu Lübnan Nâşirûn, Beyrut 1996, II/1002.

metottur. Zira es-Suyûtî (ö. 911/1505) gibi önemli dilciler onu nahv usulünde bir matot olarak kullanmıştır.¹⁵⁷ Kur'ân ve kırâatleri, sahih hadîsler, Arap şiiri ile fasih Araplardan nakledilen lafızlar, metinler ve lehçeler şeklinde sayılan Arap kelâmı, nahv ilminin delillerinden olan istişhâdın unsurlarıdır.¹⁵⁸

el-Ğalâyînî, çalışmamızın konusunu teşkil eden *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* adlı eserinde zikrettiğimiz kaynaklardan bolca yararlanmışır. Dolayısıyla bu çalışmada müellifin istişhâd ettiği bu kaynaklar, örneklerle birlikte ele alınacaktır.

2.2. Kur'ân Âyetleri ve Kırâatlerle İstişhâd

Kur'ân'ın terim anlamı ile ilgili birçok tanımlama yapılmıştır. Tüm bu tanımlamalardan şöyle bir ortak ta'rîf çıkarmak mümkündür:

“Kur'ân, Allah (c.c.) tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça muciz bir kelâmdır.”¹⁵⁹

Hz. Peygamberin (s.a.v) mucizeleri arasında ilk sırada yer alan Kur'ân, taraflı tarafsız her kesimi üslubu ile hayran bırakmıştır. Hiç kimsenin benzerini getiremeyeceği eşsiz nitelikte bir vahyi metludur. Benzerinin getirilemeyeceği konusunda Allah (c.c) açık meydan okumaktadır. Bu özelliğiyle Kur'ân i'câz vasfına sahiptir.

Kur'ân âyetleriyle istişhâdın temel özelliği de onun i'câz vasfına sahip olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁶⁰ İstişhâd kaynakları arasında istişhâda en layık ve ilk sırada yer alan Kur'ân-ı Kerîm'dir: Zira Kur'ân Arapça kullanımların asli kalıplarını güvenilir bir şekilde muhafaza ederek günümüze kadar getirmiştir.¹⁶¹ Bu yüzden Kur'ân ve onun kırâatleri, kıyasa asıl teşkil eden metinler içinde en muteberi

¹⁵⁶ İsmâil Durmuş, “ İstişhâd ”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIII/396.

¹⁵⁷ Emin Cengiz, *Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenin Örneği*, s. 214.

¹⁵⁸ Emin Cengiz, *Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenin Örneği*, s. 215.

¹⁵⁹ Abdulhamit Birışık, “KUR'ÂN”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI/390-393.

¹⁶⁰ Sadık Seymen, *İbn Hişâm'ın El-İ'Râb 'An Kavâ'İdi'l-İ'Râb Adlı Eserinde İstişhâd Ettigi Âyetler* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale 2018, s. 18.

¹⁶¹ İbrahim Toprak, *Zemaşeri'nin El-Musaffal Fî Sinâ'Ati'l-İ'Râb*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 2020, s. 26.

sayılmıştır.¹⁶² Çünkü Kur’ân metninin nakli, hem yazı hem de talaffuza dayandığından diğer istişhâd kaynaklarının önüne geçmiştir. Zira diğer istişhâd unsurları hem yazıyı hem de talaffuzu birlikte muhafaza etme konusunda Kur’ân kadar başarılı olamamıştır.¹⁶³

2.2.1. Kur’ân Âyetleriyle İstişhâd

Kur’ân-ı Kerîm’le istişhâd hakkındaki görüşleri ele aldığımızda bu görüşlerin dilciler, kırâatçiler ve usulcülerin görüşleri olmak üzere üç gruba ayrıldığı görülmektedir. Bu üç grubu da detaylıca incelediğimizde doğrudan veya dolaylı olarak Kur’ân âyetleriyle istişhâdın ittifaken caiz olduğuna şahid oluyoruz.¹⁶⁴

Burada el-Ğalâyîni’nin *Câmi’u’-d-Durûsi’l-‘Arabîyye* adlı eserinde Kur’ân âyetleriyle istişhâd ettiği bazı örnekler incelenecektir.

Örnek: 1

Müellif ef’âl-ı kulûb konusunu işlerken, cümleyi kısaltmak amacıyla delil olmadan ef’âl-i kulûbten bir mef’ûlü ya da her ikisini hafzetmenin caiz olmadığını, ancak hafzedildiğine dair delil olması halinde, bir mef’ûlü ya da her ikisini hafzelmeye cevaz verildiğini belirtir.¹⁶⁵ Delil olarak da şu âyeti getirir:

“أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ” *“Benim ortaklarım olduklarını iddia ettikleriniz hani nerede?”*¹⁶⁶

Bu âyette hazfî caiz kılan delil, “تَزْعُمُونَ”den önce geçen “أَيْنَ شُرَكَائِيَ” cümlesidir. Burada görüldüğü üzere “تَزْعُمُونَ” fiilinin birinci mef’ûlü “هم” ile ikinci mef’ûlü “شُرَكَائِيَ” hafzedilmiştir. Âyetin takdiri, أَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَهُمْ şeklindedir.¹⁶⁷ Böylece müellif iki mef’ûl alan ef’âl-ı kulûb olan fiillerin bir veya her iki mef’ûlünün hafzedilmesinin caiz olduğunu ilgili âyete dayanarak ortaya koymuştur.

¹⁶² Mehmet Reşit Özbalkıç, *Kur’ân ve Hadîsin Arap Gramerindeki Rolü*, Yeni Akademi Yay. İstanbul 2006, s. 74.

¹⁶³ Emin Cengiz, *Endülüüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği*, s. 215.

¹⁶⁴ M. Vecih Uzunoğlu, *el-Bahru’l-Muhî’ in Filolojik Açından İncelenmesi* (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Ü. SBE. Temel İslam Bilimleri Abd., İzmir 2006, s. 306; Şehmus Ülker, *Şerhu İbn ‘Akîlde İstişhâd Yöntemi*, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Aralık 2019-10/23): 806-824, s. 813.

¹⁶⁵ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi’u’-d-Durûsi’l-‘Arabîyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), Daru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 5. Baskı, Beyrut 2004, I/26.

¹⁶⁶ el-Kasas, 28/62.

¹⁶⁷ el-Ğalâyîni, *Câmi’u’-d-Durûsi’l-‘Arabîyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), I/26.

Örnek: 2

Müellif, ef'âl-ı kulûb olan “علم” bâbı, “عرف” manasında geldiğinde sadece bir mef'ûl aldığını belirtir.¹⁶⁸ İlgili görüşünü de şu âyetle delillendirir:

“Siz, hiçbir şey bilmezken Allah (c.c), sizi analarınızın karnından çıkardı.”¹⁶⁹ وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا

Âyette geçen “لَا تَعْلَمُونَ” ifadesi “لَا تَعْرِفُونَ” anlamındadır. Dolayısıyla âyette geçen “لَا تَعْلَمُونَ” fiili, sadece “شَيْئًا” mef'ûlünü almıştır. Bu durumda âyetin takdiri, “وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْ بُطُونِ اُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْرِفُونَ شَيْئًا” şeklindedir. Bu açıklamadan anlaşıldığı üzere müellif, iki mef'ûl alıp, ef'âl-ı kulûb olan “علم” fiilinin “عرف” manasında geldiğinde bir mef'ûl alması gerektiğini, ilgili âyetten istişhad ederek ortaya koymuştur.

Örnek: 3

Müellif, fâilin bazen mahzûf bir fille ref' alametini aldığını belirtir. Fakat fâili ref' eden fiilin başka bir fiille tefsir edilmesi halinde fâili ref' eden fiilin vucuben hazf edilmesi gerektiğini belirtir.¹⁷⁰ Bu hususa dayanak olarak da şu âyetten yararlanır:

“Ve eğer müşriklerden biri senden aman dilerse, Allah (c.c)'ın kelâmını işitip dinleyinceye kadar ona aman ver.”¹⁷¹ وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ

Görüldüğü üzere, ilgili âyette geçen “أَحَدٌ” kelimesi fâildir. Bu fâili ref' eden “اسْتَجَارَ” fiilinin tefsiri âyette zikredildiğinden vucuben hazfedilmiştir. Bu durumda söz konusu âyetin takdiri de “وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ” şeklindedir.

Örnek: 4

Müellif, mübtedanın bazen zait olan harfi cer ile mecrûr olduğunu belirtir.¹⁷² O bu görüşüne şâhid olarak da şu âyeti getirir:

“Allah (c.c)'tan başka size rızık verecek bir yaratıcı var mı?”¹⁷³ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ

¹⁶⁸ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u' d-Durûsi'l- 'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), I/28.

¹⁶⁹ en-Nahl, 16/78.

¹⁷⁰ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u' d-Durûsi'l- 'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/165-168.

¹⁷¹ et-Tevbe, 9/6.

¹⁷² el-Ğalâyînî, *Câmi 'u' d-Durûsi'l- 'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/179-180.

Âyette mübteda olarak gelen “خَالِقٍ” kelimesi “مِنْ” harfi cer ile mecrûr olmuştur. Bu durumda âyetin takdiri; “هَلْ خَالِقٌ غَيْرُ اللَّهِ يَزُرُّكُمْ” şeklinde olur.

Örnek: 5

el-Ğalâyînî, isim cümlesindeki haberin bazen cevazen hazf edilebileceğini belirtir. O, bu görüşüne dayanak olarak da şu âyeti gösterir:¹⁷⁴

أَكْلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا “Yemişleri ve gölgesi süreklidir.”¹⁷⁵

Âyette geçen “ظِلُّهَا” kelimesi mübtedadır. Haberi ise hazfedilen “كَذَلِكَ” kelimesidir.¹⁷⁶ Âyetin takdiri ise “أَكْلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَاكَذَلِكَ” şeklindedir.

Örnek: 6

Müellif, mübtedanın nekre (kendi başına muhataba fayda sağlamayan olması koşuluyla), haberinin ise zarf ya da câr ve mecrûr olması durumunda haberin mübtedaya takdîm edilmesinin vacip olduğunu dile getirir.¹⁷⁷ Delil olarak da şu âyeti gösterir:

وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ “Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir.”¹⁷⁸

Âyette geçen “غِشَاوَةٌ” kelimesi mübtedadır. Câr ve mecrûrdan oluşan “عَلَىٰ” ifadesi de haberdir. Görüldüğü üzere âyette haber mübtedadan önce gelmiş. Bu gibi yerlerde haberin mübtedadan önce gelmesinin sebebi, haberin takaddüm etmemesi halinde sıfat olarak algılanıp haberin ise sonradan geleceği zannedilir. Böyle bir iltibasın ortadan kalkması için haberin takaddüm etmesi gerekmektedir.¹⁷⁹

Örnek: 7

Müellif, nâkıs fiillerden olan “دام” kelimesinin kendi bâbındaki fiiller gibi amel etmesi için başında masdarî ve zarfî olan “مَا” kelimesinin gelmesi gerektiğini söyler.¹⁸⁰ O, bu görüşünü şu âyetle delillendirmektedir:

وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا “Yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti.”¹⁸¹

¹⁷³ Fâtır, 35/3.

¹⁷⁴ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), Daru’l-Kutubi’l- ‘İlmiyye, Beyrut 2004, II/184.

¹⁷⁵ er-Ra’d, 13/35.

¹⁷⁶ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/184.

¹⁷⁷ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/184.

¹⁷⁸ el-Bakara, 2/7.

¹⁷⁹ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/184.

¹⁸⁰ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/194.

Âyette geçen “دام” fiilinin ismi “نَتْ”, haberi de “حَيًّا” kelimesidir. Amel etme şartı olan başında masdarî ve zarfî olan “مَا” da gelmiştir. Bilinmektedir ki, “مَا”nın masdarî olmasının sebebi, kendisinden sonra gelen fiili masdar yapmasından dolayıdır. Bununla birlikte “مَا”nın zarfî olmasının nedeni ise “مدة” (zaman) zarfının yerine gelmesinden dolayıdır. Zira “مَا دُمْتُ حَيًّا” âyetinin takdiri “مدة دوامي حيا” (yaşadığım sürece) şeklindedir.¹⁸²

Örnek: 8

Müellif, nâkıs fiillerin haberlerinin kendilerine takdîm edilmesinin caiz olduğunu belirtirken, aynı şekilde haberlerinin me'mûllarını da bu fiillere takdîmlerini caiz görür.¹⁸³ Bu kaideyi delillendirmede de şu âyetten istifade etmektedir:

وَأَنْفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ “Ve kendilerine zulmetmiş olan kavmin durumu ne kötüdür!”¹⁸⁴

Âyette geçen “أَنْفُسَهُمْ” kelimesi “كَانَ”nin haberi olan “يَظْلِمُونَ”nin me'mûlü/mef'ûlüdür. Görüldüğü gibi “كَانَ” haberinin me'mûlü/mef'ûlü, nâkıs fiillerden olan “كَانَ” fiiline takdîm edilmiştir. Bu fiillerin isim ve haberleri asıl itibariyle mübteda ve haber olduklarından takdîm ve ta'hîrde de mübteda ve haberin takdîmi gibidir.¹⁸⁵

Örnek: 9

el-Ğalâyînî, “ليس” fiiline benzeyen “مَا” ve “لَا”nın “ليس” gibi amel etmeleri için bu iki harfin nefilerinin “إِلَّا” ile bozulmaması gerektiğini, aksi takdirde bu iki harfin amel edemeyeceğini belirtir.¹⁸⁶ İlgili görüşünü de şu âyetle delillendirir:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ “Muhammed (s.a.v), ancak bir peygamberdir”.¹⁸⁷

Âyette geçen “ليس” fiiline benzeyen “مَا”nın nefyi “إِلَّا” ile bozulduğundan “مَا”dan sonra gelen “مُحَمَّدٌ” kelimesi mübteda, “رَسُولٌ” kelimesi de haber olmuştur. Yani “مَا” bu âyette amelsiz kalmıştır.

¹⁸¹ Meryem, 19/31.

¹⁸² el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/194.

¹⁸³ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/198.

¹⁸⁴ el-A'râf, 7/177.

¹⁸⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/198.

¹⁸⁶ el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/209.

¹⁸⁷ Âl-i 'İmrân, 3/144.

Örnek: 10

Müellif, “إِنَّ” ve kardeşleri (fiile benzeyen harfler) konusunu ele alırken bu harflerin haberleri hâs bir fiil ise (kendilerinden murâd edilen mana özel ise) ve hazfedildiğine dair bir delil/kanıt mevcûd ise haberlerinin hazf edilmesinin caiz olduğunu belirtir.¹⁸⁸ O, ilgili görüşünü de şu âyetle delillendirir:

“Kendilerine Kitap geldiğinde onu inkâr edenler (şüphesiz bunun sonucuna katlanacaklardır). Halbuki o, eşsiz bir kitaptır.”¹⁸⁹

Söz konusu âyette fiile benzeyen harflerden “إِنَّ” gelmiştir. “الَّذِينَ” kelimesi de ismidir. Haberi ise hazf olmuş hâs bir fiilin türevi olan “مُعَانِدُونَ” kelimesidir. İlgili âyetin takdiri de “إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ مُعَانِدُونَ” şeklindedir.¹⁹⁰

Müellif bu harflerin haberlerinin ‘âm bir fiil olması halinde hazfedilmelerinin vacip olduğunu belirtir.¹⁹¹

Örnek: 11

Müellif, mef’ûlu bihin dört hükümlerini sayarken, bu hükümlerden birinin karîne/delil olması durumunda mef’ûlu bihin hazfedilmesinin caiz olduğunu dile getirir. Bu görüşünü kanıtlamak için de şu âyeti getirir:¹⁹²

“Biz, Kur’ân’ı sana, güçlük çekesin diye değil, ancak Allah (c.c)’tan korkanlara bir öğüt olsun diye indirdik.”¹⁹³

Âyette geçen “يَخْشَى” kelimesinin mef’ûlu bihi olan “اللَّهُ” kelimesi hazfedilmiştir. Âyetin takdiri “مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى {2} إِلَّا تَذَكَّرَةً لِمَنْ يَخْشَى اللَّهُ” şeklindedir.

Örnek: 12

el-Ğalâyînî, tenâzu‘u; “iki veya daha fazla ‘âmilin bir ma‘mûle yönelmesi” şeklinde ta’rîf eder.¹⁹⁴ Bu ta’rîfi delillendirmek adına da şu âyeti istişhâd olarak getirir:

¹⁸⁸ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/216.

¹⁸⁹ Fussilet, 41/41.

¹⁹⁰ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/216.

¹⁹¹ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/216.

¹⁹² el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/6.

¹⁹³ Tâhâ, 20/2-3.

¹⁹⁴ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/18.

أَتُونِي أَفْرَعُ عَلَيْهِ قِطْرًا “Getirin bana, üzerine bir miktar erimiş bakır dökeyim”¹⁹⁵

İlgili âyette geçen “أَتُونِي” kelimesi iki mef’ûl istemektedir. Birincisi “ي” zamiridir. İkinci mef’ûl olarak da “قِطْرًا” kelimesine taliptir. “أَفْرَعُ” kelimesi de “قِطْرًا” kelimesini mef’ûl olarak istemektedir.¹⁹⁶ Görüldüğü gibi âyette iki ‘âmil bir me‘mûle yönelmiştir.

Örnek: 13

Müellif, mef’ûlu leh/mef’ûlu lieclih konusunu ele alırken, bu mef’ûlün açık bir şekilde nasb edilmesi için şartlarından birisinin de bu mef’ûlün masdar olarak gelmesi gerektiğini belirtir. Aksi takdirde bu mef’ûl “ل” harfi cer ile mecrûr olur.¹⁹⁷ O, bu görüşü delillendirmek için de şu âyeti şâhid getirir:

“Allah (c.c), yeri canlılar için yaratmıştır.”¹⁹⁸

Âyette geçen “أَنَامَ” kelimesi masdar olmadığından, “ل” harfi cer ile mecrûr olmuştur.

Örnek: 14

Müellif, mebnî olan zarfları zikrederken bunlardan birisinin “إِذْ” olduğunu söyler. Bu zarfın asıl itibariyle mazi manasında olduğunu çok az yerlerde müstakbel manasında da kullanıldığını belirtir.¹⁹⁹ Bunu kanıtlamak için de şu âyeti şâhid olarak getirir:

“Onlar yakında (gerçeği) anlayacaklar! O zaman boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu halde.”²⁰⁰

Âyette geçen “إِذْ” zarfı müstakbel manasında kullanılmıştır.

Örnek: 15

Müellif, hâlin ta‘rifi yapılırken “hâl fazladır” sözünün manası: yani cümlede herhangi bir manayı karşılamaz cümleden atılması halinde cümlenin manasında bir bozulma/eksilme oluşmaz manasının çıkarılmaması gerektiğini belirtir. Burada “hâl

¹⁹⁵ el-Kehf, 18/96.

¹⁹⁶ el-Ğalâyîni, Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/18.

¹⁹⁷ el-Ğalâyîni, Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/34.

¹⁹⁸ er-Rahmân, 55/10.

¹⁹⁹ el-Ğalâyîni, Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/49.

²⁰⁰ el-Mü‘min, 40/70-71.

fazladır” sözünün manası: yani hâl cümlelerin rüknü olan müsned ve müsnedun ileyh olmadığı manasının anlaşılması gerektiğini belirtir.²⁰¹ Müellif, hâlın cümlelerin rüknü olan müsned ve müsnedun ileyh olmadığı halde, cümleden atılması halinde mananın bozulduğunu kanıtlamada şu âyeti şâhid olarak getirir:

“*Siz sarhoş iken -ne söylediğinizi bilinceye kadar- cünüp iken de -yolcu olan müstesnâ- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın.*”²⁰²

Âyette geçen “*وَأَنْتُمْ سُكَارَى*” hâl’dir. Cümlelerin rüknü olan müsned veya müsnedun ileyh olmadığı halde âyetten atılması halinde mananın bozulacağı açıktır. Zira âyetin manası sarhoş iken namaza yaklaşılmaması gerektiği yönündedir. Ancak hâl olan “*وَأَنْتُمْ سُكَارَى*” ifadesinin âyetten atılması halinde “namaza yaklaşmayın” manası çıkacaktır.

Örnek: 16

İstisnâ, muttasıl olup şartlarını karşılaması halinde nasb dışında da i’râb alameti alabilir. İstisnânın munkati’ olması halinde muttasıl gibi şartları taşıyın veya taşımasını nasb dışında herhangi bir i’râb alameti alması söz konusu olamaz.²⁰³ Müellif, munkati’ istisnânın muttasıl şartlarını taşıyıp (cümlelerin menfi olması) yine de nasb dışında i’râb alameti alamadığını şu âyetle delillendirir:

“*Bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur.*”²⁰⁴

Âyette geçen “*إِتِّبَاعَ الظَّنِّ*” ifadesi “علم” (bilgiden) sayılmadığı için buradaki istisnâ munkati’dir. Muttasilin nasb dışında hareke alabileceği şartı olan cümlelerin menfi/olumsuz olması durumu burada gerçekleştiği halde, buradaki istisnânın munkati’ olması hasebiyle nasb dışında bir hareke alması söz konusu değildir.

Örnek: 17

Müellif, münâdâ konusunu işlerken, eğer münâdânın başında “أل” takısı var ise münâdâ ve harfî nidâ arasına “أَيَّهَا”، “أَيْتَهَا” ya da ismu’l-işâretin getirilmesi gerektiğini söyler.²⁰⁵ Buna kanıt olarak da şu âyeti getirir:

²⁰¹ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/58.

²⁰² en-Nisâ, 4/43.

²⁰³ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/100.

²⁰⁴ en-Nisâ, 4/157.

²⁰⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/112.

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً “Ey huzura kavuşmuş nefis! Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön.”²⁰⁶

Âyette geçen “النَّفْسُ” kelimesi münâdâ olup başında “أل” takısı mevcuttur. Bundan dolayı da münâdâ ve “أل” takısı arasına “أَيْتَهَا” lafzı getirilmiştir.

Örnek: 18

Yine müellif, nidâ konusunu ele alırken nidâ harflerinden bir tek “يا”nın hafzedilebileceğini belirtir.²⁰⁷ O, buna delil olarak da şu âyeti getirmiştir:

يُوسُفُ أَعْرَضَ عَن هَذَا “Ey Yusuf! Sen bundan (olanları söylemekten) vazgeç!”²⁰⁸

Âyette geçen “يُوسُفُ” kelimesi münâdâ olup harfi nidâ olan “يا” hafzedilmiştir. Bu durumda ilgili âyetin takdiri de “يَا يُوسُفُ أَعْرَضَ عَن هَذَا” şeklindedir.

Örnek: 19

Müellif, harfi cerleri işlerken bu harflerin bazen hafzedildiğini, mecrûrlarının da mef’ûlu bihe benzetilmesiyle mansûb olarak okunduğunu söyler. Buna mansûb ‘alâ nez’î-l-hâfid (harfi cerin hafzedilmesi sebebiyle mansûb okunma) denir.²⁰⁹ Bu görüşe dayanak olarak da şu âyeti getirir:

وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا “Musa tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti.”²¹⁰

Âyette geçen “قَوْمَهُ” kelimesi aslında “من” harfi cer ile mecrûrdur. Ancak “من” harfi cer hafzedildiğinden, mecrûru olan “قَوْمَهُ” kelimesi de nasbedilmiştir. Âyetin takdiri ise “وَاخْتَارَ مُوسَىٰ مِنْ قَوْمِهِ سَبْعِينَ رَجُلًا” şeklindedir.

Örnek: 20

Müellif, izâfe konusunu işlerken muzâfın bazen hafzedilmesi halinde muzâfun ileyhın onun yerine geçip muzâfın harekesini aldığını belirtir.²¹¹ O bu görüşüne delil olarak da şu âyeti getirir:

²⁰⁶ el-Fecr, 89/27-28.

²⁰⁷ el-Ğalâyînî, Câmi ‘u’-d-Durûsi’-l-‘Arabiyye (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/115.

²⁰⁸ Yûsuf, 12/29.

²⁰⁹ el-Ğalâyînî, Câmi ‘u’-d-Durûsi’-l-‘Arabiyye (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/150.

²¹⁰ el-A‘râf, 7/155.

²¹¹ el-Ğalâyînî, Câmi ‘u’-d-Durûsi’-l-‘Arabiyye (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/163.

وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعَيْرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا *“(İstersen) içinde bulunduğumuz şehire (Mısır halkına) ve aralarında geldiğimiz kabileye de sor.”*²¹²

Âyette geçen “الْقَرْيَةَ” aslen muzâfun ileyh olup mecrûrdur. Kendisinden önce muzâf olan “أَهْلٌ” kelimesi hafzedildiğinden onun yerine geçip harekesi olan nasb alametini almıştır.

Sonuç olarak tüm bu örneklerden anlaşılmaktadır ki, el-Ğalâyînî, söz konusu eserinde gramer konularını işlerken ve bazı ıstılahların açıklamalarını yaparken istişhâd unsurlarının en muteberi olan Kur’ân âyetlerinden bol miktarda delil getirmiştir.

2.2.2. Kırâatlerle İstişhâd

Kur’ân’ın nakledilmesi gibi sağlam bir isnad ile nakledilen kırâatler ve kırâatlerin edasındaki tarikler ile Arap dilinde istişhâd edilmesine cevaz verilmiştir. Hatta nahvcilerin Kur’ân kırâatlerinin mütevatir ve diğer kısımları olan şâz kırâatler de dâhil bütün kırâatlerle istişhâd edilebileceği hususunda icma halindedirler. Nitekim Kur’ân kırâatleri ile istişhâd hakkında ilk değerlendirmelerde bulunan es-Suyûtî’nin şu ifadeleri de kırâatlerle istişhâd edilebileceğini açıkça göstermektedir:

*“Kur’ân-ı Kerîm’in mütevâtir, âhâd ve şâz bütün kırâatleri ile Arapçada istişhad caizdir. Âlimler, kıyasa ters düşmedikçe şaz kırâatlarla bile istişhâdın câiz olabileceği konusunda ittifak halindedirler. Bununla beraber kıyasa muhalif olursa, ona kıyas etmek câiz olmaz. Fakat bizzat bu şâz kelime ile ferdi olarak istişhâd edilebilir.”*²¹³

Abdulkadir el-Bağdadî (ö. 1093/1682) ve İbn Hâleviyye de kırâatlerle istişhâd konusunda es-Suyûtî’ye benzer ifadeler kullanmışlardır. Sonuç olarak kırâatlerle istişhâd edilmesine karşı bir tavır sergileyenler olmamıştır.²¹⁴

Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmi’u’l-Durûsi’l-‘Arabiyye* adlı eserinde birçok yerde kırâatlerle istişhâtta bulunmuştur. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için müellifin kırâatlerle istişhâdına birkaç örnek verilecektir.

Örnek: 1

²¹² Yûsuf, 12/82.

²¹³ Muhammed Çetkin, *Celâleddîn es-Suyûtî ve Arap Gramerindeki Yeri* (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, s. 150-151.

²¹⁴ Emin Cengiz, *Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği*, s. 221.

Müellif ef'âl-ı kulûb konusunu ele alırken bu fiillerin iki mef'ûl aldığını belirtir. Fakat ef'âl-ı kulûb olan “ظَنَّ” fiili “اَتَّهُمْ” manası üzere geldiğinde sadece bir mef'ûl aldığını söyler. Müellif “ظَنَّ” fiilinin “اَتَّهُمْ” manası üzere gelip bir mef'ûl aldığı şeklindeki beyanına delil olarak İbn Kesîr (ö. 774/1373), Ebû Amr (ö. 154/771) ve el-Kisâî'nin (ö. 189/805) kırâatini delil göstererek şu âyeti getirir:²¹⁵

“O, gaybın bilgilerini (sizden) esirgemez.”²¹⁶ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ

Âyette geçen “بِضَنِينٍ” kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr ve el-Kisâî “بِمَتَّهُمْ” manasında olan “بِظَنِينٍ” ile okumuşlardır. Müellif zikrettiğimiz kırâatçıların âyette geçen “بِضَنِينٍ” yerine “بِظَنِينٍ” ile okuduklarını ve aynı zamanda “بِمَتَّهُمْ” manasını verdiklerinden sadece “عَلَى الْغَيْبِ” mef'ûlünü alabildiğini dile getirmektedir.

Örnek: 2

Müellif ism-i işâret konusunu işlerken “ذَا” ve “تَا”nın müfred için geldiklerini, tesniye için ise ref' halinde “ذَانٌ” ve “تَانٌ” şeklinde geldiklerini, nasb halinde ise “ذَيْنٌ” ve “تَيْنٌ” şeklinde geldiklerini belirtir. Müellif “ذَانٌ”nin zikrettiğimiz şeklin dışında da okuduğunu belirterek İbn Kesîr ve Ebû Amr'ın kırâatlerini istişhâd ederek şu âyetteki kırâat vechini delil olarak getirir:²¹⁷

“İki kesin delildir.”²¹⁸ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ

Müellif zikrettiğimiz kırâatçıların ilgili âyeti “فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ” şeklinde şeddeli bir şekilde okuduklarını yani “ذَانٌ”nin başka bir şekilde de okunabildiğini ilgili kırâatlerle belirtir. Müellif “تَيْنٌ”nin de başka şekilde okunabildiğini İbn Kesîr'in kırâatini delil göstererek ortaya koyar: “Şu iki kızımdan birini.”²¹⁹ اِحْدَى ابْنَتَيْ هَاتَيْنِ Müellif İbn Kesîr'in âyette geçen “هَاتَيْنِ” sözcüğünü zikredildiği şeklin dışında olan “هَاتَيْنِ” şeklinde okuduğunu belirtir.

Örnek: 3

Müellif ism-i işâret konusunda “ذَا” ve “تَا”nın tesniye için ref' halinde “ذَانٌ” ve “تَانٌ” şeklinde geldiklerini, nasb ve cer halinde ise “ذَيْنٌ” ve “تَيْنٌ” şeklinde geldiklerini belirttikten sonra bazı lehçelerde ref', nasb ve cer halinde sadece “ذَانٌ” ve “تَانٌ” şeklinde yani sadece “ا” (elif) ile geldiklerini söyler. Müellif bazı lehçelerde

²¹⁵ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), I/50.

²¹⁶ et-Tekvîr, 81/24.

²¹⁷ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), I/122.

²¹⁸ el-Kasas, 28/32.

²¹⁹ el-Kasas, 28/27.

her üç i'râb halinde de “ذَان” ve “تَان” şeklinde gelmeye delil olarak Nâfi‘ (ö. 117/735), İbn ‘Âmir (ö. 118/736), Hamza (ö. 156/773) ve el-Kisâî’nin kırâatinden şu âyeti delil olarak getirir:²²⁰

إِنْ هَذَا لَسَاحِرَانِ “İki sihirbazdırlar sadece.”²²¹

Müellif zikredilen kırâatçıların âyette geçen “إِنْ” harfini “إِنَّ” şeklinde yani şeddeli bir şekilde okuduklarını bu durumda “إِنَّ”nin ismi olan “هَذَا”nin nasb halinde olduğu halde “ا” (elif) ile okunduğunu söyler.

Sonuç olarak müellif, zikredilen kırâatçıların “ذَان” ve “تَان” kelimelerini her üç i'râb halinde de “ا” (elif) ile okuduklarını delil olarak getirmektedir.

Örnek: 4

Müellif muzâri fiil konusunu ele alırken (أَنْ لَنْ كَيْ إِذَنْ) harflerinin muzâri fiili nasb ettiğini söyler. Müellif konunun devamında “أَنْ” harfinin zan manası taşıyan bir şeyden sonra gelmesi halinde iki şekil üzere geldiğini ifade eder. Bu şekillerden biri muzâri fiili nasb eden “أَنْ”, diğer şekil ise musakkalden muhaffafa dönüştürülen “أَنَّ” şeklinde gelmesidir. Müellif zan manasından sonra gelen “أَنْ” harfinin zikredilen her iki şekilde de kabul edilebildiğine delil olarak da bazı kırâatçıların okuyuşlarını delil göstererek şu âyeti getirir:²²²

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً “Bir belâ olmayacak zannettiler.”²²³

Âyette geçen “أَلَّا”nın aslı “أَنَّ”dır. Müellif bu “أَنَّ”nin kırâatçılar tarafından farklı şekilde ele alındığını söyler. Âyette geçen “أَلَّا تَكُونَ” ifadesini kırâatçılardan Nâfi‘, İbn ‘Âmir, ‘Âsım (ö. 127/745) ve İbn Kesîr’in nasb ile okuduklarından, bu kırâatlerde “أَنَّ”in fiili muzâriyi nasb eden “أَنْ” olarak kabul edildiği, “أَلَّا تَكُونَ” ifadesini nasb değil ref‘ alameti ile okuyan kırâatçılardan Hamza, Ebû ‘Amr ve el-Kisâî’nin bu zikredilen “أَنَّ”i musakkalden muhaffafa dönüştürülen “أَنْ” olarak kabul ettiklerini belirtilir.²²⁴

Örnek: 5

Müellif, şart ve cevap konusunu işlerken, başında “و” (vav) veya “ف” (fe) harflerinden biri bulunup cezm yapan bir şart edatının cevabından sonra gelen fiilin

²²⁰ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), I/123.

²²¹ Tâhâ, 20/63.

²²² eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/334.

²²³ el-Mâide, 5/71.

²²⁴ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabîyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/334.

cezm ve ref' ile okunabildiğini belirtir. Müellif, bir fiilin zikredilen şartları alıp iki şekilde de okunabildiği şeklindeki beyanına delil olarak bazı kırâatçıların okuyuşlarından yararlanarak şu âyeti getirir:²²⁵

وَأِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرْ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
 “İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah (c.c) ondan dolayı sizi hesaba çekecektir, sonra dilediğini affeder, dilediğine de azab eder.”²²⁶

Âyette geçen “فَيَغْفِرْ” kelimesinin başında “ف” (fe) harfi bulunup cezm yapan şart edatı olan “إِنْ”nin cevabından hemen sonra gelmiştir. İbn Âmir, Âsım, Ebû Cafer (ö. 130/747) ve Yakûb (ö. 205/821) âyette geçen ilgili kelimeyi ref' ile okumuşlardır. İlgili kelimeyi ref' ile okuyan kırâatçıların gerekçeleri de cümlenin müste'nife olmasından kaynaklanmaktadır. Zikredilen kırâatçıların dışındaki kırâatçılar ise ilgili kelimeyi cezm ile okumuşlardır. “فَيَغْفِرْ” kelimesini cezm ile okuyan kırâatçıların gerekçeleri ise ilgili kelimenin başında bulunan atıf harfinin kelimeyi kendinden önce geçen cezimli şartın cevabına atfindan kaynaklandığını belirtirler.²²⁷

Örnek: 6

Müellif, nâibu'l-fâil konusunu işlerken cümlede mef'ûlu bihin olması halinde fâilin herhangi bir nedene bağlı hafzedilmesine bakılmaksızın yerine öncelikli olarak mef'ûlu bihin geçeceğini söyler. Fakat çok nadir olmakla beraber fâilin hafzedildiği bazı cümlelerde mef'ûlu bihin o cümlelerde bulunduğu halde fâilin yerine mef'ûlu bihin dışında car ve mecrûrun geçtiği yerlerin de olduğunu belirtir. Müellif cümlede mef'ûlu bihin bulunduğu halde fâilin yerine öncelikli olarak car ve mecrûrun geçtiği şeklindeki beyanına kanıt olarak kırâatçı Ebû Cafer'in şu âyetteki okuyuşunu delil getirir:²²⁸

لَيَجْزِيَنَّ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ "Çünkü Allah (c.c) her toplumu, yaptığına göre cezalandıracaktır."²²⁹

Âyette geçen “لَيَجْزِيَنَّ” fiilini Ebû Cafer “لَيَجْزَى” şeklinde meçhul fiil olarak okuduğundan, bu fiilin nâibu'l-fâil alması gerekmektedir. Âyette geçen “قَوْمًا”

²²⁵ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/361.

²²⁶ el-Bakara, 2/284.

²²⁷ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/361.

²²⁸ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/ 405-406.

²²⁹ el-Câsiye, 45/14.

kelimesi mef'ûlu bih olarak bulunduğu halde ve nâibu'l-fâil olama konusunda öncelik hakkına sahip olduğu halde, bu cümlede nâibu'l-fâil câr ve mecrûr olan “بِمَا” olmuştur.²³⁰

Örnek: 7

Müellif “كَادَ” ve kardeşleri konusunu ele alırken, bu fiillerden biri olan “عَسَى” nin “تَ” (hitap zamirine) veya “نَ” (cem-i müennes) zamirine isnat edildiği durumlarda “عَسَى” fiilindeki “سَ” (s) harfinin fethanın yanı sıra kesra ile de okunabildiğini belirtir. Müellif bu görüşüne delil olarak kırâatçılardan Nâfi‘in şu âyetteki okuyuşunu delil olarak gösterir:²³¹

“فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ *“Geri dönerseniz, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya ve akrabalık bağlarını kesmeye dönmüş olmaz mısınız?”*”²³²

Nâfi‘ ilgili âyette geçen “تَ” ye isnat edilen “عَسَيْتُمْ” fiilini “عَسَيْتُمْ” şeklinde (“سَ” harfini kesre ile) okumuştur.²³³

Örnek: 8

Müellif, el-hurûfu'l-muşebbehü bi'l-fiil (fiile benzeyen harfler) konusunu ele alırken bu harflerden olan “لَنَّ” nin dört yerde hemzesinin hem kesra hem de fetha ile okunabildiğini söyler. Müellif “لَنَّ” deki hemzenin hem kesra hem de fetha ile okunabildiği yerlerden bir tanesinin, “فَاءَ الْجَزَاءِ” (cevabın başında gelen fe)’den sonra geldiği yer olduğunu belirtir. Müellif, “لَنَّ” nin cevabın başında gelen “فَ” (fe) harfinden sonra gelip hemzesinin hem kesra hem de fetha ile okunabildiğine kanıt olarak bazı kırâatçıların şu âyetteki okuyuşlarını delil gösterir:²³⁴

“مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ *“Gerçek şu ki: sizden kim, bilmeyerek bir kötülük yapar, sonra ardından tövbe edip de kendisini ıslah ederse, bilsin ki Allah (c.c) çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”*”²³⁵

²³⁰ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u’d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/406.

²³¹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u’d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/441.

²³² Muhammed, 47/22.

²³³ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u’d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/441.

²³⁴ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u’d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/463-464.

²³⁵ el-En‘âm, 6/54.

İlgili âyette geçen “أَنَّ”، şartın cevabının başında gelen “ف”den hemen sonra gelmiştir. İlgili âyette geçen “أَنَّ”nin hemzesini kırâatçılardan ‘Âsım ve İbn Âmir fetha ile okumuşlardır. Nâfi‘, İbn Kesîr ve Hamza gibi kırâatçılar ise hemzeyi fetha ile okumuşlardır.²³⁶

Örnek: 9

Müellif, bir önceki konunun devamında “أَنَّ”nin muhaffaf (nun harfinin cezm ile okunma) edilebileceğini, bu takdirde “أَنَّ”den sonra fiil gelmesi halinde “أَنَّ”nin amelinin vucuben iptal olacağını, fakat “أَنَّ”den sonra isim gelmesi halinde çoğunluk olarak “أَنَّ”nin bu şekilde amel etmeyeceğini söyler. Fakat nadiren de olsa “أَنَّ”den sonra ismin geldiği hallerde “أَنَّ”ye amel etmede cevaz verildiğini belirtir. Müellif isimden sonra gelen muhaffef “أَنَّ”nin amel ettiğine delil olarak kırâatçılardan Nâfi‘’in ve İbn Kesîr’in şu âyetteki okuyuşlarını delil olarak gösterir:²³⁷

وَإِنَّ كَلًّا لَّمَّا لِيُوقِيَهُمْ رَبُّكَ أَعْمَالَهُمْ “Şüphesiz Rabbin, onların her birinin amellerinin karşılığını onlara tam olarak verecektir.”²³⁸

Nâfi‘ ve İbn Kesîr ilgili âyette geçen “أَنَّ”yi muhaffef (cezimli) olarak “أَنَّ” şeklinde okudukları halde “أَنَّ”nin amelini iptal etmeyerek devam ettirmişlerdir.²³⁹

Örnek: 10

Müellif müstesnâ konusunu işlerken, “أَلَّا”dan sonra gelen müstesnânın menfi veya şübhi menfi bir kelimadan sonra gelmesi halinde bu şekildeki müstesnâyı hem nasb hem de müstesnâyı müstesnâ minhe bedel yapıp müstesnânın müstesnâ minhin harekesi ile harekelenebileceğini belirtir. Müellif “أَلَّا”dan sonra gelip aynı zamanda menfi bir kelimada gelen müstesnânın hem mansub okunduğu hem de müstesnâ minhe bedel yapıp onun harekesine tabi kılındığına delil olarak bazı kırâatçıların şu âyetteki okuyuşlarını kanıt gösterir:²⁴⁰

مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ “İçlerinden pek azı müstesnâ, bunu yapmadılar.”²⁴¹

²³⁶ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/464.

²³⁷ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/581.

²³⁸ Hûd, 11/111.

²³⁹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/581.

²⁴⁰ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/581.

²⁴¹ en-Nisâ, 4/66.

Âyette geçen “فَلْيَلِّ” kelimesi menfî bir kelimde bulunup “إِلَّا” dan hemen sonra gelen bir müstesnâdır. Kırâat imamlarından İbn ‘Âmir ilgili müstesnâyı mansub olarak, İbn Kesîr ve diğer altı kırâatçı ise ilgili müstesnâyı müstesnâ minh olan “و” zamirine bedel yaparak müstesnâ minhin fâil oluşundan gelen ref^h harekesi ile okumuşlardır.²⁴²

Örnek: 11

Müellif müstesnâ konusunun devamında, istisnâ edatlarından olan “غَيْرَ” ve “سِوَى” ile istisnâ edilmesi halinde bu istisnâ edatlarının harekesi “إِلَّا” ile istisnâ edilen müstesnânın harekesi ile okunabileceğini belirtir. Diğer örnekte de zikredildiği şekilde; “إِلَّا” dan sonra gelen müstesnânın menfî veya şübhi menfî bir kelimden sonra gelmesi halinde bu şekildeki müstesnâyı hem nasb hem de müstesnâyı müstesnâ minha bedel yapıp müstesnâyı müstesnâ minhin harekesi ile okunabileceğini belirtilmiştir. Müellif “غَيْرَ” ve “سِوَى”nın hem nasbe hem de müstesnâ minhe bedel yapıp müstesnâ minhunun harekesi ile okunabileceğine kanıt olarak bazı kırâatçıların okuyuşlarını delil olarak getirir. Müellifin kırâatçıların okuyuşlarını delil gösterdiği âyet şu şekildedir.²⁴³

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ
 “Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah (c.c.) yolunda cihad edenler bir olmaz.”²⁴⁴

Kırâatçılardan Nâfi‘, İbn ‘Âmir, ve el-Kisâi, ilgili âyette geçen “غَيْرَ” istisnâ edatını nasb ile okumuşlardır. Diğer bazı kırâatçılardan İbn Kesîr, Ebû Amr, ‘Âsım ve Hamza ise istisnâ edatı olan “غَيْرَ” sözcüğünü müstesnâ minhu olan “الْقَاعِدُونَ” kelimesine bedel yaparak “غَيْرَ” kelimesini ilgili âyette geçen müstesnâ minhin i‘râbına tabi tutarak “غَيْرُ” şeklinde ref^h ile okumuşlardır.²⁴⁵

Örnek: 12

Müellif münâdâ konusunu işlerken münâdânın mebnî olarak gelmesi halinde, münâdâyâ tâbi olan isimlerin müfred sıfat, te‘kîd, atfu beyan veya başında “ال” olan ma‘tûf olması halinde, münâdâyâ tabi olan kelimenin münâdânın zahiri harekesi ile okunabildiği gibi onun mahalli olan nasb harekesi ile de okunabileceğini belirtir.

²⁴² eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/581.

²⁴³ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/590.

²⁴⁴ en-Nisâ, 4/95.

²⁴⁵ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/590.

Müellif, münâdâya tâbi olup yukarda zikredilen şartları da taşıyan ve zikrettiği şekilde okunan tâbie kanıt olarak kırâatçıların okuyuşlarını delil getirir. Müellifin ilgili konuya kırâatlerini delil gösterdiği âyet şudur:²⁴⁶

يَا جِبَالُ أَوْبِي مَعَهُ وَالطَّيْرُ “Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin.”²⁴⁷

Âyette geçen “الطَّيْرُ” kelimesi başında “ال” bulunup münâdâ olan “جِبَالُ” kelimesine atfedilmiştir. Yedi kırâatte de “الطَّيْرُ” kelimesi münâdâ olan “جِبَالُ” kelimesinin mahalline atfedilerek mansûb okunmuştur. On kırâatın dışında bulunan şâz bir kırâatte ise “الطَّيْرُ” kelimesi münâdâ olan “جِبَالُ” kelimesinin zahirine atfedilerek onun zahiri harekesi olan ref^c ile okunmuştur.²⁴⁸

Örnek: 13

Müellif münâdâ konusunda münâdânın mütekellim yâsının izâfe olunmuş bir isme muzâfun ileyh olarak gelmesi halinde “ي”nin hazf edilemeyeceğini belirtir. Fakat söz konusu izâfenin “ابن أم” veya “ابن عم” olması halinde zikredilen “ي”nin sabit bırakılabileceği gibi hazf edilmesinin de caiz olduğunu beirtir. Ayrıca “ي”nin hazf edilmesi durumunda münâdânın izâfe edildiği isim hem fetha hem de kesra ile okunabilir. Müellif “ي” zamirine izâfe edilmiş isme izâfe edilen münâdâdan “ي”nin hazf edilip aynı yerde münâdânın izâfe edildiği ismin fetha ve kesre ile okunabildiğine delil olarak bazı kırâatçıların kırâatlarını gösterir. Müellifin ilgili meseleye kırâatlarından delil gösterdiği âyet şudur:²⁴⁹

قَالَ ابْنُ أُمِّ “Anam oğlu dedi!”²⁵⁰

Görüldüğü üzere âyette geçen “ابْنُ” kelimesi münâdâ olup izâfe edildiği “أُمُّ” kelimesinin muzâfun ileyhi olan “ي” zamiri hazf edilmiştir. İlgili âyette geçen “أُمُّ” kelimesi İbn Kesîr, Ebû Amr, Nâfi‘ ve Hafs’ın (ö. 180/796) ‘Âsım’ dan rivayet ettiği kırâatlerde nasb ile okunmuştur. Zikredilen âyette geçen “أُمُّ” kelimesi İbn ‘Âmir, Hamza, el-Kisâi ve Ebû Bekr’in Hafs’tan rivayet ettiği kırâatlerde ise kesra ile okunmuştur.²⁵¹

Örnek: 14

²⁴⁶ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/601.

²⁴⁷ Sebe’, 34/10.

²⁴⁸ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/601.

²⁴⁹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/605.

²⁵⁰ el-A’raf, 7/150.

²⁵¹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/605.

Müellif harfî cer konusunu işlerken bu harflerden biri olan “علی”nin sekiz mana üzere geldiğini belirtir. “علی” harfî cerin sekiz manasından biri de “ب” harfî cer manası üzere gelmesidir. Müellif “علی” harfî cerin “ب” harfî cer manası üzere geldiğine delil olarak kırâattan yararlanır. Müellifin kırâatlarıyla ilgili meseleye delil teşkil ettiği âyet şudur.²⁵²

“حَقِيقٌ عَلٰی اَنْ لَا اَقُوْلَ عَلٰی اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ” *Allah (c.c.) hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur.*²⁵³

Nâfi‘ âyette geçen “علی” harfindeki “ي”yi fetha ve şeddeli bir şekilde okumuştur. Nâfi‘nin “علی” harfî cerini fetha ve şeddeli bir şekilde okumasının sebebi “علی”nin “ب” harfî cer manası üzere gelip şeddeli “ي”dan biri de mütakellim zamiri olup mecrûr olmasından kaynaklanmaktadır. Nâfi‘in kırâatında ilgili âyetin takdiri “حَقِيقٌ بِي” şeklindedir. Diğer kırâatçılar ise ilgili âyette geçen “علی” harfî ceri kendi manası üzerinde tutup şeddesiz okumuşlardır.²⁵⁴

Örnek: 15

Müellif, ‘atf konusunu ele alırken cumhurun, harfî cerin i‘âde edilmemesi halinde, herhangi bir ismi mecrûr zamir üzere atfını caiz görmediklerini söyler. Müellif ise bu şekilde bir atfın caiz olması gerektiğini belirtir. Müellif harfî cerin i‘âde edilmeden bir ismin mecrûr zamir üzere ‘atfına delil olarak bazı kırâatları şahid göstermektedir. Müellifin ilgili konuya kırâatla istişhâta bulunduğu âyet şudur.²⁵⁵

“وَ اتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْاَرْحَامَ” *Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah (c.c.)’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının.*²⁵⁶

Kırâatçılardan Hamza ilgili âyette geçen “وَ الْاَرْحَامَ” kelimesini harfî cer i‘âde edilmediği halde mecrûr okuyarak kendisinden önce geçen “بِهِ” zamirine atfetmiştir. Diğer kırâatçılar ise “وَ الْاَرْحَامَ” kelimesini, Hamza’ya muhalif olarak kendisinden önce geçen “اللّٰهَ” lafzı celala ‘atfetmişlerdir.²⁵⁷

²⁵² eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/622.

²⁵³ el-A‘râf, 7/105.

²⁵⁴ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/622.

²⁵⁵ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/684.

²⁵⁶ en-Nisâ, 4/1.

²⁵⁷ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/684.

2.3. Hadîslerle istişhâd

Hadîs kelimesinin sözlük anlamı, “eski” anlamındaki قَدِيم (kadim) kelimesinin zıddı olup çoğulu أَحَادِيث (ehâdîs) şeklindedir. Bu kelime; تَحْدِيث (tahdîs) masdarından isim olup خَبْر (haber) manasındadır.²⁵⁸

Terim olarak ise hadîs; Hz. Muhammed’in (s.a.v) söz, fiil ve takrîr/tasvîplerinin tümüne denir.²⁵⁹ Bazı âlimler hadîs terimi kapsamına sahâbi ve tabiinin de söz ve fiillerini almakla beraber meşhur görüş Hz. Muhammed (s.a.v) dışındakilerin kastedildiği vakitte takyîd edilmesi gerektiği şeklindedir.²⁶⁰

Hadîsler, İslâm dininin Kur’ân’dan sonra gelen ikinci temel kaynağıdır. Fesahat ve belâğatta da Kur’ân’dan sonra geldiğinden Arap dili ve belâğatında istişhâtta da Kur’ân’dan sonra ikinci derecede olması gerekir. Ne yazık ki özellikle de mütekaddimîn âlimler, istişhâd konusunda hadîse gerekli ehemmiyeti vermemişlerdir.²⁶¹ Arap dilinde hadîs ile istişhâd edilip edilemeyeceği konusuna gelince, âlimler bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir.²⁶² Çok kısa olmakla beraber âlimlerin bu görüşlerine değinmeye çalışacağız.

Arap dili ile ilgilenen eski dil âlimleri, istişhâtta birinci derecede Kur’ân ve fasih Araplardan nakledilen manzûm veya mensûr sözleri kullanmışlardır. Hadîs ile istişhâdı ise reddetmemekle beraber eserlerinde pek kullanmamışlardır. Müteahhir dil âlimleri ise hadîs ile istişhâd konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta genel olarak üç görüşten bahsetmek mümkündür.

- a. Mutlak bir şekilde hadîs ile istişhâdı kabul etmeyen.
- b. Her türlü hadîs ile istişhâdı kabul eden.
- c. Bazı şartların oluşması halinde bir kısım hadîs ile istişhâdı kabul edenler şeklindedir.²⁶³

²⁵⁸ Luvîs Ma’lûf el-Yesûî, *el-Müncid fi'l-Luğa ve'l-A'lâm*, “şeh-he-de maddesi”, 41. Baskı Dâru'l-Meşrik, Beyrut 2005, s. 121; M. Yaşar Kandemir, “Hadîs”, *DİA*, İstanbul 1997, XV/27-64.

²⁵⁹ Eassa M. Abraham, *el-İstişhâd bi'l-Hadîsi'n-Nebevî 'inde İbni Mâlik fi Kitâbihi Şerhi't-Teshîl ilâ Nihayeti Bâbi'l-İstisnâ* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri ana Bilim Dalı, Elazığ 2016, s. 28.

²⁶⁰ Eassa M. Abraham, *el-İstişhâd bi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2016, s. 28.

²⁶¹ Eassa M. Abraham, *el-İstişhâd bi'l-Hadîsi'n-Nebevî*, s. 30.

²⁶² Şehmus Ülker, *Şerhu İbn 'Akîlde İstişhâd Yöntemi*, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 816.

²⁶³ Hüseyin Tural, “Arap Dilinde Şiir Ve Hadîsle İstişhâd Meselesi”, Atatürk ÜİFD. Sy. 9, Erzurum 1990, s. 70-71.

Hadîs ile istiṣhâda cevaz vermeyenlerin dayanaklarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- a. Hadîsler lafızları itibari ile değil de mana itibari ile rivayet edilmişlerdir.
- b. Hadîs rivayet edenler arasında acem/arap olmayanların da bulunmasıyla hadîs metinlerinde çokça lahn söz konusu olmuştur.
- c. Basra ve Kûfe dil ekollerinin ilk imamları hadîs ile istiṣhâd ettikleri görülmemiştir.²⁶⁴

Hadîs ile istiṣhâde cevaz verenlerin dayanakları ise şu şekildedir:

- a. Hadîs ile istiṣhâde cevaz vermeyenler bile Hz. Peygamberin Arapların en fasihi olarak kabul etmede ittifak halindedirler.
- b. Arap dilinde şöhret bulmuş çoğu alimin hadîs ile istiṣhâde karşı olmadıkları ile beraber yine Arap dilinde meşhur birçok alim hadîs ile istiṣhâta bulunmuşlardır.
- c. Hadîslerin rivayet edilmesinde son derece hassasiyet gösterilmesinden ötürü rivayetler tahriften muhafaza edilmiştir.
- d. Sened bakımından Hadîsler Arap şiirinden daha sıhhatlidir.
- e. Hadîs dilbiliminde mihenk taşı olarak kabul edilmiştir.²⁶⁵

Bu iki görüş arasında hadîslerle istiṣhâd konusunda orta yolu tutup uzlaştırıcı bir tavır sergileyen üçüncü bir görüş de mevcuttur. Bu görüşte olanlar bazı hadîslerle istiṣhâdı uygun görürlerken bazı hadîslerle de istiṣhâdı uygun görmezler.²⁶⁶

Hadîslerle istiṣhâda genel olarak baktıktan sonra müellifin bu konuda nasıl bir tavır sergilediğini örnekler vererek zikretmeye çalışacağız. Öncelikle belirtmek gerekir ki, müellif hadîslerle istiṣhâta bulunmuştur. Bu da müellifin hadîslerle istiṣhâdı kabul görenlerin tarafında olduğuna işarettir. Müellif hadîsleri bir kaideyi delillendirmede veya bir manayı açıklamada şahid olarak getirmektedir. Müellifin bu tavrı, üzerinde çalışma yaptığımız eserinden getirdiği onlarca örnekten birkaçını zikrederek konuyu daha belirgin bir hale getirmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Örnek: 1

²⁶⁴ Emin Cengiz, *Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği*, s. 227.

²⁶⁵ Hüseyin Avcı, *Arapça Lügatlarında Hadîslerle İstiṣhâd (Lisânü'l-'Arap Özelinde)* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Ankara 2014, s. 28-29.

²⁶⁶ Emin Cengiz, *Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği*, s. 228.

Müellif, ef'âl-ı kulûb konusunu işlerken bu fiillerin iki mef'ûlü birden nasb ettiğini belirtir. Bu fiillerin altı tane olduğunu belirtirken bir tanesinin de “إِعْلَمَ” manasında kullanılan “تَعَلَّمَ” fiili olduğunu söyler.²⁶⁷ Bu fiilin iki mef'ûlü birden nasb ettiğine delil olarak da şu hadîsi getirir:

تَعَلَّمُوا أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ “Biliniz ki Rabbiniz kör (tek gözlü) değildir.”²⁶⁸

Hadîste geçen “تَعَلَّمَ” kelimesi ef'âl-ı kulûbdandır. Kendisinden sonra gelen “أَنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ” isim cümlesi de masdar te'vîlinde olup “تَعَلَّمَ” fiilinin iki mef'ûlü yerine gelmiştir.

Örnek: 2

Müellif, te'accub fiilerinden bahsederken te'accubun birçok fiille yapılabildiğini söyler. Te'accub manasına vaz edilen fiillerin sadece iki tane (مَا أَفْعَلُ , وَأَفْعَلُ بِهِ) olduğunu, bunların dışında kalan te'accubun ise herhangi bir fiilin zatından değil de cümlenin genel manasından çıkarıldığını belirtir.²⁶⁹ Bunu kanıtlamada da şu hadîsten yararlanmışır:

سُبْحَانَ اللَّهِ الْمُؤْمِنِ لَا يُنْجَسُ حَيًّا وَلَا مَيِّتًا “SübhânAllah (c.c.) mü'min ne sağ ne de ölü iken necis olmaz”²⁷⁰

Görüldüğü üzere hadîste “ وَأَفْعَلُ بِهِ , مَا أَفْعَلُ ” fiillerinden herhangi birisi yoktur. Te'accub ise cümlenin manasından anlaşılmaktadır.

Örnek: 3

Müellif, “نِعْمَ وَبِئْسَ” (övme ve yerme) fiillerinden bahsederken bunların fâilleri zamir olması durumunda temyîzlerinin nadiren de olsa hazfedilebileceğini söyler. İstişhâd olarak da şu hadîsi getirir:

مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهَا وَنِعِمَّتْ “Cuma günü abdest alan kişi ne güzel iş yapmış olur.”²⁷¹

²⁶⁷ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), 1. Baskı, Mu'essetu'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2016, I/48.

²⁶⁸ Ebû'l-Huseyn Müslim b. Haccac Kuşeyri, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuat Abdalbaki, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyye, Beyrut, t.y. “Kitâbu'l-Fiten ve eşrâti's-sâ'a”, 169, (IV/22-45).

²⁶⁹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), I/69.

²⁷⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğîre Bûhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsır en-Nâsır, Dâru't-Tavki'n-Necâh, y.y. 2001, “el-Ğusl”, 23. (283).

²⁷¹ Ebû AbdillâhAhmet b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşid ve diğerleri, Müessetu'r-Risâle, 1.Baskı, y.y. 2001, *Müsned*, 1993. XXXIII/344. (20174).

Hadîste geçen övme ve yerme fiillerinden “نِعْمَ”nin fâili zamirdir. Temyizi de “سُنَّةٌ” kelimesi olup hafzedilmiştir. Hadîsin takdiri, مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِالسُّنَّةِ أَحَدًا وَنِعْمَتْ سُنَّةٌ سُنَّةٌ الْوُضُوءِ (Kim ki Cuma günü abdest alırsa sünneti yerine getirmiş ve ne güzel sünnettir.) şeklindedir.²⁷²

Örnek: 4

el-Ğalâyinî, te’kîd nunlarından bahsederken, iki nun olduğunu ve bu her iki nunun emir ve muzâri fiillere ilhâk olunabileceğini belirtir. Mâzî fiile ise hiçbir şekilde ilhak olunamayacağını söyler. Mâzî fiile ilhakı konusunda bir grup alimin fiilin lafız itibariyle mâzî olup mana itibariyle müstakbel olması halinde ilhakına cevaz verdiklerini de ayrıca dile getirir. Bu bir grup alimin dayanaklarına da şu hadîsi şâhid getirir:

فَإِمَّا أُدْرِكَنَّ أَحَدًا مِنْكُمُ الدَّجَالَ “Sizden her kimse Deccâl’a ulaşırsa...”²⁷³

Hadîste geçen “أُدْرِكَنَّ” lafız itibariyle fiili mâzî olmakla beraber mana olarak müstakbeldir. Zira hadîsin takdiri “فَإِمَّا يُدْرِكَنَّ أَحَدًا مِنْكُمُ الدَّجَالَ” (Sizden her kimse Deccâl’a ulaşırsa.) şeklindedir. Bundan dolayı da te’kîd nununun ilhakına bir mâni çıkmamıştır.²⁷⁴

Örnek: 5

Müellif, ism-i tafdîl konusunu işlerken bu ismin üç şekilde kullanıldığını belirtir:²⁷⁵

- “مِنْ” harfi cer ile kullanıldığında her zaman müfred ve müzekker siğasında olur.
- “أَلْ” harfi ta’rîf ile kullanıldığında kendinden önce gelen isim ile muzakker-müennes, müfred-tesniye-cemi konularında uyumlu olması gerekir.

İzâfe edildiğinde ise bu da iki şekilde kullanılır.

- Nekire bir isme izâfe edilirse her zaman müfred müzekker siğasında olur.

²⁷² eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyinî, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), I/86.

²⁷³ Muslim, “el-Fiten ve Eşrâti ‘s-Sâ’a”, 2934, (IV/2249).

²⁷⁴ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyinî, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), I/90.

²⁷⁵ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyinî, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l- ‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), I/174-177.

- b. Ma'rifet bir isme izâfe edildiğinde ise müfred ve müzekker olarak kullanılması caiz olmakla beraber kendisinden önce gelen isme uyumlu olarak da kullanılabilir.

Müellif, izâfeli olup ikinci kısımdan olanla istişâd etmede şu hadîsi delil getirir:²⁷⁶

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَحَبِّكُمْ إِلَيَّ وَ أَقْرَبِكُمْ مِنِّي مَجَالِسَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ؟ أَحَاسِنُكُمْ أَخْلَاقًا الْمُؤْتَوُونَ
 “Size en çok hoşnut duyduğum ve kıyamet gününde bana mevkisi en yakın olanınızı bildireyim mi? Ahlakı en güzel olanınız, onlar ki insanlara uyum sağlayıp kendileri ile uyum sağlanan ve insanlara rahat arkadaşlık edip kendilerinden eziyet görünmeyenlerdir.”²⁷⁷

Hadîste geçen “أَحَبِّ” (daha sevimli) ve “أَقْرَب” (daha yakın) kelimeleri ismi tafdîl olup merife bir isme izâfe olmuşlar. Aynı zamanda kendilerinden önce gelen isimlere uymayıp müfred ve müzekker sığasındalar. Hadîsin devamında gelen “أَحَاسِنُ” kelimesi de ismi tafdîl ve merife bir isme izâfe olmuş. Ancak burada “أَحَاسِنُ” kelimesi kendinden önce gelen isme uyum sağlayıp müzekker ve cemi şeklinde gelmiştir.

Örnek: 6

el-Ğalâyinî, ibdâl konusunu işlerken “إِفْتَعَلَ” bâbındaki “ف” harfinin “و” veya “ي” harfleri olması halinde bu “و” ve “ي”nin “ت” harfine ibdâl edilip “إِفْتَعَلَ” bâbındaki “ت” harfine idğâm edileceğini söyler. Bu “و” ve “ي”nin “ت” harfine dönüştürülmeleri için bu harflerin aslen “هَمْزَةٌ” den bedel olmaması gerektiğini de ayrıca şart olarak kaydeder. Fakat nadir olmakla beraber bu harflerin aslen “هَمْزَةٌ”den kalb edilmiş olanların “ت” harfine dönüştürülüp idğâm edildiği yerlerin de bulunduğunu belirtir. Buna şahid olarak da şu hadîsi getirir:

عَصِيْرًا فَلْيَنْزِرْ بِهِ إِذَا كَانَ (أَيُّ التَّوْبِ) قَصِيْرًا فَلْيَنْزِرْ بِهِ
 “Elbisenin, kısa/dar gelmesi halinde izâr (elbisenin üzerine giyilen bir elbise çeşidi) şekline dönüştürsün.”²⁷⁸

Hadîste geçen “فَلْيَنْزِرْ” kelimesinin aslı “فَلْيَنْزِرْ” şeklindedir. Aslen “هَمْزَةٌ” olmasına rağmen ibdâl edilip idğâm edilmiştir.²⁷⁹

²⁷⁶ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyinî, *Câmi 'u 'd-Durûsi 'l- 'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), I/178.

²⁷⁷ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, XI/347, (6735).

²⁷⁸ Ebû 'Abdullâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebû 'Âmir el-Asbahî el-Yemenî thk. Muhammed Mustafa el-A'zami, *el-Muvatta'*, Müessesetü Zayed b. Sultân Âli Nehyân, Abu Dabi 2004, “es'Sehv” 469, (II/194).

Örnek: 7

Müellif, şart ve cevabı konusunu ele alırken şart ve cevabının birlikte hazfedilip şart edâtının tek kalması için bu hazfın olduğu yerin şiir ve ayrıca zaruret halinde olması gerektiğini söyler. Fakat şart ve cevabına bağlı herhangi bir cüzün kalması durumunda şiir ve nesir fark etmeksizin ikisinin beraber hazfedilebileceğini dile getirir. Buna kanıt olarak da şu hadîsi gösterir:

“*Her kim sürme sürerse güzel yapmıştır, sürmemişse de sorumluluk yoktur.*”²⁸⁰

Hadîste “*وَمَنْ لَا فَلَ*” şart cümlesi olup şarttan “*لا*” cevaptan da “*فَلَ*” cüzleri kalmış şart ve ceza beraber hazfedilmiştir. Şart cümlesinden şart ile ceza hazfedilerek şarttan “*لا*” cevaptan da “*فَلَ*” cüzleri bırakılmıştır. Hadîsin takdiri *ومن لم يفعل فما أحسن* (Her kim yapmamış ise güzel yapmamıştır) şeklindedir.²⁸¹

Örnek: 8

Aynı şekilde yukardaki konuda müellif bu sefer şart ve cevabının i'râbından bahsederken şartın muzârî cevabının da mâzî olması durumunda şartın cezmedilmesinin vacip olduğunu söyler. Buna delil olarak da şu hadîsi getirir:

“*Kim kadir gecesini ihya edip karşılığını da Allah (c.c.)'tan umarak geçirirse, geçmiş günahları bağışlanır.*”²⁸² Hadîste geçen “*يَقُمُ*” şart ve muzârî “*عُفِرَ*” de cevap ve mâzîdir. Görüldüğü üzere şart olan “*يَقُمُ*” cezm halinde gelmiştir.²⁸³

Örnek: 9

Müellif fâil konusunu ele alırken fâilin yedi hükmünün bulunduğunu, bunlardan birisinin de vacip olarak merfû' olarak gelmesi gerektiğini söyler. Fakat nadiren de olsa fâilin bazı şartları alması durumunda bu hareketin değişebileceğini söyler. Bu istisnâî durumlardan birisinin fâilin masdar veya ism-i masdara izâfe edilmesi durumunda merfû' olarak gelmeyeceğini söyler. Müellif, fâilin ism-i masdara izâfe edilip merfû' olarak gelmediğini kanıtlamak açısından da şu hadîsi getirir:

²⁷⁹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/197.

²⁸⁰ Ebû Dâvûd, “et-Tahâre” 1, (No:35).

²⁸¹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/358.

²⁸² el-Buhârî, “el-Îmân” 2, (No. 35).

²⁸³ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/361.

مِنْ قُبْلَةِ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ الْوَضُوءُ “Erkeğin hanımını öpmesi durumunda abdest alması gerekir.”²⁸⁴

Hadîste geçen “قُبْلَةَ” kelimesi ism-i masdar olup kendisinden sonra gelen ve aynı zamanda fâili olan “الرَّجُلِ” kelimesine izâfe edilmiş olup bundan dolayı da fâil raf` dışında bir hareke almıştır.²⁸⁵

Örnek: 10

Müellif yukardaki konunun devamında tam ve ma'lûm bir fiilin ya da bunun manasında bir ismin gelip, bunların öncesinde de bir ismin geçmemesi durumunda, her daim bir fâilin bulunması gerektiğini söyler. Cümlede zahir/açık bir isim olması halinde kendisi fâil yapılıp. Şayet cümlede zahir bir isim bulunmaz ise fâili zamir yapılıp gizlenir. Bu gizli olan zamir de ya kendinden önce geçmiş bir isme taalluk eder ve yahut kendisinden önce geçmiş olan bir fiilin manasından anlaşılan bir isme taalluk eder. Buna delil olarak da şu hadîsi getirir:

لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ
“Zina eden kişi zina ettiğinde mümin olduğu halde zina etmez, içki içtiğinde mümin olduğu halde içki içmez.”²⁸⁶

Hadîste geçen “يَشْرَبُ” fiilinin fâili kendisinde gizli bir zamirdir. Kendisinden önce taalluk edeceği bir isim bulunmadığından fiilin manasından anlaşılan “الشَّارِبِ” kelimesine taalluk edilir. Hadîsin takdiri وَلَا يَشْرَبُ هُوَ أَيِ الشَّارِبِ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُهَا وهو مؤمن şeklinde dir.²⁸⁷

Örnek: 11

Müellif, mübteda ve haber konusunu ele alırken mübtedanın beş hükmünün bulunduğunu söyler. Bu hükümlerden bir tanesinin mübtedanın marife ve yahut muhataba fayda sağlayacak şekilde bir nekre olması gerektiğini belirtir. Muhataba fayda sağlayan bu nekirenin ondört şarttan herhangi birisini taşıması gerektiğini de ayrıca belirtir. Bu şartlardan bir tanesinin mübtedanın lafzî izâfe olmasıdır der. Müellif, bu görüşüne kanıt olarak da şu hadîsi getirir:

“Beş vakit namazı Allah (c.c.) farz kılmıştır.”²⁸⁸ خَمْسَ صَلَوَاتٍ كَتَبَهُنَّ اللَّهُ

²⁸⁴ Muvattâ', “Vukûtu's-Salât”, 135, (2/60).

²⁸⁵ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u 'd-Durûsi 'l- 'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/394.

²⁸⁶ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, 1/285, (176).

²⁸⁷ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u 'd-Durûsi 'l- 'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/395.

²⁸⁸ Muvattâ', “es-Sehv”, 400, (2/169).

Hadîste geçen “خَمْسَ” kelimesi “صَلَوَاتٍ” kelimesine lafzî bir izâfe ile izâfe olmuş, bundan dolayı da mübteda olmasında bir engel kalmamıştır.²⁸⁹

Örnek: 12

Yukarıda zikrettiğimiz konunun devamında müellif, haberin vacip olarak dört yerde hazfedilmesi gerektiğini belirtir. Bu dört yerden bir tanesinin mübtedanın masdar veya ism-i tafdîl olup masdara izâfe olduğu ayrıca bunlardan sonra haber olmaya elverişli olmayan bir halin geldiği yerdir. Müellif ism-i tafdîl olup bir masdara izâfe edilenden sonra gelen halin müfred ya da cümle olarak geldiğini ifade eder. Bu ikinci kısma şâhid olarak da şu hadîsi getirmiştir:

أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ “*Kulun rabbine en yakın olduğu an secde halinde olduğu andır.*”²⁹⁰

Hadîste geçen “أَقْرَبُ” kelimesi ism-i tafdîl olup kendinden sonra masdar-ı müevvel olan “مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ” cümlesine izâfe olmuştur. “وَهُوَ سَاجِدٌ” cümlesi de hadîste geçen “الْعَبْدُ” kelimesine hâl olmuştur. Görüldüğü üzere burada hâl, cümle olarak gelmiştir.

Örnek: 13

Müellif yine mübteda ve haber konusunun devamında haberin, haberi mübtedaya bağlayan zamiri taşıması halinde haberin müfred, tesniye, cemi, müzekker ve müennes gibi özelliklerde yani adette ve cinsiyette mübtedaya uyumlu olması gerektiğini söyler. Fakat haberin bu zamiri taşıması durumunda haberin mübtedaya zikredilen şekillerde uyup uymamada bir farkın olmadığını söyler.²⁹¹ Haberin bu durumda mübtedaya uyduğuna kanıt olarak da şu hadîsi getirir:

أَلْشَّمْسُ وَالْقَمَرُ آيَاتَانِ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ “*Güneş ve ay Allah (c.c)’in âyetlerinden iki âyettir.*”²⁹² Hadîste geçen “أَلْشَّمْسُ وَالْقَمَرُ” mübteda olup tesniyedir. “آيَاتَانِ” lafzî da kendinden önceki mübtedanın zamirini taşımamakla beraber yine de tesniye vasfında mutabık/uyumlu kalmıştır.

Örnek: 14

²⁸⁹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/410.

²⁹⁰ Muslim, “es-Salât”, 482, (1/350).

²⁹¹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/418.

²⁹² Muslim “el-Kusuf” 901, (2/618).

Müellif, “كان” ve kardeşleri konusunu ele alırken “كان”nin diğer kardeşlerinden ayrı kendine özel altı özelliğinin bulunduğunu söyler. Bu altı özellikten bir tanesinin “كان”nin ismi ile beraber hazfedilip haberinin tek kalabildiğidir. Bu durum genel olarak şart harfleri olan “إِنْ” ve “لَوْ” den sonra gelen “كان” için geçerli olmakla beraber bu yerin dışında da söz konusu olduğu yerlerin bulunduğunu belirtir.²⁹³ “لَوْ”den sonra “كان” ve isminin hazfedilip haberinin tek kaldığına kanıt olarak şu hadîsten yararlanır:

“Demirden de olsa bir yüzük araştırıp bul”²⁹⁴ *إِلْتَمَسَ وَلَوْ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ*

Hadîste geçen “لَوْ” harf-1 şarttan sonra “كان” ve ismi hazfedilmiş olup haberi olan “خَاتَمًا” kelimesi tek kalmıştır. Hadîsin takdiri *وَلَوْ كَانَ مَا تَلْتَمَسَهُ خَاتَمًا مِنْ حَدِيدٍ* (Araştırdığın demirden bir yüzük olsa dahi...) şeklindedir.

Örnek: 15

el-Ğalâyîni, “كاد” ve kardeşleri konusunu işlerken, “كاد” ve “أَوْشَكَ” dışında kalanların tümünün sadece mâzî siğasıyla gelebildiklerini başka herhangi bir siğa ile gelemeyeceklerini söyler. “كاد” fiili muzâri siğasında geldiği yerlerin çok ve herkesçe malum olduğunu belirtirken, “أَوْشَكَ”de ise muzârisinin mazisinden daha fazla geldiğini dile getirir.²⁹⁵ “أَوْشَكَ” fiilin muzâri siğasında geldiğine delil olarak da şu hadîsi getirir:

“Meryem oğlu Hz İsa'nın adaletli bir hakem olarak inmesi çok yakındır.”²⁹⁶ *يُوشِكُ أَنْ يَنْزَلَ فِيكُمْ عَيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ حَكَمًا عَدْلًا*

Hadîste geçen “يُوشِكُ” kelimesi “أَوْشَكَ” fiilinin muzârisidir.

Örnek: 16

Müellif, cinsi nefyeden “لَا” harfinden bahsederken, bazı şartları alması durumunda bu harfin haberinin hazfedilebildiğini söyler. Örneğin hazf edilen haberin ne olduğu kelamın mefhumundan biliniyorsa genellikle hazfedilebileceğini belirtir. Fakat haberin hazfi durumunda kelamın bu habere delalet etmemesi halinde haberin kesinlikle hazfedilemeyeceğini aksi durumda vacip olarak zikredilmesi gerektiğini belirtir.²⁹⁷ Buna dayanak olarak da şu hadîsi getirir:

²⁹³ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/433.

²⁹⁴ el-Buhârî, “en-Nikâh” 41, (5135).

²⁹⁵ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/440.

²⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12-210, (7269).

²⁹⁷ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/475.

“Allah (c.c)’tan daha kıskanç kimse yoktur.”²⁹⁸ لا أَحَدَ أُغْيِرُ مِنَ اللَّهِ

Hadîste geçen “أغيرُ” kelimesi cinsi nefyeden “لا”nın haberi olup hazfedilmesi durumunda cümlede kendisine delalet edecek bir şey bulunmadığından vacibi bir şekilde zikredilmiştir.

Örnek: 17

Müellif, mef’ûlu leh konusunu ele alırken bu mef’ûlün açık bir şekilde mansûb olarak okunması için beş şartı alması gerektiğini söyler. Bu şartlar şunlardır:

- Masdar olması,
- Kalbî (5 duyu organ ile olmayan) bir masdar olması,
- Masdar ile cümlede geçen fiilin aynı zamanı paylaşması,
- Masdar ile cümlede geçen fiilin aynı fâili paylaşması,
- Bu masdarın cümlede geçen fiille fâil ve zamanı paylaşmakla beraber bu fiile vücuda gelmesinde illet/olması gerektiğidir.

Bu şartlardan herhangi birisinin olmaması durumunda mef’ûlu leh illet/sebeup belirten “ل”, “من”, “فى” gibi harfî cer ile mecrûr olması gerektiğini söyler.²⁹⁹ Bu şartların hepsini karşılayamayıp “فى” harfî cer ile mecrûr olana şu hadîsi delil olarak getirir:

دخلت امرأة النار في هرة حبستها لا هي أطعمتها ولا هي تركتها تأكل من خشاش الأرض
“Bir kadın, kediyi eve hapsederek yiyecek vermemiş, yeryüzünün haşeratından yemeye de imkan vermediğinden hapsettiği bu kedi yüzünden cehenneme gitti.”³⁰⁰

Hadîste geçen “هرة” kelimesi masdar olmadığından “فى” harfî cer ile mecrûr olmuştur.

Örnek: 18

Müellif, hâl konusunu işlerken zî’l-halin marife olarak ve yahut nekre gelmesine olanak sağlayan dört şarttan birisini alması durumunda gelebileceğini söyler.

Nekre olarak gelebileceğine olanak sağlayan dört şart şunlardır:

- Zî’l-halin halden önce gelmesi.

²⁹⁸ Muslim “et-Tevbe” 2760, (4/2114).

²⁹⁹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî, *Câmi’u’l-Durûsi’l-‘Arabîyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/515.

³⁰⁰ Müslim, “et-Tevbe” 2619, (4/2110).

- b. Cümlelerin başında nefy, nehy ya da istifhamın gelmesi.
- c. Zî'l-halin sıfat alması ya da lafzi izâfe olması.
- d. Halinzî'l-hal'den sonra gelip başında “واو” bulunan bir cümle olması.

Zî'l-halin yukarıda saydığımız şartlardan herhangi birisini taşımayıp gelebildiği yerlerin çok nadir olmakla beraber var olduğunu belirtir. Ona kanıt olarak şu hadîsi istişhâd eder:

صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدًا وَ صَلَّى وَرَائِهِ رَجَالٌ قِيَامًا “Resûl-i Ekrem (s.a.v) namazını oturarak, Sahabiler ise arkasında ayakta namazlarını eda ettiler.”³⁰¹

Hadîste geçen “رَجَالٌ” zî'l-hal olup yukarıda zikrettiğimiz herhangi bir şartı da almamıştır. Buna rağmen “قِيَامًا” kelimesini kendine hâl olarak almıştır.

Örnek: 19

Müellif harfî cerlerden “ل” harfini zikrederken, bu harfin onbeş manada kullanıldığını belirtir. Bu onbeş manalardan bir tanesi de “ل”ın vakit/zaman manasında kullanılmasıdır. Ayrıca bu manada kullanılırken “ل” mutlak/genel olarak zikredildiğinde sadece şimdiki manayı ifade eder. Fakat bir karîne/delil bulunması halinde bu “ل” mâzi ve müstakbel manasında da kullanılır.³⁰² Müellif müstakbel manasında kullanılan “ل”ya kanıt olarak şu hadîs ile istişhâd eder:

صُمُوا لِرُؤْيَيْتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَيْتِهِ “Hilali görünce oruç tutun, tekrar görünce de bırakın.”³⁰³

Hadîste geçen “ل” müstakbel olan “بعد” manasında kullanılmıştır. Hadîsin takdiri صُمُوا بَعْدَ رُؤْيَيْتِهِ وَأَفْطِرُوا بَعْدَ رُؤْيَيْتِهِ (Hilali gördükten sonra oruç tutunuz ve aynı şekilde hilali gördükten sonra iftar ediniz) şeklindedir.

Örnek: 20

Müellif konunun devamında “رُبَّ” harfî cerden bahsederken bu harfin taklîl/azaltma ve teksîr/çoğaltma manalarında kullanıldığını söyler. Bu iki manadan hangisine kullanıldığını bilmek için ise bir karîne/delil olması gerektiğini belirtir.³⁰⁴ Müellif teksîr manasında kullanılan “رُبَّ” için şu hadîsi delil olarak getirir:

³⁰¹ el-Buhârî, “el-Cumû‘a” 17, (1113).

³⁰² eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/630.

³⁰³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 15/342 (9556).

³⁰⁴ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi ‘u ‘d-Durûsi ‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/632.

يا ربَّ كاسِيَّةٍ في الدُّنْيَا عاريةٌ يومَ القيامةِ “Dünyada çok giyinik kadın bulunur ki, ahirette çıplaktırlar.”³⁰⁵

Hadîste geçen “زُبَّ” teksîr manasında kullanılmıştır. Zira hadîsin manasından da anlaşıldığı üzere “nice giyinik kadınlar” olarak teksîr manası verilmiştir.

2.4. Arap Şiiriyle İstişhâd

Şiir, Arapların dîvânı ve kültürlerini yansıtan önemli bir kaynaktır. Zira Araplar göçebe bir hayat yaşadıkları için okuma yazmaya gereken önemi verememişlerdir. Böyle bir toplumun tarihini ve kayda değer diğer miraslarını muhafaza etmede ezberlenmesi kolay ve diğer nesillere aktarmada kolay gelen şiir öne çıkmıştır. Öyle ki, şiir Arapların tarihlerinden çıkarılsa tarihleri ve yaşamsal tarzlarından geriye çok az şey kalır denebilir. İbn Fâris’in, şiirin değerini anlamamızdaki söylemleri önem arz etmektedir. İbn Fâris sözlerinde, şiirin Arap dîvânı olduğunu, Arap dilini öğrenmede öncülük ettiğini, Efendimizin (s.a.v) hadîslerinde ve diğer tabakalardan gelen hadîslerde geçen zor kelimeleri anlamada hüccet teşkil ettiğinden, şiirin Araplar için değeri göz ardı edilemez bir boyutta olduğunu belirtir.³⁰⁶ Hıfz/ezber ve rivâyet açısından çok verimli olan şiiri dildiler Arap dili üzerindeki çalışmalarında çok yoğun kullanmakla beraber ona çok da ehemmiyet vermişler. Hatta öyle ki, “şevâhid” denildiğinde akla ilk gelen kaynak şiir olmuştur.³⁰⁷

Arap dili çalışmalarında şiire son derece ehemmiyet verilmekle beraber her şairin şiiriyle de istişhâd edilmesi uygun görülmemiştir. Hangi şairlerin şiirleriyle istişhâd edileceği konusu ise ihtilafli hale gelmiştir. Şiirleriyle istişhâd edilen şairler tabakalara ayrılıp tasnif edilmişlerdir. Kabul gören tasnif ise şu şekildedir:³⁰⁸

a. Câhiliyyûn şairleri: Câhiliyye devrinde yaşamış şairler bu tabakadan sayılmıştır. İmru’u’l-Kays (ö. 545), Antera (ö. 600), el-A’sâ (ö. 629) ve Zûheyr (ö. 609) gibi şairler bu dönemin başta gelen şairlerindedir. Bu dönemde yaşadıkları halde bazı sebeplerden dolayı bu devir şairlerinden sayılmayanlar da mevcuttur.

³⁰⁵ el-Buhârî, “el-‘ilm” 40, (115).

³⁰⁶ Mustafa Dilsiz, “İbn-İ Hişâm’ın “Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb” Adlı Eserinde İstişhâd Ettiği Beyitler”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri, Isparta 2015, s. 21.

³⁰⁷ Eyyub Muhsin Kâke Reş, Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belağatı, “eş-Şevâdi’ş-Şi’Riyye fi Şerhi’l-Eşmûni ‘alâ Elfiyyeti İbni Malik Dirâsetun Nahviyyetun ve Sarfiyyetun Linemâzice minha” (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2017, s. 46.

³⁰⁸ Dilsiz, “İbn-İ Hişâm’ın “Şerh-u Şüzûri’z-Zeheb”, s. 21; Şehmus Ülker, Şerhu İbn ‘Akilde İstişhâd Yöntemi, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 818.

Bunlardan bazıları Ümeyye b. Ebi's-Salt (ö. 9-630) ve 'Adî b. Zeyd (ö. 604)'tir.³⁰⁹ Bu gibi şairlerin dilsel meselelerde şiirleriyle istişhâd edilemeyeceği rivayet edilmiştir.³¹⁰

b. Muhadramûn şairleri: Câhiliye ve İslâmiyet dönemlerinin her ikisinde de yaşamış olan şairlere bu isim verilmiştir. Lebîd b. Rebî'a (ö. 41/661), el-Hansâ (ö. 24/645), Hassân b. Sâbit (ö. 54/674) gibi şairler bu kısmın önde gelen şairleridir.³¹¹ Bu şairlerin şiirleriyle istişhâd edilmesi ittifakla caiz görülmüştür.³¹²

c. İslâmiyyûn şairleri: İslâmiyetin ilk dönemlerinde yaşamış şairlere verilen isimdir. Bu kısım şairlere "mutekaddimûn" adı da verilmektedir. Cerîr (ö. 110/728), el-Ferazdak (ö. 110/728), Zu'r-Rumme (ö. 117/735), el-Kumeyt (ö. 126/744) ve et-Tırmâmâh (ö. 105/723) gibi şairler bu dönemin en belirgin şairleridir. Bu dönemin şairlerinden olan el-Ferazdak, Zu'r-Rumme ve el-Kumeyt bir kısım dâimiler tarafından lahn yaptıkları gerekçesiyle eleştirilmişlerdir.³¹³ Bu devirdeki şairlerin şiirleriyle istişhâd edilmesi genel görüş olarak cevaz görüldüğü yönündedir.³¹⁴ Bu devir şairleri ile birlikte, başta geçen iki devir şairlerinin geneli "kudama" (eskiler) ismi ile tabir edilmektedir.³¹⁵

d. Muvelledûn şairleri: Yukarda zikredilen üç devrin şairlerinden sonra gelen şairlere bu isim verilmiştir. Bu şairler "muhdesûn" (yeni olanlar) adı ile de anılmışlardır. Bu dönemin ilk şairi Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783) olarak kabul edilir.³¹⁶ Bu devir şairlerinin şiirleriyle lûgat, sarf ve nahvde istişhâdın caiz olmadığı kabul edilmekle beraber meânî, beyân ve bedî' gibi belâgat ilimlerinde bu devrin şairlerinin şiirleri ile hatta Arap olmayan şairlerin şiirleriyle de istişhâd edilmesi câiz görülmüştür.³¹⁷

³⁰⁹ Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitabu'l-Eğânî*, Daru Sadr I-XV, Beyrut, 2002, II/63.

³¹⁰ Ebû'l-Ferec el-İsfehânî, *Kitabu'l-Eğânî*, Daru Sadr, Beyrut, 2002, II/63.

³¹¹ el-Bağdadî, Abdülkadir b. Ömer, *Şerhu Ebyâti Muğni'l-Lebîb*, I-VIII Daru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dimaşk, 1981, I/6.

³¹² Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İktirâh fi 'ilmi usûli'n-Nahv* (nşr. Ahmed Subhî Furat), İstanbul Üniversitesi Yayınları 1978, s. 42.

³¹³ Dilsiz, *İbn-İ Hişâm'ın "Şerh-U Şüzûri'z-Zeheb"*, s. 22.

³¹⁴ Dilsiz, *İbn-İ Hişâm'ın "Şerh-U Şüzûri'z-Zeheb"*, s. 22.

³¹⁵ Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniv. Yayınları, İstanbul 1973, s. 7.

³¹⁶ Cengiz, *Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenin Örneği*, s. 234.

³¹⁷ Recep Çakmak, *Fahrudin Er-Râzi'nin Tefsirinde Arap Şiiriyle İstişhâd* (Basılmamış Yüksek Lisans Tez), Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum 2019, s. 15.

Yukardaki sıralamayı gözeterek çalışmamıza konu olan müellifin bu eserinde istişhâd olarak yararlandığı câhiliyyûn şiirlerinin birkaç tanesini örnek olarak getirmeyi uygun gördük.

2.4.1. Câhiliyyûn Şairleri

Müellif ilgili eserinde birçok yerde câhiliyyûn şiirlerini kaidelerin tesbitinde veya kelimelerin manalarını açıklamada delil olarak getirmiştir. Müellifin şiirlerinden istişhâd ettiği câhiliyyûn şiirlerinin bir kısmı şunlardır.

Örnek: 1

Müellif ef'âl-1 kulûb konusunu işlerken, cümleyi kısaltmak amacıyla delil olmadan ef'âl-1 kulûptan olan fiillerin bir mef'ûlünü ya da her ikisini hafzetmenin caiz olmadığını, ancak hafzedildiğine dair delil var ise bir mef'ûlü ya da her ikisini hafzetmenin caiz olduğunu belirtir.³¹⁸ Bir mef'ûlünün hafzedildiğine delil olarak da câhiliyyûn şairlerinden Antere'nin³¹⁹ şu şiirini getirir:

وَلَقَدْ نَزَلْتُ فَلَا تَظْنِي غَيْرَهُ
مَتَّى بِمَنْزِلَةِ الْمُحَبِّ الْمَكْرَمِ

“(Sevgilim) sen, benim yanımda iyilik ve saygı görmüş bir mevkiyesin, bundan başka bir şey olduğunu sakın sanma.”³²⁰

Şiirde geçen ef'âl-1 kulûb fiillerinden “تَظْنِي” kelimesinin birinci mef'ûlü “غَيْرَهُ” kelimesidir. İkinci mef'ûlü de hafzedilmiş olan “واقِعاً” kelimesidir. Şiirin takdiri واقعا غيره واقعا (Bundan başka bişey olduğunu sanma) şeklindedir. Böylece müellif ef'âl-1 kulûb fiillerinin bir veya her iki mef'ûlünü hafzetmenin caiz olduğunu zikrettiğimiz şiire dayanarak ortaya koymuştur.

Örnek: 2

³¹⁸ eş-Şeyh Mustafa El-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 5. Baskı, Beyrut 2004, I/26.

³¹⁹ Antere b. Şeddâd (ö. 614) annesi köle olduğundan kendisi de köle olarak kabul edilmekteydi. Köleliğinden dolayı sevdiği kızla evlenmesi uygun görünmüyordu. Bu köleliğinden kurtulması ve sevgilisine kavuşması için bir çaba göstermesi gerekti. Bunun için de güzel şiirler inşâd etmeye başladı. Kabilesinin bir baskına uğraması ve sevgilisinin de kaçırılması sonucu kendisi cesaret göstererek bu baskıyı bertaraf etmiş, kaybettikleri herşeyi geri almayı başarmıştır. Bundan dolayı da ödül olarak hürriyetine kavuşmuştur. Sevgilisine kavuştuğu hakkında da bazı görüşler vardır. Tay kabilesi ile çıkan bir savaşta ölmüştür. Seksen altı beyitten oluşan ve birçok şerhi bulunan mu'allakası da vardır. Cemal Muhtar, “Antere”, *DİA*, İstanbul 1991, III/237.

³²⁰ Antere b. Şeddâd el-'absî, *Divânu Antere* (Nşr. Emin el-Ğûrî), Matba'at'ul-Âdâb, 4. Baskı, Beyrut 1893, s. 80; Ayrıca bkz. Selami Bakırcı, M. Sadi Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümesi (Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1995, s. 1.

Müellif üç mef'ûl alan fiillerden bahsederken, bunlardan bir tanesinin genel itibariyle meçhûl olarak gelen “أَنْبَأُ” fiili olduğunu söyler. Bu fiil meçhûl olarak geldiğinde naibi fâili birinci mef'ûlü olur.³²¹ Müellif bu fiilin bu şekilde kullanıldığına delil olarak da câhiliyyûn şairlerinden en-Nâbiğa'nın³²² şu şiirini getirir:

نُبِّئْتُ أَنَّ أَبَا قَابُوسَ أَوْعَدَنِي   وَلَا فَرَارَ عَلَى زَارٍ مِنَ الْأَسَدِ

“Ebû Kabûs'un³²³ beni (ölümle) tehdit ettiği haberini aldım. Artık arslanın kükremesine karşı durulmaz.”³²⁴

Şiirde geçen “نُبِّئْتُ” kelimesi “أَنْبَأُ” fiilinin meçhûl halidir. Nâibi fâil olan “تُ” zamiri “نُبِّئْتُ”nin birinci mef'ûlüdür. “أَنَّ أَبَا قَابُوسَ أَوْعَدَنِي” isim cümlesi olup “نُبِّئْتُ” fiilinin ikinci ve üçüncü mef'ûlü olmaktadır. Görüldüğü üzere müellif bu şiirle yukarda zikrettiğimiz “أَنْبَأُ” fiilinin meçhûl olarak kullanılıp üç mef'ûl aldığı şeklindeki beyanını kanıtlamış olmaktadır.

Örnek: 3

Müellif te'kîd nunlarından bahsederken, bu nunlardan cezimli olanın bazen “ا” harfine tebdîl edildiğini söyler.³²⁵ Buna delil olarak da câhiliyyûn şairlerinden olan el-A'sâ'nın (ö.7/629-?)³²⁶ şu şiirinden yararlanır:

وَإِيَّاكَ وَالْمِينَاتِ لَا تَقْرَبَنَّهَا   وَلَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ وَاللَّهَ فَاعْبُدَا

³²¹ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmun'im Halil İbrahim), I/35.

³²² Tam adı Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb b. Câbir en-Nâbiğa ez-Zübyânî'dir. Miladi olarak 515-520 tarihleri arasında Medine'de doğmuştur. Arap şairleri arasında ünü en çok yayılan şairlerdendir. Ramazan Meşe, “İ'tizâr ve İsti'âf Şiiri-Cahiliye ve İslami Dönem”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, (Bahar 2019-1):195-215, s. 201.

³²³ Ebû Kabûs, el-Munzir'in oğlu en-Numan'ın künyesidir. Ebû Kabûs İslamiyetten önce Irak'ta Arapların hükümdarlarından. el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmun'im Halil İbrahim), I/35.

³²⁴ en-Nâbiğa ez-Zübyânî, *Dîvânu'n-Nâbiğa ez-Zübyânî* (Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Dâr'l-Me'ârif, 2. Baskı, el-Kâhire 1119, s. 26; Ayrıca bkz. Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye)*, s. 5.

³²⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmun'im Halil İbrahim), I/74.

³²⁶ Tam adı Ebû Basir Meymûn b. Kays b. Cendel el-Bekrî'dir. Gözündeki görme zayıflığından A'sâ lakabını almıştır. A'sâ adlı diğer şairlerden ayrılması için de A'sâ Bekr ile anılmıştır. Miladi olarak 565'te Yemâme'de doğmuştur. Gözlerinden görme engeli bulunmasından kazanç sağlamak için şiire yönelmiştir. Suriye ve daha birçok Arap bölgelerini gezen bu şair Habeşistan'a kadar gittiği de söylenir. Hudeybiye Antlaşmasının yapıldığı tarihte Efendimiz (s.a.v) hakkındaki övme nazmındaki kasidesini Efendimize sunmak için Yemen'den Hicaz'a gelmiştir. Kureyşliler bu şairin Müslüman olabileceğinden korktuklarından onu geri çevirmeye çalıştılar. Şairin bazı zaaflarından yararlanarak aynı zaman da 100 deve de vererek geri çevirmeyi başardılar. Geri döndüğünde köyü yakınlarında deveden düşüp ölmüştür. Süleyman Tülücü, “A'sâ, Meymûn b. Kays”, *DİA*, İstanbul 1991, III/544-545.

“Ölü (hayvanların) etini yemekten sakın, sakın ona yaklaşma, şeytana kulluk etme, sadece Allah (c.c)’a kulluk et.”³²⁷

Şiirde geçen “فاعبدا” kelimesinin sonundaki “ا” harfi tekîd için gelen “ن” harfinden ibdâl edilmiştir. “فاعبدا” kelimesinin takdiri “فاعبُدُنْ” şeklindedir. Müellif ilgili şiirle tekîd için gelen cezimli “ن” harfinin “ا” harfine dönüştürüldüğü söylemini delillendirmiş olmaktadır.

Örnek: 4

Müellif, ismi mevsûl konusunu işlerken, bunlardan biri olan “مَنْ” nin akıllılar için kullanıldığını söyler. Nadir olmakla birlikte akıllı olmayan varlıkların akıllı varlıkların yerine kullanılması durumunda bunlar için “مَنْ” nin kullanılmasına cevaz verildiğini söyler.³²⁸ Buna kanıt olarak da câhiliyyûn şairlerinden olan İmru’u’l-Kays’ın³²⁹ şu şiirini getirir:

أَلَا عَمَّ صَبَاحاً أَيُّهَا الطَّلُّ الْبَالِي   وَهَلْ يَعْجَمَنَّ مَنْ كَانَ فِي الْعَصْرِ الْخَالِي

“Ey (sevgili diyarlarında) arta kalan izler, sizlere hayırlı sabahlar olsun, hiç geçmiş asırlarda kalan (kalıntı)lar hayır içerisinde olabilir mi?”³³⁰

Şiirde geçen “مَنْ” ismi mevsûl olup akıllılar için kullanılmakla beraber şiirde akılsız olan “kalıntılar” için kullanılmıştır. Müellif, akıllılar için kullanılan “مَنْ” in bazı yerlerde akılsızlar için de kullanıldığı şeklindeki beyanatını ilgili şiirle delillendirmiştir.

Örnek: 5

Müellif nasb edatlarından bahsederken, bunlardan biri olan “أَنَّ” harfinin zikredildiğinde fiili nasb ettiği gibi bazı şartları aldığı mukadder/gizlenen iken de nasb edebilme özelliğinin olduğunu söyler. Bu şartlardan birinin “أَنَّ” şu altı harften birinin hemen ardından gelmesi halinde mukadder olup nasb etme özelliğinin

³²⁷ Meymûn b. Kays el-Bekrî, *Dîvânu'l- A'şâ el-Kebîr* (Şrh. Muhammed Huseyn), el-Matba'atu'n-Numûziciyye, y.y. bty, s. 137; Ayrıca bkz. Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye)*, s. 17.

³²⁸ el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), I/100.

³²⁹ Tam adı Ebû Vehb Hunduc b. Hucr b. el-Hâris Âkîlu'l-Mürâr'dır. Necid'de doğan şair Kahtânî kabilesine dayanır. Hayatı hakkındaki bilgiler II. Yüzyılda yaşamış olan Küfe'li alimlerden bilinir. Cahiliyye şairlerinden olan ünlü şair Efendimiz (s.a.v.) tarafından ve Hz Ali tarafından övgüler almış bu da onun ününe ün katmıştır. Kendisinin yazdığı meşhur bir muallakası da vardır. 540 yılı civarında Ankara Elmadağ yakınlarına geldiği ve burada hastalanıp öldüğü rivayet edilir. Ahmet Savran, “İmru’u’l-Kays b. Hucr”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII/237-238.

³³⁰ İmru’u’l-Kays b. Hucr, *Dîvânu-ri'i'l-Kays* (Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), *Dâru'l-Me'ârif*, 4. Baskı, el-Kahire 1119, s. 27; Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye)*, s. 20.

olduğunu belirtir. Bu harfler: “ل” (sebebiyet) manasını taşıyan “لام العاقبة”, “ن” (lamu’l-âkibe (sonu öncesinin neticesi olan), ‘âtif harflerinden “الواو”, “الفاء”, “نَمْ” ve “أَوْ” harfleridir. Diğer şart ise “أَنَّ”nin şu beş harften birisinin hemen ardından gelmesi halinde vacip olarak mukadder olup nasb etme özelliğinin devam ettiğini belirtir. İlgili harfler de şunlardır: “لام الجحود” (olumsuzluk lamı), “فاء السببية” (sebebiyet bildiren fa), “واو المعية” (birliktelik belirten vâv), حتى ve أَوْ harfleridir. Müellif bu söylemlerinden sonra “أَنَّ”nin bu şartları taşımadığı halde nadir de olsa bazı yerlerde mukadder olup nasb özelliğinin devam ettiğini belirtir.³³¹ Buna kanıt olarak da câhiliyyûn şairlerinden olan Tarafe’nin³³² şu şiirini getirir:

أَلَا أَيُّهَا الزَّاجِرِيُّ أَحْضَرَ الْوَعْيَ وَأَنْ أَشْهَدَ اللَّذَاتِ هَلْ أَنْتَ مُخْلَدِي؟

“Harplere ve eğlence meclislerine katılmamdan dolayı beni kınayan kişi! (şayet onlara katılmasam) sen benim (dünyada) ebedi kalmamı temin edebilir misin?”³³³

Şiirde geçen “أَحْضَرَ” mansûbdur. Mukadder olan “أَنَّ” nasb etme şartlarını taşımadığı halde nasb etme özelliğini devam ettirmiştir. Takdiri ise أَنْ أَحْضَرَ şeklinde. Müellif ilgili şiirle “أَنَّ”nin şartlarını taşımadığı halde mukadder olup nasb edebildiğini delillendirmektedir.

2.4.2. Muhadramûn Şairleri

Müellif bu eserinde birçok yerde muhadramûn şiirlerini kaidelerin tespitinde bazen de kelimelerin manalarını açıklamada delil olarak getirmiştir. Müellifin şiirlerinden istişhâd ettiği muhadramûn şiirlerinin bir kısmı şunlardır:

Örnek: 1

Müellif, te‘accub fiilerinden bahsederken te‘accubun birden çok fiille yapılabildiğini söyler. Te‘accub manasına vaz edilen fiillerden sadece iki tane (مَا أَفْعَلُ) olduğuna, bunların dışında kalan te‘accub manaları ise herhangi bir fiilin

³³¹ el-Ğalâyînî, Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/118-126.

³³² Tam adı Ebû Amr Tarafe b. el-Abd b. Sa‘d el-Bekri el-Vâili’dir. Bahreyn’de doğan bu şairin şeceresi Arapların dedelerinden olan Adnan’a kadar gider. Amcalarından çektiği eziyetten dolayı söylediği hicviye şiirleriyle ün kazanmıştır. Ölüm tarihi ihtilafı olmakla beraber 550-569 tarihleri arası zikredilir. Kendisine ait mu‘allakası ve divânı vardır. Emrullah İşler, “Tarafe b. Abd”, “DIA”, İstanbul 2011, XL/14.

³³³ Ebû Amr Tarafe b. el-Abd b. Sa‘d el-Bekri el-Vâili, *Dîvânu Tarafe b. el-Abd* (Şrh. Muhdî Muhammed Nâsiru’d-Dîn), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut 2002, s. 25; Ayrıca bkz. Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye)*, s. 36.

zatından değil de cümlenin genel manasından çıkarıldığını belirtir.³³⁴ Müellif bu konunun devamında ilgili fiilerden biri olan “مَا أَفْعَلُ” nin bir özelliğinin de birçok yerde “مَا” ile “أَفْعَلُ” arasına nâkıs fillerden olan “كَانَ” nin getirildiğini söyler.³³⁵ Müellif buna delil olarak da muhadramûn şairlerinden biri olan Abdullah b. Revâha'nın³³⁶ şu şiirini getirir:

مَا كَانَ أَسْعَدَ مَنْ أَجَابَكَ آخِذَا   بِهَذَاكَ مُجْتَنِبًا هَوَىٰ وَعِنَادًا

“*Senin doğru yolunu tutarak, hevâ ve inatla (tartışmadan) kaçarak sana olumlu cevap veren kişi ne kadar mutludur*”.³³⁷

Şiirde geçen te‘accub fiillerinden olan “مَا أَسْعَدَ” fiiline “كَانَ” fiili eklenerek “مَا كَانَ أَسْعَدًا” olmuş. Asıl takdiri ise “مَا أَسْعَدَ” şeklindedir.

Örnek: 2

Müellif, ismi mevsûl konusunu işlerken, bunlardan biri olan “الْأَلَى” nin genel itibari ile müzekker, cem‘ ve akıllılar için kullanıldığını söyler. Nadir olmakla beraber akıllı olmayan varlıklar için de kullanılmasına cevaz verildiğini söyler.³³⁸ Müellif, “الْأَلَى” nin akıllı olmayan varlıklar için kullanıldığını delil olarak da muhadramûn şairlerinden biri olan Ebû Züeyb el-Hüzelî'nin³³⁹ şu şiirinden yararlanır:

وَتُبْلَى الْأَلَى يَسْتَنْتُمُونَ عَلَى الْأَلَى   تَرَاهُنَّ يَوْمَ الرَّوْعِ كَالْحِدَا الْقُبْلِ

“*Savaş zamanlarında, (avına aşırı dikkatten) gözleri şaşılaşan kartallar gibi gördüğün (atlar üzerindeki) zırhlılarınızı (ölüm) yok ediyor*”.³⁴⁰

³³⁴ el-Ğalâyînî, *Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), I/69.

³³⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), I/50.

³³⁶ Abdullah b. Revâha Medine’li Arap kabilesi olan Hazrec’e mensuptur. İslam’ı müşriklerin sözlü tacizlerinden savunan şairlerdendir. Efendimiz kendileri hakkında şu övgü dolu sözleri sarfetmiştir: “*Abdullah’ın şiirleri müşrikler üzerinde oklardan daha etkilidir.*” demiştir. Medine’de İslam’ın yayılmasına öncülük edenlerdendir. Okuma yazma bilmesinden Efendimiz’in ilk katipleri arasına katılmıştır. 629 tarihinde yapılan Mü’te savaşında şehit olmuştur. Adem Apak, “Din Görüntülü Yeni Akımlar”, *Diyanet Aylık Dergi* 221, Mayıs-2009, s. 58-61.

³³⁷ Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye)*, s. 7.

³³⁸ el-Ğalâyînî, *Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), I/99.

³³⁹ Tam adı Ebû Züeyb Huveylid b. Halid b. Muharris el-Hüzelî’dir. Hüzeyl (ö. 28/648-49) kabilesinin yetiştirdiği en önemli şairlerden birisidir. Kasidede binek tasviri terimini terk edip yaban arısı tasviri veren ve bu akımı başlatandır. Şöhretini mersiyelerinden alan şairlerdendir. Ölümünden kısa bir zaman önce Mısır’da çıkan bulaşıcı hastalıktan beş çocuğunu kaybetmiştir. Bu çocukları üzerine “el-Ayniyye” mersiyesini meydana getirmiştir. Bu mersiye Arap edebiyatında en önemli, mersiyelerden sayılır. Efendimizin vefatı üzerine yazdığı mersiye de çok önemlidir. Kendisine ait olan divanı Almanca tercüme edilip 1926 yılında yayımlanmıştır. Rahmi Er, “Ebû Züeybel-Hüzelî”, *DİA*, İstanbul 1994, X/272.

³⁴⁰ Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye)*, s. 19.

Görüldüğü gibi şiirde geçen ikinci “الألى” akıllı olmayan “atlar” için kullanılmıştır. Şair ilgili şiirle akıllı olmayan varlıklara “الألى”nın bazı yerlerde kullanıldığını ispat etmiştir.

Örnek: 3

Müellif, ismi fâil vezinlerinden olan “فَاعِلٍ” vezninin çok nadir yerde ismi mef’ûl manasında kullanıldığı söyler.³⁴¹ Müellif “فَاعِلٍ” vezninin ismi mef’ûl manasında kullanıldığına kanıt olarak da muhadramûn şairlerinden biri olan el-Hutay’e’nin³⁴² şu şiirini getirir:

دَعِ الْمَكَارِمَ لَا تَزَحْلُ لِبُعَيْتِهَا   وَأَقْعُدْ فَإِنَّكَ الطَّاعِمُ الْكَاسِي

“Övünmeye layık işleri bırak, onu elde etmek için de uğraşma ve otur (oturduğun yerde). Zira yedirilen de giydirilen de sensin.”³⁴³

İlgili şiirde “فَاعِلٍ” vezni üzere olan “الطَّاعِمُ” ve “الكَاسِي” ismi mef’ûl manasında kullanılmışlardır. Zira şiirde geçen bu iki vezin ismi fâil manasında kullanılsaydı “الطَّاعِمُ” kelimesi “yediren”, “الكَاسِي” kelimesi de “giydiren” manasını alacaktı. Fakat görüldüğü üzere “الطَّاعِمُ” kelimesi ismi mef’ûl olarak “yediren”, “الكَاسِي” kelimesi de ismi mef’ûl olarak “giydirilen” manasını almıştır. Şiirin takdiri أَنْتَ الْمُطْعَمُ الْمَكْسُورُ (Sen yedirilip giydirilensin) şeklindedir. Müellif, ismi fâil vezinlerinden olan “فَاعِلٍ” vezninin ismi mef’ûl manasında kullanıldığı şeklindeki beyanatını ilgili şiirle ispat etmiş bulunmaktadır.

Örnek: 4

Müellif, şart ve cevap konusunu işlerken delil bulunması halinde şart ve cevabının birlikte hazfedilip geride sadece şart edatının kalmasının caiz olduğunu belirtir.³⁴⁴ Müellif şart ve cevabının hazfedilip sadece şart edatının kaldığı şeklindeki sözüne kanıt olarak da muhadramûn şairlerinden olan en-Nemir b. Tevleb’in (ö. 14/635) şu şiirini getirir:

³⁴¹ el-Ğalâyînî, Câmî’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), I/135.

³⁴² Tam adı Ebû Müleyke Cervel b. Evs b. Malik’tir. Miladi altıncı asrın son çeyreğinde doğmuştur. Çirkin şeklinden knedisine Hutay’e lakabı verilmiş ve bu lakapla şöhret bulmuştur. Efendimiz (s.a.v)’in vefatından sonra irtidad ettiği söylenmektedir. Daha sonra İslam ile müşerreflendiği rivayeti de vardır. Ahlak olarak çok düşük lanse edililen Hutay’e Arap şairleri arasında en cimri olanlardan sayılmıştır. Şair sanatında ise üst düzey bir kaliteye sahip oldu bir gerçektir. Hamit Salihoğlu, *Cahiliye Dönemi Evsiye Şiir Ekolü*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2019-2, XIX/453-454.

³⁴³ Ebû Müleyke Cervel b. Evs b. Malik el-Hutay’e, *Dîvânu’l-Hutay’e*, (Şrh. İbni’s-Sekît), Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1993, s. 119; Ayrıca bkz. Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmî’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye)*, s. 25.

³⁴⁴ el-Ğalâyînî, Câmî’u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/137.

فَأَنَّ الْمَنِيَّةَ مَنْ يَخْشَاهَا فَسَوْفَ تُصَادِفُهُ أَيَّنَمَا

“Ölümden her kim korkarsa korksun ve nerede olursa olsun, (bir gün) onunla karşılaşır.”³⁴⁵

Şiirde geçen “أَيَّنَمَا” sözcüğü şart edatı olup, şart ve cevabı birlikte hafzedilmesine rağmen kendisi geride kalmıştır. Şiirin takdiri أَيَّنَمَا يَذْهَبُ تُصَادِفُهُ (Her nereye giderse karşılaşır) şeklindedir.³⁴⁶ Görüldüğü üzere şart olan “يَذْهَبُ” cümlesi ile cevap olan “تُصَادِفُهُ” hafzedilmiş olup geride sadece edat-ı şart olan “أَيَّنَمَا” kalmıştır.

Örnek: 5

Müellif, ğayr-ı munsarîfın sebeplerini zikrederken bunlardan biri olan sıfatın üç şekilde ğayr-ı munsarîf olabileceğini söyler. Sıfatın bu üç şekillerinden biri aslen sıfat olup “أَفْعَلٌ” vezni üzerinde olan, ikincisi sıfat olup “فَعْلَانٌ” vezni üzerinde olan, üçüncüsü de başka bir vezinden dönüştürülen sıfat olduğunu söyler.³⁴⁷ Müellif, aslen sıfat olup “أَفْعَلٌ” vezni üzerinde gelen sıfatın ğayr-ı munsarîf sebebi olduğu şeklindeki beyanatına delil olarak da muhadramûn şairlerinden olan Hassân b. Sâbit’in³⁴⁸ şu şiirini getirir:

ذريني و علمي بالأمر وشيئتي فما طائري يوماً عليّ بأخيلا

“Beni, tecrübem ve huyumla başbaşa bırak. Benim kuşum hiçbir gün uğursuzluk (şakrak) kuşu değildir.”³⁴⁹

Şiirde geçen “أَخِيلا” asıl mana itibari ile “benekli kuş” manasını ifade ettiğinden sıfat olup “أَفْعَلٌ” vezni üzerinde gelmiştir. Şiirde geçen “أَخِيلا” keimesi, zikrettiğimiz şartları aldığından ğayr-ı munsarîf olup harfi cer üzerinde geldiği halde

³⁴⁵ en-Nemir b. Tevleb el-Uklî, *Dîvânu'n-Nemir b. Tevleb el-Uklî* (Muhammed Nebîl Tarîfi), Dâru Sâder, 1. Baskı, Beyrut 2000, s. 116; Ayrıca bkz. Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye)*, s. 40.

³⁴⁶ el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/137.

³⁴⁷ el-Ġalâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/154.

³⁴⁸ Tam adı Hassân b. Sâbit, Medine’de dünyaya geldi. Doğum tarihi tam olarak belli olmamakla beraber, Efendimiz’den (s.a.v.) yedi, sekiz yıl önce (m. 562-563) doğduğu en kuvvetli görüşlerdir. En meşhur lakaplarından biri şâ’iru’n-nebî’dir. Uzun ömürlüler (mu’ammerûn) grubuna dahildir. En muteber görüşe göre 60 yılı cahiliyyede de 60 yılı da islami döneminde olarak 120 yıl yaşamıştır. Cahiliyye dönemindeki hayatı hakkında pek bilgi bulunmamaktadır. Kendisine ait de meşhur bir divanı vardır. Abdurrahman Özdemir, “Peygamber Şâiri Hassân b. Sâbit ve Divanı”, *İstem*, Yıl: 2, Sayı: 4, 2004, s. 201-208.

³⁴⁹ Hassân b. Sâbit, *Dîvânu Hassân b. Sâbit* (Şrh. ‘Abrâ’ Muhennâ), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut 1994, s. 206; Ayrıca bkz. Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye)*, s. 42.

cer alameti alamamıştır. Müellif yukarıda zikrettiğimiz sıfatın bazı şartları alıp ğayr-ı munsarif olduğu şeklindeki beyanatını ilgili şiiri delil gösterip sözünü kanıtlamış olmaktadır.

2.4.3. İslâmiyyûn Şairleri

Müellif, ilgili eserinde birçok yerde İslâmiyyûn şiirlerini kaidelerin tesbitinde veya kelimelerin manalarını açıklamada delil olarak getirmiştir. Müellifin şiirlerinden istişhâd ettiği İslâmiyyûn şiirlerinin bir kısmı şunlardır:

Örnek: 1

Müellif, mef'ûlu bih konusunu işlerken bu mef'ûl'un sarîh ve ğayrı sarîh olmak üzere iki kısma ayrıldığını, ğayrı sarîhin de kendi içinde üç kısımdan oluştuğunu belirtir. Ğayrı sarîhin kısımları da şunlardır:

- Masdar harfinden sonra gelip masdar te'vîinde olan,
- Müfred ile müevvel olan cümle,
- Harfi cer ve mecrûrundan oluşmak üzere üç kısma ayrıldığını belirtir.

Bu konunun devamında da ğayrı sarîh olup harfi cer ile mef'ûlu bih olan kısmın bir özelliğinin, mef'ûlu bih üzerinde bulunan harfi cerin nadiren de olsa hafzedilip mecrûrunun da mansûba dönüştüğünü söyler. Mef'ûlu bih üzerinde bulunan harfi cerin hafzedilip mecrûrunun da mansûba dönüştüğü şeklindeki beyanını İslâmiyyûn şairlerinden olan Cerîr'in³⁵⁰ şu şiirini kanıt olarak zikreder:³⁵¹

تَمْرُونَ الدِّيارَ وَلَمْ تَعُوجُوا   كَلَامُكُمْ عَلَيَّ إِذَا حَرَامٌ

“Siz (bu) memleketlere uğrayıp durmadan geçersiniz, bu yüzden sizinle konuşmak bana haram olsun.”³⁵²

Şiirde geçen “الدِّيارَ” kelimesi mef'ûlu bih ğayrı sarîh olup başından harfi cer hafzedilmiş, kesra de fethaya kalb olmuştur. Takdiri “تَمْرُونَ بالدِّيارَ” şeklindedir. Müellif zikrettiği ilgili şiir ile mef'ûlu bih ğayrı sarîhten harfi cerin hafzedilebileceği şeklindeki sözünü delillendirmiş olmaktadır.

³⁵⁰ Tam adı Cerîr b Atıyye b. el-Hatafâ (Huzeyfe) et-Temîmî'dir. (ö.110/728 ?). Temim kabilesine mensup olan Cerîr Yemâme'de doğduğu söylenmektedir. Fakir bir hayat yaşamasına rağmen ailesi ile hep iftihar etmiştir. Cerîr İslam şairlerinin en önemlilerindedir. Emeviler döneminin hiciv ve mersiyede en önemli simadır. Zülfikar Tüccar, “Cerîr b Atıyye”, *DİA*, İstanbul 1993, VII/412-413.

³⁵¹ el-Ğalâyîni, Câmi'ü'd-Durûsi'l-'Arabiyye (Thk. Abdu'l-Munim Halil İbrahim), III/6.

³⁵² Cerîr b Atıyye b. el-Hatafâ, *Dîvânü Cerîr*, Dâru Beyrut, Beyrut 1986, s. 416; Ayrıca bkz. Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümesi (Câmi'ü'd-Durûsi'l-'Arabiyye)*, s. 5-6,73.

Örnek: 2

Müellif, münâdâ konusunu ele alırken, münâdâ'nın harf-ı nidâlardan “يا” ile kullanılması halinde münâdâ'nın nadiren de olsa hafzedilmesine cevaz verildiğini söyler. Üzerinde “يا” harfi bulunan münâdâ'nın hafzedilebileceğine dair sözüne delil olarak İslâmiyyûn şairlerinden olan Zu'r-Rumme'nin³⁵³ şu şiirini getirir:³⁵⁴

أَلَا يَا أَسْلَمِي يَا دَارَمِي عَلَى الْبَلَى   وَلَا زَالَ مُنْهَلًا بِجَزِّ عَائِكَ الْقَطْرُ

“*Ey Meyye'nin memleketi yok olmaktan kurtulasın! Güzel kumsallarında bol bol sağnak yağmuru almaya devam edesin!*”³⁵⁵

Şiirde geçen harf-ı nidâlardan olan “يا”nın münâdâsı hafzedilmiştir. Şiirin takdiri “يا دار” şeklindedir. Müellif ilgili şiirle üzerinde “يا” bulunan münâdâ'nın hafzedilebildiğini kanıtlamış bulunmaktadır.

Örnek: 3

Müellif, harfi cerden “ل” harfini zikrederken bu “ل”ın on beş mana üzere geldiğini, bu manalardan bir tanesinin de illet/sebebiyet olduğunu söyler. Müellif “ل” harfi cerinin sebebiyet için geldiğine delil olarak da İslâmiyyûn şairlerinden olan Ebû Sağr el-Hüzeli'nin şu şiirini getirir:³⁵⁶

وَأَنِّي لَتَعْرُونِي لِذِكْرِكِ هَزَّةٌ   كَمَا انْتَفَضَ الْعُصْفُورُ بَلَلَهُ الْقَطْرُ

“*(Sevgilim!) seni hatırladığımda, yağmurun ıslattığı serçenin çırpınması gibi beni bir (sevinç) titretmesi tutuyor.*”³⁵⁷

Şiirde geçen “لِذِكْرِكِ” kelimesi üzerinde bulunan harfi cerlerden “ل” harfi illet için gelmiştir. Zira şiirde geçen “لَتَعْرُونِي” cümlesi beni titretiyor manasındadır. Bu titretmenin illeti de “لِذِكْرِكِ” kelimesinin manası olan hatırlamadır. Bu illet manasını karşılayan sözcük de harfi cerden olan “ل”dır. Görüldüğü gibi müellif harfi cerden

³⁵³ Tam adı Ebü'l-Hâris Zu'r-Rumme Gaylân b. Ukbe b. Ma'dî b. Amr el-Adevî el-Kahtânî'dir. (ö. 117/735). Zu'r-Rumme'nin Necid bölgesinde doğduğu rivayet edilir. Zu'r-Rumme sözcüğü, sözlükte “çürük ip parçası taşıyan” manasındadır. Kendisine ait lirik kasidelerle dolu bir divanı bulunur. Zu'r-Rumme'nin divanı bazı şerhlerle günümüze kadar gelmiştir. Musa Yıldız, “Zürümme”, *DİA*, İstanbul 2013, XLIV/581-582.

³⁵⁴ el-Ğalâyînî, *Câmi'ü'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/117.

³⁵⁵ Zu'r-Rumme Gaylân b. Ukbe b. Ma'dî b. Amr el-Adevî, *Divânü Zi'r-Rumme* (Ahmed Hasan Besec), *Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye*, 1. Baskı, Beyrut 1995, s. 102; Ayrıca bkz. Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi'ü'd-Durûsi'l-'Arabiyye)*, s. 102.

³⁵⁶ el-Ğalâyînî, *Câmi'ü'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/139.

³⁵⁷ Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi'ü'd-Durûsi'l-'Arabiyye)*, s. 97-109.

“ل”ın illet manası için geldiği şeklindeki beyanını ilgili şiirle delillendirmiş olmaktadır.

Örnek: 4

Müellif bedel konusunu işlerken, bedelin şu üç kısımdan oluştuğunu belirtir:

a. İsim olup isme bedel olan,

b. Fiil olup fiile bedel olan,

c. Cümle olup cümleye bedel olan şeklindeki kısımlardır. Müellif, bu üç şekle muhalif olarak nadiren de olsa cümlenin müfrede bedel gelebildiğini belirtir. Müellif cümlenin müfrede bedel olduğuna delil olarak da İslâmiyyûn şairlerinden olan Ferezdak'ın³⁵⁸ şu şiirinden yararlanır:³⁵⁹

إلى الله أشكو بالمدينة حاجةً و بالشام أخرى كيف يلتقيان

“Ben, ihtiyaçlarımı Allah (c.c)’a, (bazen) Medine’de, bazen de Şam’da olduğum sırada şikâyet ediyorum. Bunların ikisi bir araya nasıl gelecek?”³⁶⁰

Şiirde geçen “كيف يلتقيان” cümlesi müfred olan “حاجةً” ve “أخرى”ya bedel olmuştur.³⁶¹ Görüldüğü gibi müellif cümlenin müfrede bedel olabileceği şeklindeki beyanatını ilgili şiirle kanıtlamıştır.

Örnek: 5

Müellif masdarın amel etme konusunu ele alırken, masdarın fiilinin amelini yapabildiğini, bu amelin gerçekleşmesi için de masdarın ya muzâf olması ya izâfe ve “أل” takısından soyutlanmış olması veya “أل” takısı ile gelmiş olması gerektiğini belirtir. Müellif masdarın “أل” takısı ile gelip fiilinin amelini yaptığı kısmın çok nadir olduğunu söyler ve masdarın bu şekilde amel yaptığına dayanak olarak da İslâmiyyûn şairlerinden olan el-Merrâr el-Esedî'nin şu şiirini getirir:³⁶²

³⁵⁸ Ferezdak'ın gerçek adı Hemmâm b. Galib'tir. Basra'da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğmuştur. Ferezdak lakabı yüzünün somuna benzediğinden takılmıştır. Daha on beş yaşında ike Hz Ali'ye şiirler okumuştur. Hz Ali tavsiye olarak ona kuran öğretilmesini dile getirmiştir. Sonraki hayatında ehli beyt sevgisi ile yaşamıştır. Dini yaşantısı zayıf olan Ferezdak'ın ömrünün sonuna kadar içki ve benzeri kötü alışkanlıkları idame ettiği söylenir. Hiciv şiirinde başarılı olmakla beraber özellikle fahriye şiirinde çok başarı elde etmiştir. Ali Şakir Ergin, “Ferezdak”, *DİA*, İstanbul 1995, XII/373-375.

³⁵⁹ el-Ğalâyînî, *Câmi' u' d-Durûsi' l- 'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/181.

³⁶⁰ Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümesi (Câmi' u' d-Durûsi' l- 'Arabiyye)*, s. 119.

³⁶¹ el-Ğalâyînî, *Câmi' u' d-Durûsi' l- 'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/181.

³⁶² el-Ğalâyînî, *Câmi' u' d-Durûsi' l- 'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/207.

لَقَدْ عَلِمْتُ أُولَى الْمَغِيرَةِ أَنَّنِي كَرَرْتُ فَلَمْ أَنْكُلْ عَنِ الضَّرْبِ مِسْمَعًا

“(Savaşta düşmana ilk olarak) saldıranlar bilirler ki, ben de hücum ettim ve Misma ‘a’ya vurmaktan çekinmedim.”³⁶³

Şiirde geçen “الضَّرْبِ” kelimesi “أل” takılı masdar olup müte‘ddî fiili olan “ضَرَبَ”nin amelini yapmıştır. Zira şiirde geçen “مِسْمَعًا” kelimesi “الضَّرْبِ” masdarının mef‘ûlüdür. Görüldüğü üzere masdar bu şiirde müte‘ddî olan fiilin amelini yapmıştır.

2.4.4. Muvelledûn Şairleri

Müellif bu eserinde birçok yerde Muvelledûn şiirlerini kaidelerin tespitinde veya kelimelerin manalarını açıklamada delil olarak getirmiştir. Müellifin şiirlerinden istişhâd ettiği muvelledûn şiirlerinin bir kısmı şunlardır:

Örnek: 1

Müellif, fâil konusunu ele alırken, fâilin müfred, tesniye ve cem‘ olarak üç şekilde de geldiğinde fiilin müfred siğası olarak geldiğini söyler. Müellif zayıf bir görüşe istinaden fiilin fâile mütabık olarak kalıp müfred siğasından çıkabileceğini belirtir. Fiilin müfred siğasından çıkıp fâile mütabık kaldığı şeklindeki görüşe dayanak olarak muvelledûn şairlerinden olan Ebû Fîrâs el-Hamdânî’nin³⁶⁴ şu şiirini getirir.³⁶⁵

نُتِجَ الرَّبِيعِ مَحَاسِنًا أَلْفَحْنَا غُرَّ السَّحَابِ

“İlkbahar mevsimi, beyaz bulutların tohumlamış olduğu güzellikleri doğurdu.”³⁶⁶

Şiirde geçen “أَلْفَحْنَا” fiili müfred siğasında kalmayıp fâili olan “غُرَّ” kelimesine mütabık kalarak cem‘ siğası üzerine gelmiştir. Şiirin takdiri “أَلْفَحْنَا غُرَّ السَّحَابِ” (Beyaz bulutlar tohumladı) şeklinde olması gerekirken müellif tarafından

³⁶³ Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümesi (Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye)*, s. 123.

³⁶⁴ Tam adı Ebû Fîrâs el-Hâris b. Said b. Hamdan el-Hamdânî et-Tağlibî’dir (ö.357/968. 320/930 yılında Menbic veya Musul’dan birinde dünyaya gelmiştir. Daha on altı yaşında iken Seyfûddevlâ tarafından Menbic’e ardından da Harran’a vali tayin edildi. Kendisine ait bir divanı bulunan Ebû Fîrâs divanı ilk defâ Beyrut’ta basılmıştır. Ebû Fîrâs’ın yaşamı hakkında birçok eser kaleme alınmıştır. Mustafa Kılıçlı, “Ebû Fîrâs”, *DİA*, İstanbul 1994, X/125-126.

³⁶⁵ el-Ğalâyînî, *Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/169.

³⁶⁶ Ebû Fîrâs el-Hâris b. Said b. Hamdan el-Hamdânî, *Dîvânu Ebû Fîrâs el-Hamdânî* (Şrh. Halil ed-Duveyhî), *Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî*, 2. Baskı, Beyrut 1994, s. 29; Ayrıca bkz. Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümesi (Câmi ‘u’ d-Durûsi’ l- ‘Arabiyye)*, s. 47-48.

zayıf görüş olarak kabul edilen fiilin fâile mütabık kalma şeklinde gelmiştir. Müellif ilgili şiirle fiilin müfred sığası dışında da gelebildiğini kanıtlamış olmaktadır.

Örnek: 2

Müellif “ليس” fiiline benzeyen “لا” harfini işlerken bu “لا”ın Arapların genel görüşüne göre amel etmediği yönünde olduğunu belirtir. Hicazlıların nadir olmakla beraber bu “ل”ın ismi ve haberinin nekre olarak gelmesi halinde amel etmesine cevaz verdiklerini söyler. Müellif bu “لا”ın isminin marife olarak geldiği halde “لا”ın amel edebildiği yerlerin de olduğunu söyler. Müellif nadir olmakla beraber “لا” harfinin marife isimde amel ettiğine delil olarak Muvelledûn şairlerinden olan el-Mütenebbî'nin³⁶⁷ şu şiirini zikreder:³⁶⁸

إذا الجود لم يُرزق خلاصاً من الأذى فلا الحمد مكسوباً ولا المال باقياً

“İyilik (kişiye) minnetsiz olarak yapılmaz ise, ne övgü kazançla elde edilir ve ne de (elinde) mal kalır.”³⁶⁹

Şiirde geçen “لا”, “ليس” fiiline benzeyen “لا” harf-i olup marife olan “الْحَمْدُ” kelimesini ref' etmiştir. Görüldüğü gibi müellif zikrettiği şiirle “لا” harfinin nadir de olsa marife isimde amel edebildiğini göstermiştir.

Örnek: 3

Müellif, kıyasî bir şekilde hazfedilen harfi cer konusunu ele alırken, kıyasî bir şekilde hazfedilen harfi cer kısmından bir tanesinin, harfi cerin ‘atf harfinden sonra geldiği ve aynı zamanda hazfedilen harfi cerin zikredilmesi halinde ‘atf harfinden sonra gelenin cümle olarak kalması gerektiği şeklinde şartın bulunduğunu söyler. Müellif harfi cerin ‘atf harfinden sonra gelip aynı zamanda hazf edilen harfi cerin zikredilmesi halinde ‘atf harfinden sonra gelenin cümle olarak kalabildiği şeklindeki

³⁶⁷ Abbasi devrinin en meşhur övgü şiirleri nazmeden şairlerden olan el-Mütenebbî, Seyfûddeve'ye yazdığı şiirlerle ün kazanmıştır. el-Mütenebbî sözlük olarak “peygamberlik iddia eden” manasını taşımaktadır. el-Mütenebbî'nin bu lakabı taşımasının sebebi bir dönem peygamberlik iddiasında bulunduğu kaynaklanmaktadır. el-Mütenebbî tarih olarak tahminen 303/915 yılında Kufe'de doğmuştur. el-Mütenebbî'nin “Seyfiyyat” adında meşhur şiir koleksiyonu mevcuttur. Esat Ayyıldız, “el-Mütenebbî'nin Seyfûddeve'ye Methiyeleri (Seyfiyyât),” Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/2 (2020), 497-518.

³⁶⁸ el-Ğalâyîni, Câmi'ü'd-Durûsi'l-'Arabîyye (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), II/210.

³⁶⁹ Ebû't-Tayyib Ahmed b. Hüseyin el-Kindî el-Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, Dâru Beyrut, Beyrut 1983, s. 442; Ayrıca bkz. Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümesi (Câmi'ü'd-Durûsi'l-'Arabîyye)*, s. 61.

kıyasî olarak hazfedilen harfî cere dayanak olarak muvelledûn şairlerinden olan Muhammed b. Yasîr'in (ö.218/833) şu şiirini zikreder:³⁷⁰

أَخْلُقُ بِذِي الصَّبْرِ أَنْ يَحْطَى بِحَاجَتِهِ وَمُدْمِنِ الْقَرَعِ لِلأَبْوَابِ أَنْ يَلْجَا

“İhtiyaçlarını gidermek için sabırlı olan ve (içeri) girmek için kapıları çalmaya devam eden kişi ne güzeldir.”³⁷¹

Şiirde geçen “و” atf harfinden sonra gelen “مُدْمِنِ الْقَرَعِ لِلأَبْوَابِ أَنْ يَلْجَا” cümle olup aynı zamanda hazfedilen harfî cerin zikredilmesi halinde yine cümle olarak kalabileceğinden harfî cer kıyasî olarak hazfedilmiştir. Şiirin takdiri “مُدْمِنِ الْقَرَعِ” şeklindedir. Müellif, şartlarını taşıyan ve kıyasî bir şekilde hazfedilen harfî ceri ilgili şiirle kanıtlamıştır.

Örnek: 4

Müellif izâfe konusunu ele alırken izâfenin lamî, beyânî, zarfî ve teşbîhî olmak üzere dört kısımdan oluştuğunu belirtir. Müellif teşbihi izâfeye (müşebbehu bihinin müşebbehe izâfe edilmesi) delil olarak Muvelledûn şairlerinden olan İbn Hafâce'nin³⁷² şu şiirini getirir:³⁷³

وَالرِّحُّ تَعَبْتُ بِالْغُصُونِ وَقَدْ جَرَى ذَهَبُ الْأَصِيلِ عَلَى لُجَيْنِ الْمَاءِ

“İkinci vaktinin altınları (batan güneşin ışınları), gümüşe (benzeyen) sular üzerine vururken rüzgar (da) dallarla oynuyordu.”³⁷⁴

Şiirde geçen “altın” manasındaki “ذَهَبٌ” kelimesi “güneş ışınları” manasındaki “الْأَصِيلِ” sözcüğüne benzetilmiş, aynı zamanda müşebbehu bih olan “ذَهَبٌ” kelimesi müşebbeh olan “الْأَصِيلِ” sözcüğüne izâfe edilmiştir. Yukarıda zikretildiği gibi müşebbehu bihinin müşebbehe izâfe edilmesi teşbîhî bir izâfedir. Aynı şekilde zikredilen şiirde geçen “لُجَيْنِ الْمَاءِ” da teşbîhî bir izâfedir. Zira “su”

³⁷⁰ el-Ğalâyînî, *Câmi' u' d-Durûsi' l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/149.

³⁷¹ Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi' u' d-Durûsi' l-'Arabiyye)*, s. 113.

³⁷² İbn Hafâce'nin tam adı Ebû İshak İbrahim b. Ebî'l-Feth b. Abdillâh b. Hafâce'dir. Endülüs'te zengin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir (450/1058). İbn Hafâce zengin olduğundan herhangi bir işte çalışmayarak zamanını şiir ve nesre ayırmış ve bu iki alanda başarılı da olmuştur. Şiirlerinde bahçe, nehir ve meyve gibi varlıklara çok yer verdiğinden İbn Hafâce'ye “Endülüs'ün Bahçıvanı” (el-Cennân) lakabı verilmiştir. İbn Hafâce 1139 yılında 83 yaşında iken yine doğduğu yer olan Endülüs'te vefat etmiştir. Hayati Öncel “İbn Hafâce'nin Şiirlerinde Tasvir”, İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası Sayı 23 (2013-2) 115-144.

³⁷³ el-Ğalâyînî, *Câmi' u' d-Durûsi' l-'Arabiyye* (Thk. Abdulmunim Halil İbrahim), III/159.

³⁷⁴ Ebû İshak İbrahim b. Ebî'l-Feth b. Abdillâh b. Hafâce, *Divânü İbn Hafâce* (Ömer Farûk et-Tabbâ'), Dârü'l-Kalem, Beyrut bty. s. 13; Ayrıca bkz. Bakırcı, Çögenli, *Şâhid Beyitler Tercümtesi (Câmi' u' d-Durûsi' l-'Arabiyye)*, s. 115-116.

manasındaki “الماء” kelimesi “gümüş manası” taşıyan “لَجِين” kelimesine benzetilmiş, aynı zamanda müşebbehu bih olan “لَجِين” sözcüğü müşebbeh olan “الماء” kelimesine izâfe edildiğinden teşbîhî bir izâfe olmuştur.

2.5. Darbimesel ile İstişhâd

Arap dili üzerine yazılan kitaplarda kural ve kaidelerin tespitinde âyet, hadîs ve şiir ile istişhâd edildiği gibi bu tür kitapların çoğunda darbimesel ile de istişhâd edilmiştir. Üzerinde çalışma yaptığımız Mustafa el-Ğalâyîni'nin, *Câmi 'u' d-Durûsi 'l- 'Arabiyye* adlı eserinde de kuralların tespitinde darbimesel ile birçok yerde istişhâd edilmiştir. Konumuzun bir parçası olan darbimeselle istişhâdın daha iyi anlaşılması için müellifin zikredilen eserinde istişhâd olarak getirdiği birkaç darbimeseli örnek olarak zikredeceğiz.

Örnek: 1

Müellif te'kîd nunlarından bahsederken, bu nunlar ile dört yerde cevazen muzâri fiilinin te'kîd edilebileceğini belirtir. Müellif bu dört yerden bir tanesinin, şart edat-ı geçmeyip zait olan “ما” harfinden sonra gelen muzâri fiilinin tek'id nununu alabileceğini söyler. Müellif, kendisinden önce şart edat-ı geçmeyip zait olan “ما” harfinden sonra gelen muzâri fiilinin tek'id nununu almasına delil olarak şu darbimeseli getirir:

بَعَيْنٍ مَا أَرَيْتَكَ³⁷⁵ “Seni görüyormuşçasına çalış”.³⁷⁶

Zikredilen darbimeselde geçen “أَرَيْتَ” muzâri fiil olup öncesinde şart edat-ı geçmemişse de başında zait olan “ما” harfi gelmiştir. Görüldüğü üzere zikredilen darbimeselde geçen “أَرَيْتَ” fiili şartları karşılayıp te'kîd nununu almıştır.

Örnek: 2

Müellif, esmâ-i hamse (دُو، فُو، حَم، أَخ، أَب) konusunu işlerken bu isimlerin müfred olup, mütekellim “ي” dışında bir isme izâfe edilmesi halinde bu isimlerin ref' halinde “و”, nasb halinde “ا” ve cer halinde de “ي” ile i'râb edileceğini belirtir. Müellif zikredilen isimlerde her üç i'râb halinde de “ا” (elif)'i gerekli görüp takdiri i'râb verenlerin de bulunduğunu belirtir. Müellif zikredilen isimlerde her üç i'râb

³⁷⁵ Bu darbimesel, işte gevşeklik göstermeyip daha iyi çalışması için teşvik olarak kullanılır. eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u' d-Durûsi 'l- 'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), I/92-93.

³⁷⁶ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi 'u' d-Durûsi 'l- 'Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), I/92.

halinde de “ا”ın gerekli görülüp, takdiri hareke ile i‘râb edildiğine delil olarak da şu darbimeseli getirir:

مُكْرَهُ أَخَاكَ لَا بَطْلًا³⁷⁷ “O kahraman değil. Belki de zorlanmıştır.”³⁷⁸

İlgili darbimeselde geçen “أَخَاكَ” sözcüğü “مُكْرَهُ” kelimesinin nâibi fâili olduğundan normalde “و” ile i‘râb edilmesi gerekiyordu. Fakat zikredilen darbimeselde geçen “أَخَاكَ” kelimesinde her üç halette de “ا” harfinin getirilip takdîri hareke ile harekelenmesi görüşü benimsenmiştir.

Örnek: 3

Müellif, mef‘ûlü mutlak konusunu işlerken, bu mef‘ûlü nasb eden âmilin caiz olarak hazfedilebileceğini belirtir. Müellif, mef‘ûlü mutlakı nasb eden âmilin caiz olarak hazfedildiğine delil olarak da şu darbimeseli getirir.³⁷⁹

مَوَاعِيدَ عُرْقُوبٍ “Urkûb’un vaatleri.”³⁸⁰

Zikredilen darbimeselde geçen “مَوَاعِيدَ” sözcüğü mef‘ûlü mutlak olup ‘âmili olan “وَعَدْتِ” caiz bir şekilde hazfedilmiştir. İlgili darbimeselin takdiri مَوَاعِيدَ عُرْقُوبٍ (Urkûb’un vaatleri gibi vaat ettin) şeklindedir. Müellif ilgili darbimesel ile mef‘ûlü mutlakı nasb eden âmilin caizi olarak hazfedilebileceğini kanıtlamıştır.

Örnek: 4

Müellif, nidâ harflerinden bahsederken, nidâ harflerinden sadece “يَا”nın cevazen hazfedilebileceğini belirtir. Müellif “يَا”nın nidâ harfi ile kastedilen nekre bir isim (“يَا” ile marife olan nekire isim) üzerinde gelmesi halinde çok nadir hazfedildiğini söyler. Müellif nidâ harfi ile kastedilen nekre bir isim üzerinden hazfedilen “يَا” harfine delil olarak da şu darbimeseli getirir.³⁸¹

أَصْبَحَ لَيْلٍ³⁸² “Ey gece sabah ol”.

³⁷⁷ Bu darbimesel, gücü yetmediği bir işe yeltenen şahıslar için kullanılır.

³⁷⁸ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), II/383.

³⁷⁹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/509.

³⁸⁰ Bu darbimesel Urkûb adındaki şahsın söz verip, sözlerini yerine getirmedikinden oluşmuş bir darbimeseldir. Urkûb gibi söz verip sözünü yerine getirmeyen kişilere “مَوَاعِيدَ عُرْقُوبٍ” diye hitap edilir. Yani sen de Urkûb gibi söz verip sözünde durmayan manasındadır. eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/509.

³⁸¹ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/602.

³⁸² Bu darbu mesel çok çetin geçen bir gece için ya da zor bir duruma düşüp bu zor durumun epey sürmesi halinde kullanılır. eş-Şeyh Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi‘u‘d-Durûsi‘l-‘Arabiyye* (Thk. Ali Süleyman Sebâre), III/609.

İlgili darbimeselde geçen “ليل” sözcüğü aslen nekire olup “يا” harf-ı nidâ ile kastedildiğinden, yani “يا” harfi ile marife olduğundan başında bulunan “يا” harfi cevazen hazfedilmiştir. İlgili darbimeselin takdiri أصبح يا ليل (Ey gece sabah ol) şeklindedir. Müellif, zikredilen darbimesel ile aslen nekire olup “يا” harfi nidâ ile marife olan isimden cevazen “يا” harfinin hazfedilebileceğini göstermiş bulunmaktadır.

SONUÇ

Arap dili, dünyanın en köklü ve en zengin dillerindedir. Kur'ân'ın dili olmasından dolayı insanlar tarafından çok rağbet görmektedir.

Kur'ân'ın anlaşılması için Arap dilinin kaide ve kurallarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu kuralların tespiti için birçok alim çaba sarf etmiş ve bu kurallar hakkında birçok eser yazılmıştır. İlgili kuralları tespit etmek için çok fazla emek sarf etmiş ve birçok eser yazmış olan alimlerden birisi de Mustafa el-Ğalâyînî'dir.

el-Ğalâyînî, zor koşullar altında bir hayat yaşamıştır. Hayatında birçok kez hapisanelere atılmış ve sürgünler yaşamıştır. Bu zorluklara rağmen o, ilmi çalışmalarını sürdürmüştür. Bunun yanı sıra müderrislik, hatiplik ve vaizlik gibi birçok hizmet yürütmüştür.

el-Ğalâyînî, sosyal, dini ve Arap dili alanlarında birçok eser telif etmiştir. Ancak o, daha çok Arap dilindeki çalışmaları ve eserleriyle tanınmıştır. Arap dilindeki eserleri, kolay ve öğrencilerin zekâ seviyesine uygun şekilde yazılmıştır. Bu eserler, bir set şeklinde yazılmış ve her bir kitap, öğrencilerin eğitim düzeyine göre dizayn edilmiştir. İlkokul düzeyindeki öğrencilere *ed-Durûsu'l-'Arabiyye li'l-Medârisi'l-İbtidâiyye*, lise düzeyindeki öğrenciler için de *ed-Durûsu'l-'Arabiyye li'l-Medârisi's-Sâneviyye* ve üniversite düzeyindeki öğrencilere de *Câmi'u-Durûsi'l-'Arabiyye* kitabını yazmıştır.

el-Ğalâyînî'nin *Câmi'u-Durûsi'l-'Arabiyye* adlı eseri, Türkiye'de birçok eğitim kurumunda önemsenen ve okutulan bir eser olmakla birlikte yeterince tanıtılmadığı görülmüştür.

el-Ğalâyînî, söz konusu eserinde Arap dilinde önemli bir yer edinen istişhâd metodunu son derece önemsemiştir. Bu nedenle ilgili eserin tanıtımında ilgili eserde kullanılan istişhâd metodu araştırılmıştır. Zira müellif, söz konusu eserinde kaide ve bazı kelimelerin manasını anlamada birçok delil/şâhid getirmiştir.

el-Ğalâyînî, delil getirmede önceliği istişhâd edilmesinde ittifaken kabul görmüş Kur'ân âyetlerine vermiştir.

Aynı şekilde müellif istişhâd edilmesinde sakınca görülmeyen kırâatlarla da birçok yerde istişhâd etmiştir. Bunun yanı sıra zaman zaman müellifin şâz kırâatlerle de istişhâd ettiği görülmüştür.

Müellif, alimler tarafından istişhâd edilmesinde ihtilaf yaşanmış hadîslerden de birçok şâhid getirmiştir. Müellifin söz konusu eserinde hadîslerle istişhâd etmesi, hadîs ile istişhâdı kabul edenlerden olduğunu göstermektedir.

el-Ğalâyînî, Arap şiiriyle de istişhâta bulunmuştur. Şiir ile istişhâda çok önem verilmekle beraber, her şairin şiiri ile de istişhâd edilmesi kabul görülmemiş, bu konuda ihtilaf yaşanmıştır. Şiirleriyle istişhâd edilmesi kabul görülenler Câhiliyyûn, Muhadramûn, İslâmiyyûn ve Muvelledûn sınıflarına giren şairlerdir. Müellif, söz konusu eserde bu dört sınıfa giren şairlerin şiirleriyle birçok yerde istişhâta bulunmuştur.

Son olarak Arap dili üzerine yazılmış birçok eserde Arap kelamının önemli bir unsuru olan darbimesel ile istişhâd edildiği malumdur. Müellif de ilgili eserinde darbimesel ile birçok yerde istişhâta bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Abraham, Eassa M. *el-İstişhâd bi'l-Hadîsi'n-Nebevî 'inde İbn Mâlik fî Kitâbihi Şerhi't-Teshîl ilâ Nihâyeti Bâbi'l-İstisnâ* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2016.
- el-Adevî, Zu'r-Rumme Gaylân b. Ukbe b. Ma'dî b. Amr, *Dîvânu Zi'r-Rumme* (Ahmed Hasan Besec), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1995.
- el-'absî, Antere b. Şeddâd, *Dîvânu 'Antere* (Nşr. Emîn el-Ğûrî), Matba'at'ul-Âdâb, 4. Baskı, Beyrut 1993.
- Apak, Adem, "Din Görüntülü Yeni Akımlar", Diyanet Aylık Dergi 221, Mayıs-2009.
- Avcı, Hüseyin, *Arapça Lügatlarda Hadîslerle İstişhâd (Lisânu'l-Arap Özelinde)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2014.
- Ayyıldız, Esat, *el-Mütenebbî'nin Seyfûddeve'ye Methiyeleri (Seyfiyyât)*, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2020.
- Bakırcı, Selami, M. S. *Şâhid Beyitler Tercümesi* (Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye). Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1995.
- el-Bağdadî, Abdülkadir b. Ömer, *Şerh-u Ebyâti Muğni'l-Lebîb*, Daru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dimaşk 1981.
- el-Bekrî, Meymûn b. Kays, *Dîvânu'l-A'sâ el-Kebîr* (Şrh. Muhammed Huseyn), el-Matba'atu'n-Numûziciyye, y.y. bty.
- Cengiz, Emin, *Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebi Zemenin Örneği*, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Mardin 2018.
- Çakmak, Recep, *Fahrüddin Er-Râzi'nin Tefsirinde Arap Şiiriyle İstişhâdı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tez), Erzurum 2019.
- Çetin, Nihad M., *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1973.
- Çetkin, Muhammed, *Celâleddîn es-Suyûtî ve Arap Gramerindeki Yeri* (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014.
- ed-Dehamişe, Basim, er-Reymâvî, *Mustafa el-Ğalâyînî Hayatuhu ve Fikruhu* (Basılmamış yüksek lisans tezi), Ürdün 2005.

- Dilsiz, Mustafa, *İbn-i Hişâm'ın "Şerh-u Şûzûri'z-Zeheb" Adlı Eserinde İstişâd Ettigi Beyitler*, Isparta 2015.
- Ebû Ğubn, Usâmetu İsmâ'îl İsmâ'îl, *Kadaya't-Teysîri's-Sarfîyyeti ve'n-Nahviyye 'inde's-Şeyh Mustafa el-Ğalâyînî Dirâseten Vasfîyeten Tahlîliyyeten* (Basılmamış yüksek lisans tezi), Câmî'etu'l-Ezher, Kullîyyetu'l-Adâbi ve'l-'Ulûmi'l-İnsaniyye, Kahire 2013.
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *Dîvânu'l-Ğalâyînî*, Matba'atu'l-Abbasiyye, Hayfa 1925.
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *Câmî'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* ('Ali Süleyman Sebâre), 1. Baskı, Mu'essetu'r-Risâle Nâşirûn, Beyrut 2016.
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *Câmî'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye* (Thk. Abdu'l-Mun'im halil İbrahim), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2004.
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *ed-Durûsu'l-'Arabiyye li'l-Medârisi'l-İbtidâiyye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan (ts.).
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *Ericû'z-Zehr*, el-Matba'atu'l-Ehliyye, Beyrut 1911.
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *'İzatu'n-Nâşiîn*, (y.y), Beyrut 1982.
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *el-İslâm Rûhu'l-Medeniyye / ed-Dînu'l-İslamî ve'l-Lôrd Crômer*, (y.y), (ts.).
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *Lubâbu'l-Hiyâr fî Sîreti'l-Muhtâr*, el-Matba'atu'r-Rahmâniyye, Mısır 1924.
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *Nazarâtun fî Kitâbi's-Süfûr ve'l-Hicâbi'l-Mensûbi ile'l-Ânîse Nazîre Zeyni'd-dîn*, Metâbi'u Kôzma, Beyrut 1347.
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *Nuhbetun mine'l-Kelâmi'n-Nebevî*, Matba'atu'l-Misbâh, Beyrut 1929.
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *Ricâlu'l-Mu'allakâti'l-'Aşr*, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1998.
- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *Süllemu'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, Dâru'z-Zâhiriyye, el-Küveyt 2017.

- el-Ğalâyînî, eş-Şeyh Mustafa, *es-Süreyya 'l-Mudiyye fi'd-Durûsi'l-'Arûziyye*, (yy.) (ts.).
- el-Hamdânî, Ebû Fîrâs el-Hâris b. Said b. Hamdan, *Dîvânu Ebî Fîrâs el-Hamdânî* (Şrh. Halil ed-Duveyhî), Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2. Baskı, Beyrut 1994.
- el-Hutay'e, Ebû Müleyke Cervel b. Evs b. Mâlik, *Dîvânu'l-Hutay'e*, (Şrh. İbni's-Sekît), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1993, s. 119.
- İbn Atıyye, Cerîr b. el-Hatafâ, *Dîvânu Cerîr*, Dâru Beyrut, Beyrut 1986.
- İbn Hafâce, Ebû İshak İbrahim b. Ebi'l-Feth b. Abdillâh, *Dîvânu İbn Hafâce* (Ömer Farûk et-Tabbâ'), Dâru'l-Kalem, Beyrut bty.
- İbn Hucr, İmru'u'l-Kays, *Dîvânu-mri'i'l-Kays* (Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Dâru'l-Me'ârif, 4. Baskı, el-Kahire 1119.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-'Arab*, Dâr Sadır, Beyrut 1414.
- İbn Sâbit, Hassân, *Dîvânu Hassân b. Sâbit* (Şrh. 'Abrâ' Muhennâ), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut 1994.
- el-İsfehânî, Ebû'l-Ferec, *Kitâbu'l-Eğânî*, Daru Sadr, Beyrut 2002.
- Kâke Reş, Eyyûb Muhsin, *eş-Şevâdi's-Şi'Riyye fi Şerhi'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbnî Malik Dirâsetun Nahviyyetun ve Sarfiyyetun li'nemâzice Minha* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Van 2017.
- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcumî Musannifi'l-Kutubi'l-Arabiyye*, (Cilt 3). Muessetu'r-Risâle, Dımaşk 1957.
- Kılıç, Hulûsi, "Mustafa el-Ğalâyînî", *DİA*, İstanbul 2006.
- Meşe, Ramazan, "İ'tizâr ve İsti'âf Şiiri-Câhiliye ve İslâmi Dönem", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, (Bahar 2019-1):195-215.
- el-Mütenebbî, Ebû't-Tayyib Ahmed b. Hüseyin el-Kindî, *Dîvânu'l-Mütenebbî*, Dâru Beyrut, Beyrut 1983.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit, *Kur'ân ve Hadîsin Arap Gramerindeki Rolü*, İstanbul Yeni Akademi Yay, (yy.) 2006.

- Öncel, Hayati, “İbn Hafâce’nin Şiirlerinde Tasvir”, İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası Sayı 23 (2013-2) 115-144.
- Özdemir, Abdurrahman, “Peygamber Şâiri Hassân b. Sâbit ve Dîvânı”, *İstem*, Yıl:2, Sayı:4, 2004.
- Ramazan, Muhammed Hayr, *Mu’cemu’l-Müellifine’l-Mu’âsirîn*, Mektebetu’l-Melik Fehd el-Vataniyye, er-Riyâd 2004.
- Rızâ, Ahmed, “Zikrâ el-Ğalâyînî”, *mecelletu’l-Mecma’îl-Arabî*, 20, (yy.) 1945.
- Salihoğlu, Hamit, *Câhiliye Dönemi Evsiye Şiir Ekolü*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2019-2, XIX.
- Sarmış, Sümeyye, *Basra Dil Ekolü ve ez-Zeccâci’nin el-Cumel Fi’n-Nahv Kitabı* (Basılmamış yüksek lisans tezi), Konya 2000.
- Seymen, Sadık, *İbn Hişâm’ın el-İ’râb ‘an Kavâ’idi’l-İ’râb Adlı Eserinde İstişhâd*, Çanakkale 2018.
- es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *el-İktirâh fî ‘ilmi usûli’n-Nahv* (Nşr. Ahmed Subhî Furat), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1987.
- Tehânevi, Muhammed Ali, *Keşşâfu’l-İstîlâhâti’l-Fünun*, Mektebetu Lübnan Nâşirûn, Beyrut 1996.
- Toprak, İbrahim, *Zemahşerî’nin el-Musaffal fî Sinâ’ati’l-İ’râb İsimli Eserinde Kur’ân-ı Kerîm Âyetleriyle İstişhâd Yöntemi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2020.
- Tural, Hüseyin, *Arap Dilinde Şiir ve Hadîsle İstişhâd Meselesi*, Atatürk ÜİFD, Erzurum 1990.
- Tutkal, Mehmet Hadin, *İbn Hişâm’ın Şerh-u Katri’n-Nedâ ve Belli’s-Sadâ’da İstişhâd ettiği Âyetler* (Basılmamış yüksek lisans tezi), Bingöl 2015.
- Udbeni’l-Betâvî, Eda Vahyûdî b. ts. *el-Mezhebu’s-Sarfî fî Kitâbi Câmi’i’d-’Durûsi’l-Arabiyye li Mustafa el-Ğalâyînî* (Basılmamış yüksek lisans tezi), ts.
- el-Uklî, en-Nemir b. Tevleb, *Dîvânu’n-Nemir b. Tevleb el-Uklî* (Muhammed Nebîl Tarîfî), Dâru Sâder, 1. Baskı, Beyrut 2000, s. 116.
- Uzunoğlu, M. Vecih, *el-Bahru’l-Muhît’in Filolojik Açından İncelenmesi* (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2006.

Ülker, Şehmus, *Şerhu İbn 'Akîl'de İstişhâd Yöntemi*, Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2019.

el-Vâili, Ebû Amr Tarafe b. el-Abd b. Sa'd el-Bekri, *Dîvânu Tarafe b. el-Abd* (Şrh. Muhdî Muhammed Nâsiru'd-Dîn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrut 2002.

el-Yesûi, Luvîs Ma'lûf, *el-Müncid fi'l-Luğa ve'l-A lâm*, 41. Baskı Dâru'l-Meşrik, Beyrut 2005.

ÖZGEÇMİŞ**KİŞİSEL BİLGİLER**

Adı Soyadı : Mehmet Emin KURNAZ

Uyruğu : T.C.

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lise	Açık Öğretim İmam hatip Lisesi	2010
Lisans	İstanbul Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi (İlitam)	2016

Yabancı Dil: Arapça